

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

X. A

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1945:21
FÖRSVARSDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG
RÖRANDE
UPPLYSNINGSVERKSAMHET
OM OCH INOM FÖRSVARET

AVGIVET AV
FÖRSVARETS UPPLYSNINGSUTREDNING

S T O C K H O L M

1945

Statens offentliga utredningar 1945

Kronologisk förteckning

1. Betänkande med förslag till utlänningslag och lag angående omhändertagande av utlänning i anstalt eller förläggning. Norstedt. 169 s. **Ju.**
2. Betänkande med förslag till organisation av en luftfartsstyrelse m. m. Norstedt. 68 s. **K.**
3. Betänkande rörande särskilda åtgärder vid återförandet till civil verksamhet av till beredskaps-tjänstgöring inkallad personal. Hægström. 74 s. **Fö.**
4. Betänkande angående den husliga utbildningen. Beckman. 167 s. **S.**
5. Betänkande med utredning och förslag angående yrkesutbildning av sjöfolk av manskapsgrad samt åtgärder till höjande av sjöfolkets allmänna och medborgerliga bildning. Idun. 370 s. **E.**
6. Utredning rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande. 7. Förslag till åtgärder för livsmedelsforskningens ordnande. Hægström. 150 s. **H.**
7. Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 1. Allmänna synpunkter. Idun. 109 s. **K.**
8. Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 2. Blekingenärets järnvägar. Idun. 124 s. 1 pl. **K.**
9. Promemoria med förslag till arrendebestämmelser för kommunal jord. Marcus. 56 s. **Jo.**
10. Betänkande och förslag rörande effektivisering av skyddshemselevernas eftervård m. m. Marcus. 158 s. **S.**
11. Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. 8. Framställningar och utlåtanden från kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. 2. Betänkande med förslag till vissa åtgärder i syfte att under depression stimulera avsättningen av varaktiga konsumtionsvaror m. m. Marcus. 153 s. **Fi.**
12. Investeringsutredningens betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1945/46 av statliga kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. viij 350 s. **Fi.**
13. Bilagor till investeringsutredningens betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1945/46 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. 83 s. **Fi.**
14. Socialpolitikens ekonomiska verkningar. Av C. Wehler. Beckman. 113 s. **S.**
15. Stadsplanutredningen 1942. 3. Förslag till byggnadsplan m. m. V. Petterson. 646 s. **Ju.**
16. Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 1. Hægström. 208 s. **E.**
17. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 5. Tiden juli 1943—juni 1944. Idun. 484 s. **Fö.**
18. Normalbrandordning för städer, köpingar och municipalsamhällen. Norstedt. 21 s. **K.**
19. Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ 1. För kommuner med byggbrandförsvaret och skogsbrandförsvaret samordnade. Norstedt. 21 s. **K.**
20. Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ 2. För kommuner, i vilka skogsbrandförsvaret ordnats för sig. Norstedt. 22 s. **K.**
21. Betänkande och förslag rörande upplysningsverksamhet om och inom försvaret. Katalog- o. Tidskriftstryck. 142 s. **Fö.**

Ann. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1945:21
FÖRSVARSDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG
RÖRANDE
UPPLYSNINGSVERKSAMHET
OM OCH INOM FÖRSVARET

AVGIVET AV
FÖRSVARETS UPPLYSNINGsutredning

STOCKHOLM 1945
KATALOG OCH TIDSKRIFTSTRYCK

52613

STATENS ÖFFENTLIGA TRYCKERIEN I STOCKHOLM
FÖRSTA DEPARTEMENTET

BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG

af

UPPLYSNINGSVÄRSÄMNHET
OM OCH INOM FÖRSVARET

AF

FÖRSVARETS UPPLYSNINGSTRÄDNING

STOCKHOLM 1911

KALLENBERG & BERGSTRÖM

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Försvarsdepartementet.

Genom beslut den 17 mars 1944 bemyndigade Kungl. Maj:tt chefen för försvarsdepartementet att tillkalla fem utredningsmän för att inom departementet verkställa utredning rörande upplysningsverksamheten inom och om försvarsväsendet samt att avgiva det utlåtande och förslag, som av utredningen föranleddes.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen den 22 mars 1944 följande utredningsmän, nämligen generallöjtnant *C. A. F. I. Holmquist*, tillika ordförande, kaptenen vid generalstabskåren *A. V. F. Grafström*, tillförordnade föreståndaren för institutet för socialpolitisk och kommunal utbildning och forskning i Stockholm, docent *G. E. Heckscher*, majoren vid kustartilleriet *S. P. E. Lagerberg* samt avdelningschefen, sedermera verkställande chefen för statens informationsstyrelse rektor *R. F. Lund*. Till sekreterare från och med den 2 maj 1944 förordnades juris och filosofie kandidaten *S. B:son Bergström*.

Utredningsmännen ha antagit benämningen *försvarets upplysningsutredning*.

Såsom sakkunniga och experter ha i överläggningarna deltagit kassören i Arbetarnas bildningsförbund, *M. Andersson*, avdelningscheferna i försvarsstaben, överstarna i armén *C. G. A. Källner* (till den 31 maj 1944) och *O. E. Sundell* (från den 1 juni 1944) samt, tillfälligtvis, ytterligare ett 30-tal personer. Utöver detta ha ett antal överläggningar ägt rum med och yttranden inhämtats från myndigheter, organisationer och enskilda. Samråd har vidare skett med arméns officersutbildningskommitté, sakkunniga rörande filmverksamhet inom försvarsväsendet, 1944 års folkbildningsutredning samt 1940 års militära byggnadsutredning.

Efter remiss har utlåtande den 17 november 1944 avgivits över ovan nämnda filmsakkunnigas betänkande rörande filmverksamheten inom försvarsväsendet.

Med vederbörligt tillstånd företogs den 17 och 18 juni 1944 ett studiebesök i Uddevalla.

Efter fullgjort uppdrag få vi vördsamt överlämna bifogade betänkande med förslag rörande upplysningsverksamhet om och inom försvaret.

Stockholm den 1 maj 1945.

IVAR HOLMQUIST

ANDERS GRAFSTRÖM

SWEN LAGERBERG

GUNNAR HECKSCHER

RAGNAR LUND

/ *Svante Bergström*

Direktiven

Departementschefens yttrande till statsrådsprotokollet vid utredningens tillkallande den 17 mars 1944 är av följande lydelse:

De gångna krigsåren ha ställt stora krav på sammanhållningen och samarbetet oika medborgargrupper och samhällsinstitutioner emellan. Dessa krav ha också i stort sett infriats. I glädjande omfattning ha visats prov på samhällssolidaritet och oegennyttiga insatser för gemensamma ändamål. Försvarets uppgifter ha underlättats och vår försvarsberedskap stärkts genom frivilligt deltagande i hemvärnets, lottarörelsens och andra organisationers verksamhet liksom även i det civila luftskyddet och i annan beredskapsverksamhet. Den förstärkta försvarsberedskapen, som krävt stora offer av framför allt den militära personalen — fast anställda likaväl som värnpliktiga —, har kunnat oavbrutet uppehållas under mer än fyra år trots alla de svårigheter, som äro förenade med ett dylikt ingripande i samhällslivet.

De yttre omständigheternas tryck har dock icke kunnat helt förhindra slitningar. Sådana ha bland annat i vissa fall framträtt i förhållandet mellan försvaret samt de civila institutionerna och samhällsintressena. Många av motsättningarna på detta gränsområde måste vara att betrakta som konsekvenser av de inskränkningar i de enskildas rörelsefrihet, som försvarsförberedelserna medfört. Andra torde ha betingats av bristande kännedom på ömse sidor om föreliggande faktiska förhållanden, om de medel, med vilka försvarsberedskapen måste upprätthållas, samt om skiljaktigheterna mellan civila och militära tänkesätt och organisationsformer. Dessa missförstånd ha tid efter annan framkallat icke önskvärda friktioner och ha onekligen utgjort en belastning vid ansträngningarna att vidmakthålla en god försvarsberedskap.

Att så blivit fallet är i och för sig icke oväntat. En utomstående, som haft föga eller ingen kontakt med militära frågor, kan ha svårt att göra klart för sig de speciella omständigheter, under vilka den militära personalen arbetar. En militär organisation måste vara i stånd att effektivt fungera framför allt under de onormala förhållanden, som krig framkallar, och dess verksamhet måste således inriktas på att förbereda för situationer, som icke alls överensstämja med de under fred föreliggande. Många och mycket av verksamheten och arbetsformerna på det militära området mäs-

te därför te sig främmande eller rent av meningslöst för den som icke tar hänsyn till de betingelser, under vilka de militära maktmedlen ytterst måste brukas. Omvänt kan den otillräckliga förtroendet med moderna samhälleliga och politiska frågor, som ej sällan kännetecknar militärbefäl liksom många andra yrkes- och samhällsgrupper i vårt land, medföra svårigheter, när militärbefälet under kritiska förhållanden har att träda i närmare kontakt med det civila samhällslivet. Särskilt måste denna spänning mellan civila och militära betraktelsesätt framträda i det mellanläge mellan fred och krig, som förstärkt försvarsberedskap utgör. Denna beredskap erbjuder därför god jordmån för missförstånd av angivet slag.

Åtgärder ha vidtagits för att hos allmänheten skapa ökad förståelse för försvarsmaktens verksamhet och arbetsförhållanden och för att bland militärpersonalen sprida upplysning om sådana samhälleliga förhållanden, som ligga utanför dess vanliga verksamhetsram. I dessa syften ha brevs-kolekurser, studiecirkel- och föreläsningsverksamhet, film och radio tagits i anspråk. Tidningspressen och folkbildningsorganisationer ha för samma ändamål ställt sig till förfogande. Genom försvarsstabens försorg har inom krigsmakten distribuerats en periodiskt utkommande publikation, Aktuell orientering, med syfte bl. a. att för krigsmaktens personal vidga blicken för allmänna problem genom direkt information och vägledande artiklar. Särskilt må även erinras om de åtgärder som Centralkommittén för det frivilliga försvarsarbetet i samma syfte vidtagit samt om den föreläsningsverksamhet som startats i samarbete mellan Riksförbundet för Sveriges försvar och Folkbildningsförbunden. På sistone har från enskild sida förmärkts ett stegrad intresse för hithörande spörsmål. I anledning härav ha anordnats sammankomster mellan företrädare för civila intressen och försvarets män, vid vilka de föreliggande problemen diskuterats. Sådana organiserades före kriget av Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, och även senare ha liknande överläggningar ägt rum på initiativ av Riksförbundet för Sveriges försvar. Vidare ha genom Folkberedskapens försorg ett flertal överläggningar anordnats och en promemoria i frågan överlämnats till mig från denna institution. I skrivelse den 10 december 1943 ha vissa för saken särskilt intresserade anhållit, att jag måtte taga av dem i ärendet anförda synpunkter och förslag under övervägande och föranstalta om närmare undersökning rörande de åtgärder, som lämpligen kunna vidtagas för att åvägabringa en ytterligare förbättrad förståelse mellan försvaret och samhället i övrigt.

De åtgärder, som sålunda mer eller mindre systematiskt på detta område vidtagits, ha säkerligen varit av betydelse för att öka förståelsen och förbättra samarbetet mellan krigsmakten och samhället i övrigt. Bland dem äro de som på enskilt initiativ kommit till stånd icke minst värdefulla och bära även vittnesbörd om behovet av ytterligare åtgärder på detta område. Jag finner det välbetänkt att statsmakterna verksamt stödja dessa strävanden, som ytterst åsyfta att skapa en än fastare förankring av försvaret hos det svenska folket. Beredskapstiden har såsom av det föregående framgår givit rika erfarenheter rörande de föreliggande bristerna, och det synes lämpligt att, medan dessa erfarenheter ännu äro levande, med ledning av dem upptaga frågan till övervägande.

Härvid måste man göra klart för sig, att den upplysningsverksamhet,

varom här är fråga, måste riktas åt två håll och avse dels försvarets personal, dels allmänheten.

Vad först försvarets personal beträffar är spörsmålet delvis en fråga om innehållet i den grundläggande officersutbildningen. Denna fråga bör helst bedömas i samband med planläggningen av utbildningsverksamheten för försvarsväsendets fast anställda personal. Vid anmälan den 21 november 1943 av frågan om tillkallande av sakkunniga för utredning rörande officersutbildningen inom armén har jag framhållit vikten av ökad utbildning i ekonomiska och sociala ämnen för de blivande officerarna. På grundval av det förslag i ämnet, som kan framkomma, får övervägas vilka åtgärder som böra vidtagas för att stärka denna utbildning, varefter motsvarande spörsmål får upptagas för marinen och flygvapnet.

Anordningar äro emellertid önskvärda för att hålla de i tjänst varande officerarna i fortlöpande kontakt med samhällsfrågorna liksom även med utrikespolitiska spörsmål. Bland officerarna, icke minst de yngre, torde under intrycket av beredskapstidens erfarenheter finnas ett starkt intresse härför. Med hänsyn till den flerstädes hårt pressande tjänstgöring, som åvilar officerarna, är det nödvändigt att välja sådana former för verksamheten, som i minsta möjliga grad inkräktar på det löpande arbetet. En tänkbar utväg, som angivits i förutnämnda skrivelse, synes vara att bereda framstående representanter för statliga och kommunala organ, sociala organisationer, utbildningsanstalter och näringslivet möjligheter att med regelbundna mellanrum lämna orienteringar rörande spörsmål, som äro av vikt för officerarna i deras kontakt med civila intressen och i deras yrkesutövning i övrigt. Av betydelse härvidlag är att ett lämpligt urval sker av såväl företrädare för de civila synpunkterna som de ämnen, som av dem behandlas. En central ledning av verksamheten torde därför böra övervägas, varvid bör beaktas huru verksamheten skall — till undvikande av dualism och dubbelarbete — samordnas med den liknande verksamhet, som enligt gällande bestämmelser bedrivs av försvarsstabens personalvårdsavdelning. Frivilligt deltagande från personalens sida lärer vara en förutsättning. Studiebesök vid industrier och andra näringsföretag kunna vara av värde. Gemensamma överläggningar med företrädare för civila synpunkter, helst även deltagande i den mån så kan ske i lämpligt föreningsarbete och dylikt, synes vara att förorda. I största utsträckning måste härvid byggas på det enskilda initiativet och det personliga intresset. Möjligheter torde dock icke saknas att underlätta för personalen att på dessa vägar komma i beröring med civil verksamhet. Mycket torde vara att vinna genom direkt vägledning från försvarsledningens sida i samråd i förekommande fall med civila institutioner. I detta sammanhang bör övervägas att även i fredstid i en eller annan form bibehålla den förutnämnda publikationen Aktuell orientering och att distribuera denna till all personal inom försvaret, för vilken den kan vara av värde. Uppläggningsen av publikationen bör i så fall taga direkt sikte bl. a. på de önskemål, som enligt det föregående böra tillgodoses.

Vad nu anförts rörande officerspersonalen gäller i tillämpliga delar även beträffande den fast anställda personalen i övrigt.

Den del av upplysningsverksamheten, som vänder sig mot allmänheten, måste självfallet inriktas efter delvis andra linjer. I vad mån och på vad

sätt den nuvarande verksamheten på de vägar som tidigare antytts bör även i fredstid fortgå bör övervägas. Härvid bör uppmärksammas, att utredning genom särskilt tillkallade sakkunniga redan pågår rörande filmverksamheten. Såsom i den förutnämnda skrivelsen påpekats kan inrättandet av en fast organiserad militärföreläsning sinstitution i någon form vara en utväg att nå det avsedda syftet. Av vikt är att samarbete härvid kommer till stånd med de större ungdoms- och folkbildningsorganisationerna samt med de ekonomiska och fackliga sammanslutningarna och att den studerande ungdomen kommer i särskild åtanke. Det synes önskvärt, att militära föreläsare och föreläsningssämnen i största möjliga utsträckning medtagas i den auktoriserade förteckningen över lämpliga föreläsare och föreläsningssämnen i den populärvetenskapliga föreläsningverksamheten.

De frågor, som i det föregående berörts, synas böra hänskjutas till utredning genom särskilda inom försvarsdepartementet tillkallade utredningsmän, vilka böra ha att så snart som möjligt framlägga förslag i ämnet. Det synes lämpligt, att utredningsmännens antal begränsas till fyra med möjlighet att med dessa för överläggningar och samråd adjungera ytterligare särskilda sakkunniga, representerande olika intressen. Utredningen bör bedrivas i kontakt med förutnämnda sakkunniga rörande officersutbildningen och rörande filmverksamheten.

SAMHÄLLET OCH FÖRSVARET

Försvarets ställning i det svenska samhället har under de senaste decennierna företett stora växlingar. Under vissa tider ha försvarsvilja och försvarsintresse stått lågt i kurs för att under andra stiga och uppnå betydande fasthet. Det är faktorer av både utrikespolitisk och inrikespolitisk art, som påverkat denna utveckling, och man kan nog påstå, att de inrikespolitiska övervägandena understundom fått dominera på ett sätt, som icke varit gynnsamt för en saklig bedömning av försvarsfrågan.

Efter det första världskrigets slut och under de första åren av Nationernas förbunds tillvaro kom försvaret att skjutas i bakgrunden. Samtidigt blev *diskussionen* i försvarsfrågan eller kanske snarare i avrustningsfrågan livligare än någonsin.

1925 års nedrustningsbeslut betecknar en milstolpe i den utveckling, som började med världskrigets slut. Nästa milstolpe markeras av upp-rustningsbeslutet 1936. Det tillkommer icke oss att närmare analysera förutsättningarna för 1936 års försvarsbeslut. De voro av skiftande art och bottnade i bl. a. en ny och mera realistisk bedömning av den internationella fredsorganisationens möjligheter att garantera fred och oberoende åt vårt land. De bottnade vidare i nya militärpolitiska och militärtekniska överväganden. De hade sin bakgrund i en annan och ny solidaritetskänsla bland de breda folklagren gentemot det egna landet.

Den utveckling, vars början markerades genom 1936 års försvarsbeslut, fortsatte efter detta år. Försvarets och försvarsfrågans betydelse vann allmänt erkännande i den offentliga diskussionen. Efter det andra världskrigets utbrott har rikets försvar kommit att bli en av de betydelsefullaste samhällsuppgifterna, icke endast med hänsyn till sin betydelse för hävdandet av vårt oberoende, utan även med tanke på det intresse, varmed det inom alla folklager omfattats, och de kostnader, som nedlagts på dess stärkande. Detta nya försvarsintresse är emellertid, förutom en återspeglning av på längre sikt verkande faktorer, en produkt av det farofyllda läge, vari Sverige under kriget försatts. Det synes långt ifrån givet, att det bedömande på lång sikt, som antytts i det föregående, skall verka även sedan det tillfälliga yttre trycket upphört. I närvarande stund, då försvaret är starkare än någonsin, kan man i själva

verket redan skönja vissa tecken till en minskning av allmänhetens försvarsintresse, något som sammanhänger med uppfattningen, att riskerna för att Sverige skall indragas i kriget nu har minskat, och förhoppningen, att detta snart skall taga slut. Särskilt inom kretsar, där intresset för försvaret varit relativt nyvunnet, förefaller en bestämd minskning av intresset ha inträtt, allteftersom de mest uppenbara krigsriskerna anses ha dragit förbi.

Denna omständighet för fram i centrum för uppmärksamheten frågan, hur försvarsintresset i vårt land kan tänkas gestalta sig under en kommande fredstid. På den enskildes bedömande härvidlag inverka icke endast överväganden av allmänpolitisk art utan även personliga erfarenheter och synpunkter. Det är givetvis ännu för tidigt att avgöra i vilken utsträckning den gångna beredskapstidens erfarenheter komma att påverka de inkallades intresse för och uppskattning av försvaret under en kommande fredstid. Under beredskapsåren ha många svenska medborgare dragits ifrån sin ordinarie sysselsättning och tvingats in i en verksamhet, med vilken de i regel ej varit förtrogna. Det är redan nu tydligt, att denna omständighet i och för sig utgör en negativ faktor vid bedömningen. Detta framhålles också i utredningens direktiv. Frågan för den enskilde medborgaren blir dubbel. Dels gäller den, huruvida enligt hans mening det offer, som han anser sig ha gjort, varit nödvändigt. Dels frågar han sig, om han fått göra sin insats på det mest effektiva sättet och om han av sina militära chefer fått röna den behandling, som han anser sig ha varit berättigad till. Ett slutgiltigt svar härpå är icke möjligt att ge och kan i varje fall icke mogna fram, förrän ett visst perspektiv över beredskapsårens erfarenheter erhållits. Det kan emellertid vara motiverat att varna för att tillmäta de i det aktuella ögonblicket dominerande faktorerna alltför stor betydelse för åsiktsbildningen i försvarsfrågan på längre sikt.

Den synpunkt, som, efter vad man i varje fall vill hoppas, kommer att spela stor roll, då svenska folket i framtiden skall bilda sig sin uppfattning i försvarsfrågan, är, hur man kommer att uppfatta vårt lands dåvarande utrikespolitiska situation. Här rör man sig på ett område, där för närvarande alla fasta hållpunkter saknas. Det enda man med säkerhet kan fastslå är, att försvar och utrikespolitik ömsesidigt betinga varandra — en insikt, som säkerligen icke i alla sina konsekvenser ännu är allmän egendom hos vårt folk — och att vi under alla förhållanden behöva ett försvar, starkt nog att kunna möta de påfrestningar, som kunna följa av snabba skiftningar i det utrikespolitiska läget. Erfarenheten icke minst under de gångna krigsåren har lärt oss, att det icke är möjligt att bygga upp ett försvar lika snabbt som den utrikespolitiska situationen kan växla. Det torde emellertid vara visst, att icke

heller denna sanning ännu ingått i det svenska folkets medvetande och att på denna punkt olika bedömanden kunna orsaka slitningar under en kommande fredsperiod.

Beträffande försvarets ställning i samhället böra emellertid några särskilda synpunkter framhållas. Krigsåren ha även i vårt land, trots att det hittills hållits utanför världsbranden, åstadkommit betydande förändringar i den enskilde medborgarens ställning. Militära och försvarspolitiska hänsyn ha trätt i förgrunden och tillsammans med de utrikespolitiska förhållandena orsakat inskränkningar i individuella fri- och rättigheter, vilka sedan gammalt varit högt skattade. Ehuru det svenska samhället långt ifrån utsatts för total mobilisering, har det likväl i viss utsträckning kunnat förefalla militariserat, och med olika medel har svensken förmåtts acceptera ett tvång, som varit främmande om icke för hans livsform så dock för hans levnadsvanor.

Dessa förändringar varken böra eller kunna bli bestående, om, såsom alla hoppas, kriget avlöses av ett icke alltför kortvarigt och osäkert fredstillstånd. Samhället kommer säkerligen att anpassa sig efter freden både snabbare och lättare än det en gång anpassade sig efter krigsberedskapens krav, och sannolikt inträder härvid en reaktion mot krigsårens frihetsinskränkningar. Vilka åtgärder, som kunna vidtagas för att denna i och för sig naturliga reaktion hos opinionen icke skall gå till överdrift, är en fråga som ligger utom ramen för denna utredning. Uppenbart är emellertid, att förhållandet mellan folk och försvar kan röna ett mindre lyckligt inflytande av detta drag i opinionsbildningen. Krigsmakten och dess personal måste alltid främst vara inriktade på förberedelser för krigets värv, medan folket i övrigt ställer in sig på fredliga uppgifter.

Det skulle emellertid vara oriktigt att betrakta problemet om samhället och försvaret endast ur de civila medborgarnas synvinkel. Den utveckling, vilken i det föregående skisserats, har genom sina snabba växlingar för den fast anställda personalen i befälsställning medfört en känsla av osäkerhet. Härmed har ofta följt en viss bitterhet och ej oväsentliga påfrestningar på solidariteten gentemot övriga samhällsgrupper. Försvarspersonalen hade dessutom i tidigare skeden ofta uppfattats och någon gång uppfattat sig själv som ett särelement i samhället, vilket utan tvivel bidrog till att försvåra vinnandet av erforderlig kontakt och förståelse såväl hos allmänheten för försvarets krav som hos försvarets målsmän för det demokratiska samhällsskicket problem.

Här föreligger ett spänningsförhållande, vilket måste bli föremål för noggrann uppmärksamhet. Det kan annars lätt leda till att försvaret åter kommer att uppfattas som ett främmande element i samhällslivet, något som kan orsaka försvarspolitiskt önsketänkande i form av under-

skattning av krigsriskerna från allmänhetens sida samt hos de värnpliktiga skapa en negativ inställning till den militära utbildningen. Om i samband härmed krigsmaktens fast anställda personal får en känsla av isolering från andra samhällsgrupper, kan detta även få ogynnsamma verkningar, särskilt under mer oroliga tider.

De här skisserade problemen kunna kompliceras genom folkets uppfattning om försvarets yrkesmässiga företrädare. Utan tvivel förhåller det sig så, att inställningen till försvaret i viss utsträckning bestäms av hur den stora allmänheten bedömer den fast anställda personalen, speciellt officerskåren. Det är ur dessa synpunkter betydelsefullt att klargöra vilka realiteter, som ligga bakom de i det föregående nämnda påståendena om befälskårernas isolering från samhällets övriga medborgare. Det militära yrket ger utan tvivel lätt upphov till en viss isolering från samhället i övrigt. Rättvisligen bör medges, att detta är förhållandet också med många andra särpräglade yrkesgrupper i samhället, men det finns få områden, där en isolering kan medföra så allvarliga verkningar som just inom försvaret. Det är därför nödvändigt att utveckla naturliga anknytningar mellan befälskårerna, särskilt officerskåren, och samhället i övrigt, att få dem att på ett naturligt sätt smälta in i det svenska demokratiska samhället och att minska den spänning, som i princip måste råda mellan det autoritärt uppbyggda försvaret och det på demokratisk grundval fotade samhället. Upplysningsvägen ter sig här såsom den naturliga.

Upplysningsvägen är också naturlig, när det gäller att komma till rätta med sådana uttryck för motvilja mot försvaret och dess företrädare bland den stora allmänheten, som bottna i bristande kännedom om försvaret och dess betingelser. Under de senaste åren har det svenska folket fått en inblick i försvarets problem som väl aldrig tillförne. Särskilt gäller detta de flesta vuxna manliga medborgare, vilka fullgjort beredskapstjänst. Övriga medborgare ha genom den energiskt bedrivna försvarsupplysningen, under försvarslänepropagandan, genom film, radio, press och föredrag samt på annat sätt kommit i kontakt med försvaret och fått en viss kunskap om dess funktion och uppgifter. Särskilt har därigenom en vidgad förståelse skapats för försvaret hos breda lager av vårt folk. Av stor vikt är emellertid att undersöka, huru denna förståelse i framtiden skall kunna bevaras och fördjupas till trots av de omständigheter, vilka under en kommande fredstid kunna verka i motsatt riktning.

Utifrån de ovan angivna frågeställningarna, som kunna sammanfattas under slagordet »folk och försvar», uppställa sig tvenne huvuduppgifter. Den första är, att det svenska folket måste upplysas om försvaret och de motiveringar för detsamma, som grunda sig på utrikespolitiska,

militärpolitiska och militärtekniska övertväganden. Den andra är, att befälskårerna måste upplysas om det civila samhället och dess problem. Vi komma att behandla dessa huvudproblem, den *utåtriktade* och den *inåtriktade* upplysningen, i två olika avdelningar. Viss upplysningsverksamhet, s. k. kontaktverksamhet, innebär dock på en gång både inåtriktad och utåtriktad upplysning. Kontaktverksamheten behandlas av praktiska skäl huvudsakligen i den del, som berör den inåtriktade upplysningen. I fråga om behandlingen av upplysningen till befälskårerna bör nämnas, att en viktig del av denna, nämligen den upplysning, som meddelas vid arméns officersskolor, icke hör till vårt utredningsuppdrag utan är föremål för särskild utredning inom arméns officersutbildningskommitté (AOUK).

Då vår uppgift på detta sätt fixerats till att omfatta upplysning dels av allmänheten, dels av befälskårerna, kommer emellertid en kategori av det svenska folket att falla utanför våra diskussioner och förslag, nämligen de inkallade värnpliktiga. Vi anse oss emellertid icke böra framlägga några planer för upplysningsverksamhet bland dessa, enär vi betrakta denna fråga såsom liggande utanför utredningens ram. Det bör emellertid framhållas, att de värnpliktiga utgöra en del av den civila allmänheten och såtillvida komma i kontakt med den upplysningsverksamhet, som riktas till denna. Ej heller under värnpliktstjänstgöringen äro de värnpliktiga uteslutna från sådan upplysningsverksamhet. Under tjänstgöringstiden kunna de vidare genom befälet och på annat sätt bli orienterade — förutom om försvaret — om utrikes- och inrikespolitiska problem, i den mån tillgängligt material i dessa ämnen ställes till förfogande. Även genom truppfordrag och dylikt kunna de värnpliktiga upplysas om samhällsförhållandena, en orientering, som också kan ges genom den frivilliga fritidsundervisningen.

Såsom vi tidigare nämnt, bör en av utgångspunkterna för all bedömning av försvarsfrågorna vara, att försvar och utrikespolitik ömsesidigt betinga varandra. Försvarsupplysningen till allmänheten måste därför alltid vara intimt anknuten till den utrikespolitiska upplysningen. De utrikespolitiska frågorna utgöra vidare en viktig del av samhällsfrågorna. I samhällsupplysningen till befälspersonalen ingå därför också utrikespolitiska frågor. Den utrikespolitiska upplysningen beröres i det följande i åtskilliga fall. Med hänsyn till utredningsuppdraget ha vi dock icke ansett oss ha anledning att ge mer än antydningar om därmed sammanhängande frågor.

Under vårt arbete ha ett flertal frågor av allmän principiell art aktualiserats. De komma att bli föremål för diskussion under vederbörliga rubriker i det följande. En sådan fråga är, i vad mån försvarsupplysning riktad till den stora allmänheten och särskilt sådan, som be-

drives av enskilda organisationer och institutioner med statligt understöd, bör vara underkastad statliga direktiv. Redan i detta sammanhang vilja vi uttala, att vi anse sådan verksamhet böra vara i största möjliga utsträckning fri och sträva efter att låta olika ståndpunkter i de behandlade frågorna komma till uttryck. Som allmän riktpunkt för denna frågas bedömande vilja vi hänvisa till de principer, som så småningom utbildats i det fria och frivilliga folkbildningsarbetet och som beträffande föreläsningsverksamheten fått den utformningen, att politiska och religiösa strider eller förhandlingar vid föreläsningarna ej få förekomma, men att föreläsningar rörande politiska och religiösa frågor kunna anordnas, såvitt de ha rent saklig karaktär och ej äro agitatoriskt hållna.

Betänkandets två huvudavdelningar inledas med översikt över den hittillsvarande verksamheten, på vars erfarenheter vi bygga de förslag vi sedermera framställa. Därvid har den principen tillämpats, att redogörelser i regel lämnats endast för sådana åtgärder, som vidtagits efter år 1936, och att huvudvikten lagts vid perioden efter krigsutbrottet.

UPPLYSNING OM FÖRSVARET

Den hittillsvarande upplysningsverksamheten

Upplysning om försvaret har skett i många olika former och förmedlats till allmänheten antingen direkt från försvarsmakten, främst genom speciella upplysningsorgan, eller också genom civila organ, statliga eller enskilda. Statliga organ, som engagerats för denna verksamhet, äro statens informationsstyrelse, särskilt dess sektion för kulturell folkberedskap (Folkberedskapen), Radiotjänst samt skolorna. Bland enskilda organ, som bedrivit försvarsupplysning, må nämnas de särskilda försvarsföreningarna och andra föreningar, såsom folkbildningsorganisationer och politiska organisationer. En framträdande roll har pressen spelat. Även filmbolagen ha gjort betydelsefulla insatser. Utrikespolitisk upplysning har förutom av en del av nu nämnda organ bedrivits av Utrikespolitiska institutet.

Försvarsupplysningen har i allmänhet bedrivits under samarbete mellan olika organ, vilket försvårar en systematisk framställning av den hittillsvarande verksamheten. Vi ha emellertid valt att till en början ge en redogörelse för de särskilda militära upplysningsorganen och deras utformning. Den upplysning, som bedrivits av dessa organ, ha nått allmänheten på i huvudsak tre vägar: genom press, radio och film. Var och en av dessa har erhållit en särskild behandling, varvid redogjorts icke blott för upplysning från militära utan även från civila organ. Sådan militär upplysningsverksamhet, som icke bedrivits genom särskilda upplysningsorgan, har behandlats under rubriken »Övrig militär upplysningsverksamhet». Det är härvid bland annat fråga om de lokala förbandens kontakt med det civila livet på garnisonsorterna. Därefter har den försvarsupplysning behandlats, som skett genom statens informationsstyrelse (Folkberedskapen) och genom skolorna. Slutligen har en redogörelse lämnats för övrig försvarsupplysning i enskild regi, genom försvarsföreningar, folkbildningsorganisationer m. fl. och politiska organisationer.

Militära upplysningsorgan

Försvarsmaktens särskilda organ för den utåtriktade upplysningsverksamheten i fred äro enligt gällande bestämmelser: försvarsstabens

press- och filmavdelning, marinens pressdetalj, flygstabens pressektion, informationsofficerare¹ i staberna inom arméledningen, vid militärområden, försvarsområden, regementen och motsvarande, vid kustflottan, marindistrikt, lokalstyrkor, örlogsstationer, kustartilleriinspektionen, kustartilleriförsvar, kustartilleriregementen och motsvarande samt vid eskadrar, flygbasområden, flottiljer och motsvarande. Informationsofficerare finnas därjämte vid de militära förvaltningsorganen samt försvarets centrala verkstäder och fasta skolor.

En pressdetalj inrättades i marinstaben år 1928, i generalstaben år 1931 och i flygstaben år 1937. Generalstabens pressdetalj fick vid försvarsstabens tillkomst år 1937 namnet försvarsstabens pressdetalj och ingick i underrättelseavdelningen. I början av år 1940 överfördes pressdetaljen till den då upprättade upplysnings- och pressavdelningen. Samma år tillkom inom denna avdelning en filmdetalj. När den nya fredsorganisationen den 1 oktober 1942 trädde i kraft, upphörde upplysnings- och pressavdelningen och ersattes ifråga om den utåtriktade upplysningsverksamheten av en press- och filmavdelning, i vilken pressdetaljen och filmdetaljen ingingo. Den inåtriktade upplysningen handhades därefter av personalvårdsavdelningen. Press- och filmavdelningen skulle vara direkt underställd försvarsstabschefen. Personalförteckningen upptar enligt 1942 års försvarsbeslut såsom ordinarie tjänstemän inom sistnämnda avdelning 1 överstelöjtnant eller major, avdelningschef, 1 kapten ur generalstabskåren, deltaljchef (pressdetaljen), 1 kompaniofficer ur vardera armén, marinen och flygvapnet samt 1 kompaniofficer i arvodesbefattning. Såsom extra ordinarie tjänstemän upptas därjämte 2 stabsredaktörer och 2 stabsfotografer. Dessutom skall enligt förteckningen i marinstaben finnas 1 kompaniofficer som pressofficer och i flygstaben 1 kapten som sektionschef jämte 1 kompaniofficer i arvodesbefattning.

Den f. n. gällande organisationen har emellertid icke till alla delar utbyggt. Sålunda ha kompaniofficerarna ur armén, marinen och flygvapnet endast i begränsad utsträckning kunnat ställas till förfogande för tjänstgöring i pressdetaljen. Vidare har inkallad personal i icke ringa omfattning tjänstgjort inom press- och filmavdelningen. Icke minst gäller detta filmdetaljen, för vilken ingen särskild detaljchef finnes upptagen i organisationsplanen. Även marinens och flygvapnets pressdetaljer ha på motsvarande sätt utökats under beredskapstiden.

¹ Enligt vederbörliga instruktioner är *informationsofficer* en tjänst vid sidan av annan tjänst, medan *pressofficer* är en tjänst, som enbart omfattar informationsverksamhet. Stabsredaktörer äro civila befattningshavare och finnas enligt fredsorganisationen endast i försvarsstaben. Pressofficerare finnas f. n. endast vid försvarsstaben samt marin- och flygstaberna.

Informationsofficerarna vid de olika staberna ha i intet fall haft informationsverksamheten som huvuduppgift, och informationsverksamheten har därför med rådande arbetsbelastning ofta måst åsidosättas med hänsyn till andra uppgifter. Informationsofficerarna ha endast i ringa utsträckning erhållit särskild utbildning genom kortare kurser, som anordnats av press- och filmavdelningen. Nyligen har dock utbildning igångsatts genom omgångsvis anordnade stabsövningar i Stockholm samt genom i landsorten anordnade s. k. provinskonferenser.

Press

Den viktigaste uppgiften för de militära upplysningsorganen har varit att förse pressen med material om försvaret. Detta har skett i många olika former.

Pressdetaljerna i försvarsstaben, marinstaben och flygstaben ha anordnat ett stort antal pressbesök. Till de större av dessa arrangemang ha inbjudits t. ex. representanter för ett antal tidningar från Stockholm och landsorten, en eller flera bildbyråer, T. T., Radiotjänst och någon tidskrift. Dessutom har ett antal mindre visningar förekommit med deltagande av endast en tidning eller bildbyrå. Besöken ha gällt fälttjänstövningar, militära skolor och utbildningskurser, demonstrationer av nya vapen och stridsmetoder, militära nybyggnader o. s. v. För denna verksamhet ha särskilda anslag utgått, som varit högre under de tidigare krigsåren än under de senare. När besöken gällt marinen eller flygvapnet, ha de i allmänhet ordnats av vederbörande försvarsgrens pressdetalj, i flera fall dock av försvarsstabens pressdetalj.

Presskonferenser ha anordnats, till vilka vanligen inbjudits chefer och politiska redaktörer för s. k. rikstidningar samt för vissa större landsortstidningar. I vissa mindre presskonferenser ha endast representanter för huvudstadstidningarna deltagit. Pressmännen ha vid dessa konferenser erhållit bland annat förtroliga informationer i sådana frågor, vilka icke kunnat rätt bedömas utan tillgång till dylika upplysningar. Vidare ha vid behov utsänts orienterande promemorior, avsedda att tjäna som underlag för redaktionella uttalanden eller andra artiklar, som beröra försvaret. Som exempel på innehållet i sådana promemorior kunna nämnas: »orättvisor» vid inkallelserna, krisrevisionen och fältdepåerna samt den militära skördehjälps organisation. Vid sidan härav har man sökt personlig kontakt med ledande tidningsmän för att medverka till en så sakkunnig behandling som möjligt av försvarsfrågorna i pressen.

Den direkta nyhetsförmedlingen har försiggått på så sätt, att hän-

dels inom krigsmakten av allmänt intresse delgivits pressen i form av kommunikéer och andra meddelanden från pressdetaljerna. I de fall, då t. ex. fälttjänstövningar av sekretesskäl ej kunnat bli föremål för pressbesök, ha reportagen utförts av pressdetaljernas personal och distribuerats till tidningarna genom T. T. eller i vissa fall direkt. Nyheter utan direkt dagsaktualitet ha utsänts i form av artiklar, försedda med illustrationer i matris- eller stereotypförfarande. Parallellt härmed har en ren bildtjänst, likaledes i form av matris- eller stereotypförsändelser, ständigt fortgått, till en viss tid med medel, som ställts till förfogande av statens informationsstyrelse. Materialet till här berört text- och bildservice har anskaffats av vid pressdetaljen tjänstgörande stabsredaktörer och stabsfotografer. Hos såväl försvarsstabens som marinens och flygvapnets pressdetaljer finnas bildarkiv, från vilka en omfattande utlåning sker bl. a. till pressen.

Vid samtliga pressdetaljer har en fortlöpande genomgång av pressen skett. Vid behov ha felaktiga eller vilseledande pressuppgifter dementorats eller tillrättalagts.

Av det föregående framgår, att försvarsstabens och försvarsgrenarnas pressdetaljer ha bedrivit sin verksamhet efter delvis parallella linjer. Härutöver kan nämnas, att marinens pressdetalj omkring tre gånger i månaden utgivit en publikation »Marinpress», vars ena upplaga är avsedd att ge upplysning till allmänheten om marinen, medan den andra skall ge militär upplysning till marinens personal. Publikationen utsändes bland annat till ett par hundra tidningar. Även en annan, månatligen utkommande publikation, »Uppgifter från främmande marin», utsändes till vissa tidningar.

Informationsofficerarna vid olika staber ha huvudsakligen haft till uppgift att lämna informationer om lokala förhållanden.

För den militära pressverksamheten ha ett par instruktioner utarbetats. »Anvisningar för samarbetet mellan militära myndigheter och publicitetsorganen» (ASMP), fastställd genom högkvartersorder 1941, innehåller de grundläggande bestämmelserna för upplysningsverksamhetens bedrivande och olika former. »Handledning för samarbetet med pressen» (HSP), fastställd genom högkvartersorder 1944, har främst till syfte att effektivisera de lokala militära myndigheternas upplysningsverksamhet. I sistnämnda syfte ha nyligen även s. k. provinskonferenser anordnats med deltagande av representanter för försvarsstabens press- och filmavdelning och för pressen inom vederbörlig provins samt av förbandens informationsofficerare och dessas ställföreträdare. Vid dessa konferenser har samarbetet mellan informationsofficerarna och pressen på de olika orterna ingående dryftats.

Även försvarsföreningarna ha i stor utsträckning levererat material

till pressen i form av artiklar, notiser, matrisserier o. s. v. Pressen har också, särskilt under kriget, berett stort utrymme åt sådant material. De större tidningarna ha i allt större utsträckning anställt särskilda militära medarbetare, som kommenterat krigsutvecklingen och andra frågor av militär art, t. ex. den svenska upprustningen. Tidningarna ha även på andra sätt, särskilt genom ledande artiklar, bidragit till försvarsupplysningen. De ledande artiklarna ha självfallet varit av största betydelse för opinionens inställning till försvaret. Av vikt för försvarsupplysning och opinionsbildning ha även några militära tidskrifter varit, som utgivits på privat väg, såsom Ny Militär Tidskrift, Officersförbundsbladet, Tidskrift för reservofficerare, Den svenske underofficeren samt Svensk underbefälstidning. Vissa militära tidskrifter av lokal karaktär omnämnas senare (sid. 22).

Radio

De militära inslagen i radioprogrammen, som tillkommit genom ett livligt samarbete mellan Radiotjänst och de militära informationsorganen, ha varit av såväl upplysnings- som underhållningskaraktär. De ha till största delen utgjorts av serieprogram. Då Kooperativa förbundets brevkola år 1939 utgav en korrespondenskurs i beredskapsfrågor, hölls i anslutning härtill en serie radioprogram, »Beredskapskursens brevlåda», varvid kommentarer till kursen gavs och frågor från kursdeltagarna besvarades. På liknande sätt förfors med en hemvärnskurs år 1940. I anslutning till dessa kurser hölls en uppmärksammas serie föredrag av dåvarande majoren Arvid Eriksson. Vidare ha förekommit serien »Vårt totala försvar» (1940) och en rad program om hemortsförsvaret (1941—1942). Under förra halvåret av år 1943 förekommo ett antal program under rubriken »Våra vapen», som bland annat belyste de olika vapenslagens uppgifter och försvarsmöjligheter samt de moderna stridsmedlens användning och verkan. En serie med rubriken »Från revelj till tapt» (1939) utgjordes av reportage från armén, flottan, kustartilleriet och flygvapnet. Serien »Kontakt med krigsmakten» (1943—) har i regel varit så arrangerad, att vartannat program velat ge en orientering i olika militära frågor och vartannat haft övervägande underhållningssyfte. En serie »Program för männen i vapenrock», som påbörjades samtidigt med beredskapsinkallelserna och fortgick under mer än ett och ett halvt år med en halvtimme varje vecka hade däremot enbart till uppgift att ge praktisk upplysning och underhållning för de inkallade samt förmedla kontakten mellan de inkallade och deras hemmavarande.

Militära frågor ha även behandlats i ett antal specialföredrag. I »Dagens eko» ha bl. a. ständigt återkommande militära översikter givits. I ett tjugotal ekoprogram ha lyssnarna erinrats om försvarslånen, och även andra aktuella försvarsfrågor ha beretts stor plats. Vidare ha enstaka reportagesändningar förekommit, t. ex. från artilleriets skjutskola på Skillingaryd, från marinens kadettutbildning, från flygkrigsskolan på Ljungbyhed, från fälttjänstövningar och från större militära idrotts-evenemang. I samarbete med civila och militära myndigheter har ett stort upplagt krigsspel anordnats.

Under de senaste fem åren ha 495 militära program utsänts. Av dessa ha 191 utgjorts av serieprogram, 62 av föredrag, 56 av reportage och 184 av program i Dagens eko.

Radion har dessutom i stor utsträckning tagits i anspråk för utrikespolitisk upplysning.

Film

Särskilt under kriget har en mycket viktig del av försvarsupplysningen förmedlats genom filmen. Filmer med försvarsinnehåll ha framställts av försvarsstabens filmdetalj, av föreningen Armé-, Marin- och Flygfilm (AMF) — vilken dock mest sysslat med militär undervisningsfilm, en fråga, som icke faller inom ramen för vårt uppdrag — samt av andra privata filmbolag. I de alla flesta fall ha filmerna framställts med bidrag från staten. Distributionen av filmerna har dock skett utan särskild kostnad för statsverket genom de privata filmbyråernas försorg.

Försvarsstabens filmdetalj har producerat två typer av upplysningsfilm: kortfilm och journalfilm. Den första typen har med vissa undantag dragit en kostnad av mellan 3 000 och 6 000 kronor, den senare en kostnad av mellan 200 och 500 kronor. Sammanlagt ha sedan år 1940 framställts omkring 80 kortfilmer och ett ungefär lika stort antal journalfilmer till en sammanlagd kostnad av omkring 500 000 kronor. De båda filmtyperna ha framställts i olika proportioner. Under de första krigsåren producerades ett relativt stort antal kortfilmer, vilket motiverades med att allmänhetens obekantskap med militära förhållanden påkallade en omfattande och grundläggande upplysning. Under senare tid har man emellertid i viss utsträckning ersatt dessa med journalfilmer, varigenom kostnaderna blivit mindre. Under åren 1940—1943 utgingo i medeltal över 100 000 kronor till filmändamål. F. n. utgår ett årligt anslag av 40 000 kronor. Filmerna ha i första hand distribuerats till de allmänna biograferna men även visats i olika föreningar samt slutligen i icke ringa omfattning exporterats.

Produktionen av dessa filmer har, som tidigare angivits, huvudsakli-

gen skett med tillhjälp av inkallad arbetsskraft, filmregissörer och annan filmkunnig personal samt av de två stabsfotografer, som anställts vid filmdetaljen. Utan tvivel har det härvid varit till stor fördel för filmdetaljen att kunna tillgodogöra sig de erfarenheter, som tidigare samlats inom AMF.

Ett antal kortfilmer och journalfilmer med militärt innehåll har producerats av AMF eller privata filmbolag under medverkan av försvarstabens filmdetalj eller av militär personal från någon av försvarsgrenarna. Filmerna ha åskådliggjort verksamheten vid olika försvarsgrenar och vapenslag och behandlat hemvärn, värntjänst, skytte, militär idrott, luftskydd och annan med försvaret sammanhängande verksamhet. Det kan även nämnas, att enskilda producenter framställt ett antal beredskapsfilmer med väsentligen nationellt-kulturhistoriskt innehåll, vilka bekostats av särskilda statliga anslag, som ställts till informationsstyrelsens förfogande.

Enskilda filmbolag ha vidare producerat några långfilmer med försvarsmotiv, vilka delvis upptagits under medverkan av försvarsmaktens personal. Ett stort antal utländska lång-, kort- och journalfilmer av militärt innehåll ha även visats på svenska biografer.

Filmverksamheten inom försvarsväsendet har varit föremål för utredning av särskilda sakkunniga, vilka avgivit betänkanden den 14 februari och 4 november 1944. Dessa betänkanden ha remitterats till oss för yttrande (se sid. 61 f.).

Övrig militär upplysningsverksamhet

Här nedan redogöres för sådan militär upplysningsverksamhet, som icke bedrivits genom press, radio och film. Särskild uppmärksamhet har härvid ägnats verksamhet av lokal karaktär. Den följande redogörelsen för denna verksamhet bygger väsentligen på uppgifter rörande uppslag från olika förband, vilka bl. a. erhållits genom en av försvarstabens på vår begäran verkställd rundfråga.

Vid de flesta förband anordnas »regementets dag», »kårens dag», »flott-dagar», »flygdagar» o. s. v. Programmet för en sådan dag upptar exempelvis marsch av musikkåren genom staden, offentligt korum, gymnastik- och idrottstävlingar, förevisning av vapen- och stridsövningar, hundförevisningar, skämttävlingar, promenadkonserter, gemensam middag för de värnpliktiga och deras anhöriga i förbandets matsal, teaterföreställningar, fyrverkeri, dans. Till dagen bruka inbjudas förgrundsmän inom garnisonsorten med omnejd, de värnpliktigas anhöriga, till förbandet tidigare knuten personal ävensom övriga av förbandet intresserade personer.

Andra för allmänheten avsedda evenemang, som anordnats av de militära förbanden, äro särskilda förevisningsövningar, t. ex. stridsvagnsövningar, bombfällningsövningar, visning av fartyg, utställningar av vapen, sparutställningar, utställningar av fritidsarbeten, besöksdagar för de värnpliktigas anhöriga, promenadkonserter av militärmusikkårens, paradering på historiska festdagar, regementsgudstjänster och militära idrottstävlingar. Militärpersonal har vidare medverkat vid civila festligheter såsom Barnens dag och hembygdsfester. Även arrangerandet av eller medverkan vid civila idrottsevenemang kan nämnas i detta sammanhang.

Särskilda åtgärder ha även vidtagits för att söka kontakt med bygder och platser utanför garnisonsorten. Härvid kunna nämnas samövningar med hemvärnet, inbjudningar till representanter för orten att bese större övningar m. m. Av mera speciell karaktär äro åtgärder sådana som att flottan uppkallat fartyg efter olika orter eller landsdelar, med vilka sedan vederbörande fartyg fått anledning att hålla särskilt livlig kontakt, att militära förband deltagit i bekämpandet av skogsbrand samt att ingenjörsförband byggt vägar och broar och lämnat hjälp vid isstockningar och dylikt.

Ett av de viktigaste kontaktmedlen utgör kamratföreningarna. Sådana föreningar äro särskilt vanliga vid infanteriet, under det att de icke förekomma i samma utsträckning vid arméns övriga truppslag, vilket sammanhänger med att rekryteringen sker från större områden. Det sistnämnda gäller även flygvapnet. Flottan har en stor gemensam kamratförening, »Flottans män», med lokalavdelningar i Stockholm, Karlskrona och Göteborg samt ett antal platser inuti landet.

Kamratföreningarnas medlemsantal uppgår ibland till ett par tusen. Föreningarnas årsmöten kombineras ofta med »Regementets dag» eller »Det frivilliga försvarets dag». Även om så inte sker, äro mötena vanligen förlagda till truppförbanden med program liknande det som förekommer på nyssnämnda »dagar». Kamratföreningarnas årsmöten utnyttjas ibland för att hålla kontakt med olika bygder. Sammanträdena förläggas då till olika platser inom truppförbandens rekryteringsområde, särskilt till tidigare övningsplatser. Även genom kamratföreningarnas lokalavdelningar erhålles god möjlighet till kontakt med bygder utanför garnisonsorten.

Som sammanhållande organ för medlemmarna utges vanligen kamrattidningar, som i regel utkomma ett par gånger årligen. Tidningarna finansieras genom medlemsavgifter och annonser; intresserade krafter ställa sig mot ringa eller ingen ersättning till förfogande för redigeringsarbetet. I vissa fall utges tidningar av samma art direkt av förbanden.

Innehållet i tidningarna är mycket växlande men består vanligen av dels aktuellt material från förbandet eller försvarsmakten, dels material, som anknyter till vederbörande förbands traditioner och samband med olika landskap eller bygder. Ibland utges särskilt värdefulla artiklar i särtryck och kunna på så sätt få en större spridning.

En icke oviktig del av den lokala upplysningsverksamheten bedrivs mera individuellt av befälskårerna. Officerare äro ofta anlitade som talare eller föredragshållare vid enskilda föreningars sammanträden, vid hembygdsfester o. s. v., varvid ämnena vanligen beröra försvaret och dess problem. En icke ringa förtjänst för närmandet mellan folket och försvaret får tillskrivas det organisatoriska arbete, som många representanter för befälskårerna nedlagt inom civila föreningar, framförallt inom idrotts- och skytterörelsen.

En annan form av kontaktverksamhet består i att representanter för det civila samhällslivet inbjudas till officersmässarna, varvid ofta orientering i försvarsfrågor äger rum. På vissa håll har en särskild representationsplan, löpande under ett par år, upplagts. Vid flottan har dylik kontaktverksamhet ägt rum, dels vid örlogsbaserna, dels vid flottbesök i olika hamnar. Inom flottan har för övrigt en särskilt livlig marin upplysningsverksamhet bedrivits i samarbete med föreningen Sveriges Flotta.

Kontaktverksamheten har i stor utsträckning hämmats av brist på medel. Befälskårerna ha vanligen själva fått bestrida kostnaderna. Flottan synes dock i detta fall ha haft en något förmånligare ställning.¹

Såsom tidigare påpekats är kontaktverksamheten av betydelse både för den utåtriktade och den inåtriktade upplysningsverksamheten. Kontaktverksamheten behandlas därför ytterligare i den del av betänkandet, som avhandlar upplysning inom försvaret.

Slutligen må något nämnas om den militära föredrags- och kontaktverksamhet, som icke varit av lokal karaktär. Flertalet av de föredragshållare, som anlitas för den av försvarsföreningarna och folkbildningsorganisationerna gemensamt bedrivna föreläsningverksamheten ha varit officerare. Många av de i det följande nämnda broschyrerna och skrifterna ha författats av officerare. Officerare ha gjort betydande insatser inom försvarsföreningarna. På olika sätt ha officerare på centrala poster inom försvaret sökt kontakt med ledande civila representanter och kretsar, icke minst vid olika konferenser kring tanken »folk och försvar». Denna kontakt mellan försvaret och samhället har på ett påfallande sätt intensifierats under det pågående kriget.

¹ Jfr bl. a. SFS 1939 nr 479, varigenom vissa belopp per dag skola utgå för representation till fartygschefer vid rörlig förläggning på fartyg.

Statens informationsstyrelse (Folkberedskapen)

Statens informationsstyrelses verksamhet har i många fall berört försvarsupplysning och närliggande frågor. Särskilt gäller detta styrelsens sektion för kulturell folkberedskap (Folkberedskapen).

Inom Folkberedskapen har upplysningsmaterial sammanställts, t. ex. en broschyr om »Luftvärnet och överflygningarna», som utgått i 50 000 exemplar. Stor uppmärksamhet har även ägnats inkallelsesystemet, den militära socialvården och liknande spörsmål. Åtskilliga broschyrer och skrifter, som utarbetats inom försvarsföreningarna, ha genom Folkberedskapens försorg tillställts, förutom Folkberedskapens ortsombud, representanter för ett stort antal organisationer m. fl. Vid de centrala och lokala informationskonferenser, som informationsstyrelsen eller Folkberedskapen anordnat, ha bland annat översikter över det utrikespolitiska och militärpolitiska läget givits. Dessa översikter ha utsänts till cirka 700 adressater, civila och militära befattningshavare, personer i framskjuten ställning inom förvaltning, politik, näringsliv etc. Även serien »Varför — Därför», som tillställts samma adressater, har bland annat innehållit redogörelser för aktuella militära spörsmål. Förfrågningar från allmänheten rörande bland annat militära ämnen ha besvarats genom brev eller i serien »Frågor och svar», som utsänts till c:a 3 000 personer. Ett visst samband med försvarsupplysningen har även brevkursen »Den svenska livsformen», vilken utgivits av Folkberedskapen i samarbete med Kooperativa förbundets brevskola. Kursen samlade över 30 000 deltagare. Slutligen har Folkberedskapen i samarbete med andra organisationer ordnat konferenser kring tanken »folk och försvar». I mars 1942 anordnades tillsammans med Centralkommittén för det frivilliga försvarsarbetet (C. F. F.) en stor konferens, »Aktuella försvarsfrågor», med cirka 300 deltagare främst representerande olika ungdomsrörelser. I augusti 1943 anordnades en förtrolig konferens av mindre omfattning med deltagande av ett antal representanter för försvarsmakten och civila organisationer av olika slag. Konferensens syfte var att så allsidigt som möjligt belysa och diskussionsvis behandla vissa förhållanden inom försvaret, som ansågos ägnade att påverka försvarsviljans bevarande efter kriget. Jämväl vid andra mindre konferenser med deltagande av företrädare för olika meningsriktningar ha dylika spörsmål debatterats.

Skolor

Den grundläggande upplysning om försvaret och försvarsfrågans olika aspekter, som svenska folket erhållit, meddelas genom skolunder-

visningen och främst genom de i skolorna använda läroböckerna i historia och samhällslära. Läroverksadjunkt Vilhelm Scharp har på vårt uppdrag gjort en undersökning om hur försvaret och försvarsfrågan ha framställts i de läroböcker, som f. n. användas i de svenska ungdomsskolorna. Undersökningen bifogas som bilaga till betänkandet.

Försvarsupplysning till skolungdom har dessutom bedrivits genom särskilda försvarsföreningar i skolorna, genom föredrag i samband med värtjänst, yrkesvägledning och rekryteringspropaganda för krigsmakten.

Försvarsföreningar

Vårt land äger ett stort antal organisationer, som på olika sätt bedriva verksamhet till försvarets fromma. En mycket viktig grupp bland dessa utgöres av organisationer sådana som hemvärnet, sjövärnsskåren, Centralförbundet för befälsutbildning, Riksförbundet Sveriges Lottakåarer, Riksluftskyddsförbundet och skytterörelsen, vilkas medlemmar utbildas för att fullgöra olika försvarsuppgifter. Förekomsten av dylika organisationer för det frivilliga försvarsarbetet utgör i och för sig en form av försvarsupplysning, och rekryteringen till dessa organisationer främjas bland annat genom upplysningsverksamhet om försvaret och dess nödvändighet.

En närmare behandling av det frivilliga försvarsarbetet och dess organisationer faller emellertid icke inom vårt uppdrag. Den följande framställningen berör därför endast sådana föreningar, som direkt ha till uppgift att bedriva upplysning om krigsmakten. Vissa av dessa föreningar verka för försvaret i dess helhet, medan några få endast bedriva upplysning om en viss försvarsgren. Till den förra gruppen höra Centralkommittén för det frivilliga försvarsarbetet (C. F. F.), Riksförbundet för Sveriges försvar (R. S. F.) och Allmänna försvarsföreningen, vilka samtliga ägnas en särskild behandling härefter, samt Försvarsfrämjandet, som behandlas i annat sammanhang (sid. 67 f.). Till denna grupp hör även Svenska Kvinnoföreningen för Fosterlandets försvar, som har omkring 2 500 medlemmar. Föreningens arbete har dock till övervägande del kommit att inriktas på att understödja den frivilliga skytterörelsen, medan den rena upplysningsverksamheten varit av ringa omfattning. Föreningen Sveriges Flotta, som också kommer att behandlas särskilt, verkar endast för marinen. Detsamma gäller Kvinnoförbundet för Sveriges sjöförsvar. Förbundet, vars medlemsantal uppgår till cirka 1 700, har särskilt före kriget bedrivit en viss upplysningsverksamhet, men är liksom Svenska Kvinnoföreningen för Fosterlandets försvar främst en understödjande förening. Några specialföreningar

för armén eller flygvapnet, som kunna betecknas som försvarsför-
eningar, finnas icke.

Centralkommittén för det frivilliga försvarsarbetet (C. F. F.)

Centralkommittén för det frivilliga försvarsarbetet (C. F. F.), som bildades år 1940 och som utgör en samarbetskommitté för ett 30-tal organisationer¹, hade enligt sina tidigare stadgar till uppgift »att i samråd med de frivilliga försvarsorganisationerna medverka till stärkande av landets värnkraft genom att främja det frivilliga försvarsarbetet». Denna uppgift har dock — särskilt tidigare — medfört att kommittén även kommit att syssla med upplysning om försvaret i allmänhet. Sålunda har kommittén utgivit en rad broschyrer och böcker, bl. a. »Blixtkrig mot Sverige» samt »Man ur huse». I samband med Folkberedskapen har anordnats en konferens om aktuella försvarsfrågor (1942). C. F. F. bedriver vidare förmedling av filmer och talare, bl. a. till Frivilliga försvarets dag, till vilken C. F. F. tog initiativet och som nu årligen hålles på 70—90 orter i landet. En statistisk undersökning av de frivilliga försvarsorganisationernas lokalbehov har nyligen slutförts av kommittén. C. F. F. utger en tidning »Folk och Försvar», som innehåller artiklar om krigsmakten och det frivilliga försvarsarbetet jämte en del meddelanden till de värnpliktiga i sociala ärenden, beskrivning av moderna vapen och stridsmetoder m. m. Tidningens uppgift är, såsom namnet anger, att verka för folkets och försvarets närmande till varandra. Vidare utger C. F. F. i samråd med hemvärnsstaben månadstidningen »Hemvärdet». »Folk och Försvar» upplaga är omkring 50 000 exemplar. Av dessa gå 32 000 exemplar till civila prenumeranter, som huvudsakligen anskaffats genom ackvisitörer. Vidare prenumererar försvarsstaben, så länge beredskapen upprätthålles, på ett visst antal exemplar,

¹ Centralkommittén består av en representant från envar av följande organisationer, nämligen: Centralförbundet för befälsutbildning, Centralkommittén för fältsport, De anställdas centralorganisation, Folkpartiets ungdomsförbund, Frivilliga automobilkåren, Frivilliga motorcykelkåren, Hemvärnsrådet, Jordbrukareungdomens förbund, Kooperativa förbundet, Kvinnoföreningarnas beredskapskommitté, Landsorganisationen i Sverige, Riksförbundet för Sveriges försvar, Riksförbundet landsbygdens folk, Riksförbundet Sveriges lottakårer, Riksidrottsförbundet, Riksluftskyddsförbundet, Sjövärnskårens aspirantavdelningar, Skytteförbundens överstyrelse, Svenska arbetsgivareföreningen, Svenska brandbefälsförbundet, Svenska brandkårens riksförbund, Svenska brandskyddsföreningen, Svenska landsbygdens ungdomsförbund, Sveriges Lantbruksförbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, Sveriges förenade studentkårer, Sveriges hantverksorganisation, Sveriges kvinnliga bilkårens riksförbund, Sveriges köpmannaförbund, Sveriges scoutförbund, Tjänstemännens centralorganisation, Ungsvenskarna — Högerens ungdomsrörelse och Yrkeskvinnors riksförbund.

f. n. minst 8 000, till beredskapsförband, visst värnpliktigt befäl samt hemvärnsbefäl.

»Folk och Försvar» kan i viss mening sägas vara ett gemensamt organ för de i C. F. F. ingående försvarsföreningarna. Samarbetet mellan dessa föreningar har också tagit sig uttryck i utsändandet till dagspressen av en artikelserie från »Försvarsföreningarnas Presstjänst», omfattande artiklar rörande såväl krigsmakten som det frivilliga försvarsarbetet.

I april 1945 antogos nya stadgar, vilka innebära, att C. F. F:s arbetsuppgifter utökats. Såsom kommitténs uppgift anges »att medverka till stärkandet av landets värnkraft genom att sprida saklig upplysning om vårt riksförsvar och det frivilliga försvarsarbetet, att befästa och stärka svensk försvarsvilja samt att utveckla intressegemenskapen mellan folk och försvar». I detta syfte skall kommittén bl. a. dels inom folkrörelserna sprida upplysning om riksförsvaret och om de frivilliga försvarsorganisationerna, dels inom riksförsvaret och de frivilliga försvarsorganisationerna sprida upplysning om folkrörelserna.

Kommittén åtnjuter icke statsanslag. Dess verksamhet finansieras genom enskilda bidrag, vilkas storlek växlar betydligt från år till år.

Riksförbundet för Sveriges försvar (R. S. F.)

När Riksförbundet för Sveriges försvar (R. S. F.) år 1925 bildades, skedde detta närmast som ett uttryck för kritik mot 1925 års försvarsbeslut. Förbundets huvudsakliga uppgift under åren närmast efter bildandet blev därför att bedriva allmän försvarspropaganda med utgångspunkt från en annan försvarspolitisk uppfattning än den som företrädades av riksdagsmajoriteten. Efter den förskjutning i opinionens inställning till försvarsfrågan, som ägde rum under 1930-talet, kom förbundets verksamhet att omläggas. Under krigsåren har förbundet verkat för att sprida opartisk och saklig försvarsupplysning, att bringa försvarets och det civila livets folk närmare varandra och att söka föra försvarsfrågorna ur de dagspolitiska och försvarspolitiska sammanhangen. I styrelse och fullmäktige ingå numera representanter för alla partier.

Förbundet har startat en skriftserie »Medborgarkunskap om riksförsvaret». I denna serie ha hittills utkommit 20 häften, vilka utgått i upplagor om 10 000—20 000 exemplar och spritts bland annat inom försvarsmakten, skolor, folkbildningsorganisationer och industrier. Även andra skrifter och broschyrer i aktuella försvarsfrågor ha utgivits. Medlemmarna ha erhållit vissa skrifter gratis och övriga till nedsatt pris. Även det ordinarie priset har varit lågt. Tidigare utgav förbundet en tidskrift »Sveriges försvar», vilken dock nedlades vid C. F. F:s bildande år 1940.

Sedan år 1941 har förbundet i samverkan med Folkbildningsförbundet bedrivit en omfattande föreläsningsverksamhet. Förbundet har utgivit ett par föreläsningsskataloger över föreläsningar om Sveriges försvar. Under åren 1941—1944 ha hållits mer än 600 föreläsningar med över 100 000 åhörare. Åhörarantalet visar dock en tendens till nedgång. Från och med detta år har även ett organiserat samarbete med Arbetarnas bildningsförbund (A. B. F.) inletts.

Förbundet har tagit initiativ till kontaktkonferenser i garnisonsstäderna mellan företrädare för olika politiska, sociala och kulturella organisationer och ortens militära representanter.

Inom C. F. F. har förbundet samarbetat med andra i kommittén representerade försvarsföreningar. Även med Allmänna försvarsföreningen har samarbetet varit livligt.

Förbundet har f. n. omkring 18 000 årligen betalande medlemmar. Medlemsantalet har tidigare varit högre, men under kriget har förbundet hittills icke velat bedriva någon särskilt omfattande medlemsrekrytering. Enligt vad förbundets ledning meddelat, har detta främst föransett av att ledningen funnit det mindre önskvärt att igångsätta en sådan under en period, då den enskilda offerviljan ändock varit hårt anlitad för försvaret. F. n. är förbundet emellertid sysselsatt med att organisera en rekryteringskampanj av större omfattning.

Förbundet ledes av en styrelse samt 100 fullmäktige. Den löpande verksamheten handhas av en verkställande ledamot och en sekreterare. Förbundets inkomster under år 1944 uppgingo till omkring 53 000 kronor. Av dessa användes omkring 20 000 kronor till skriftserien, 8 000 kronor till föreläsningsverksamheten, 13 000 kronor till övriga omkostnader, medan en viss del kapitaliserades för att förstärka fonderna med tanke på de behov, som kunna väntas uppstå under efterkrigstiden. Fonderna uppgå f. n. till omkring 130 000 kronor, varjämte förbundet inom den närmaste tiden kommer att erhålla ytterligare fondmedel genom en donation.

Allmänna försvarsföreningen

Allmänna försvarsföreningen har enligt sina vid föreningens bildande år 1890 antagna och sedan dess oförändrade stadgar till ändamål »att utan avseende på någon viss försvarsorganisation genom anordnande av föredrag, utgivande av skrifter o. s. v. söka skapa en levande och kraftig övertygelse om behovet att stärka och utveckla vårt försvar». Föreningens arbete har under senaste tid huvudsakligen bestått i utgivandet av tidskriften »Vårt försvar», som numera utkommer en gång i kvartalet med en upplaga om c:a 10 000 exemplar. Vid enskilda till-

fällen har upplagan dock uppgått till 20 000 exemplar. Denna tidskrift har nått långt över föreningsmedlemmarnas krets. Medlemsantalet torde nämligen uppgå till endast omkring 1 000 eller något däröver. Av övrig verksamhet kan nämnas, att föreningen under 1942 i distribution utgivit den inom försvarsstabens krigshistoriska avdelning utarbetade broschyren »Krigserfarenheterna och vår flotta», som utgått i ett mycket stort antal exemplar. Föreningen äger fonder, vilka uppgå till omkring 90 000 kronor och vilka i högre grad än de relativt låga medlemsavgifterna finansiera föreningens verksamhet.

Föreningen har bedrivit samarbete med andra försvarsföreningar. Såsom tidigare nämnts, har ett särskilt livligt samarbete skett med R. S. F., vars medlemmar, om de så önskat, erhållit tidskriften till nedsatt pris. Föreningens sekreterare har samtidigt varit redaktör för R. S. F:s skriftserie.

R. S. F:s och Allmänna försvarsföreningens uppgifter synas i stort sett sammanfalla. Det är därför naturligt, att tanken på en sammanslagning har framförts och att vissa förhandlingar i samma syfte förekommit.

Föreningen Sveriges flotta

Sveriges Flotta, förening för sjövärn och sjöfart, som bildades år 1906, har enligt stadgarna till ändamål att »oberoende av partihänsyn väcka, vårda och stärka svenska folkets insikt om nödvändigheten av ett effektivt svenskt sjöförsvar och om den stora nationella betydelsen av den svenska sjöfartens och sjöhandelns utveckling». Föreningens program har närmare preciserats genom ett programuttalande: »Riktlinjer för Föreningen Sveriges Flottas upplysningsverksamhet», som fastställts av Föreningens överstyrelse i april 1942.

Föreningen har således två skilda verksamhetsgrenar, marinen och handelssjöfarten. Endast den förra verksamhetsgrenen kommer att här behandlas.

Föreningens verksamhet har varit mycket mångskiftande. Föreningen utger en tidskrift »Sveriges Flotta», som utkommer en gång i månaden. Medelupplagan har för år 1944 utgjort 13 000 exemplar, av vilka 9 000 exemplar gått till medlemmarna, som erhållit tidskriften utan särskild kostnad utöver den till 9 kronor uppgående medlemsavgiften.

Föreningen bedriver egen förlagsverksamhet och har bl. a. utgivit en marin uppslagsbok »Marinkalendern», som i sin sista upplaga utgått i 4 000 exemplar, samt år 1944 kalendern »Sjövärn och sjöfart». Vidare har till tjänst för de modellbåtsintresserade utgivits ett stort antal ritningar av såväl äldre som moderna fartyg. Vykort med motiv från ör-

logs- och handelsflottan ha utgivits och spritts i ett mycket stort antal exemplar.

Föreningens presstjänst har till uppgift att förse dagspressen med text- och bildmaterial från örlogs- och handelsflottan. Under tiden närmast före krigsutbrottet lades huvudvikten vid artiklar om det svenska sjöförsvaret, vilka företrädesvis distribuerades till landsortspressen, medan verksamheten under kriget huvudsakligen bestått i att s. k. matrisserier iordningsställts, vilka i stor utsträckning försålts till dagspressen. Genom matriserna ha tidningarna beretts möjlighet att avbilda alla vanligen förekommande örlogsfartyg hos de krigförande, så att sjökrigshändelserna kunnat illustreras. Föreningen har vidare ett mycket omfattande bildarkiv över all världens örlogsfartyg.

Föreningen har avhållit sammanträden med föredrag i marina frågor såväl vid årsmöten med hela föreningen som vid sammanträden i omkring 15 lokalföreningar. Sedan flera år tillbaka har föreningen utarbetat ett stort antal s. k. standardföredrag, behandlande örlogsflottan. Dessa föredrag äro försedda med skioptikonbilder och utlånas till skolor, föreningar och privatpersoner, vilka önska anordna föredrag i marina frågor. Under åren 1942 och 1943 har föreningen i samband med Folkbildningsförbundets verksamhet i över 300 fall bidragit till bekostande av marina föredrag med film i landsorten.

Föreningen har lagt särskilt stor vikt vid ungdomsverksamheten och bildat marina ungdomsföreningar, sammanförda i ett marint ungdomsförbund. För denna verksamhet har ett särskilt marint lånebibliotek skapats, varjämte den tidigare nämnda modellbåtsverksamheten i särskilt hög grad väckt ungdomens intresse. Föreningen har vidare anordnat s. k. ungdomsdagar bl. a. på Skeppsholmen och i Göteborg med visning av flottans olika fartygstyper och materiel, uppvisning av vapen- och sjömansövningar, filmförevisningar, roddtävlingar m. m. Ungdomsdagarna ha vunnit stor anslutning.

Tidigare anordnade föreningen »örlogsdagar», som avhöllos en gång under vardera åren 1935—1938, då ett stort antal inbjudna, representanter för olika befolkningsgrupper, fingo följa flottans stridsmässiga övningar. År 1939 måste besöken begränsas till örlogsvarvet och fartyg i Karlskrona. Örlogsdagarna arrangerades i intimt samarbete med flottan, men huvudarbetet med organisationen ålåg föreningen. Efter kriget komma örlogsdagarna att åter upptagas på föreningens program, så snart förhållandena det medgiva.

Vid olika tillfällen har föreningen deltagit i större försvarsutställningar samt i ett fyrtiotal städer anordnat s. k. fönsterutställningar, vilka rönt stor uppmärksamhet.

Föreningens fonder uppgå till omkring 125 000 kronor. Avkastningen

av en del fondmedel skall enligt särskilda bestämmelser utgå i form av understöd åt sjöfolk och deras anhöriga, till priser o. s. v. Även på andra sätt bedriver föreningen understödande verksamhet för marina ändamål.

Föreningen ledes av en överstyrelse med säte i Stockholm samt av ett verkställande utskott med för tillfället två verkställande ledamöter, en militär och en civil. Medlemsantalet uppgick år 1944 till omkring 9 000. Föreningens utgifter uppgingo under år 1943 till 136 000 kronor, vartill bland annat kommo betydande utgifter för tidningen, som täckts genom annonser och prenumerationsavgifter.

Folkbildningsorganisationer m. fl.

Såsom framgått av den tidigare redogörelsen har försvarsföreningarnas föreläsningsverksamhet i stor utsträckning skett i samarbete med Folkbildningsförbundet. Förutom genom understöd från försvarsföreningar ha Folkbildningsförbundets föreläsningar i försvarsfrågor finansierats genom ett speciellt statsanslag till »krisföreläsningar», vilket tagits i anspråk även för föreläsningar i försvarsfrågor och utrikespolitiska frågor. Anslaget, av vilket även andra föreläsningsorganisationer fått del, gavs första gången år 1940 med 30 000 kronor men indrogs året därpå. År 1942 utgick det med 50 000 kronor, år 1943 med 25 000 kronor. Även övriga folkbildningsorganisationer ha under kriget gjort betydande insatser i försvarsupplysningens tjänst. Föredrag i försvarsfrågor ha anordnats speciellt av Arbetarnas bildningsförbund (A. B. F.) och nykterhetsrörelsens folkbildningsorganisationer. Vidare ha folkbildningsorganisationerna i stor omfattning använt de nedan nämnda korrespondenskurserna, särskilt »Medborgarkursen i luftskydd».

Den av Kooperativa förbundet grundade Brevskolan har under kriget bedrivit upplysningsverksamhet i försvarsfrågor genom en rad korrespondenskurser. Den första kursen startades på hösten 1939 och behandlade luftskyddet. Denna kurs, »Medborgarkursen i luftskydd», samlade 35 000 deltagare. Mot slutet av år 1939 inleddes en kurs i allmän soldatkunskap, »Beredskapskursen om folkförsvaret», vilken samlade ett deltagarantal av 53 000. I samband med att hemvärnet i maj 1940 började sin verksamhet, utgavs en speciell kurs för hemvärnsmän, som följdes av 90 000 deltagare. I samarbete med marinstaben publicerades under senare delen av år 1940 en broschyrserie »Medborgarkunskap om sjöförsvaret», vilken dock icke var uppbyggd såsom en korrespondenskurs. Broschyrseriens läsare hade emellertid möjlighet att från Brevskolan få svar på vissa i broschyren ingående frågor. Denna serie utkom i

12 000 exemplar. Även vissa andra kurser ha haft samband med försvaret, såsom kursen »Den svenska livsformen», vilken under åren 1941—1943 studerades av 35 000 deltagare, samt kursen »Samhällsorientering» (1944—1945). I anslutning till de två först nämnda kurserna anordnades i samarbete med Radiotjänst »Beredskapskursens brevlåda», på så sätt att Radiotjänst varje vecka ställde 15 minuter på bestämd tid till kursens förfogande. Härunder behandlades problem av mera allmänt intresse, vilka förekommit i svaren på beredskapskursens frågor.

För den utrikespolitiska upplysningen finns ett särskilt organ i Utrikespolitiska institutet, vars verksamhet främst finansieras genom anslag från Rockefeller Foundation (45 000 kronor), från svenska donatorer (31 000 kronor), bland vilka märkas Arbetsgivareföreningen, Industriförbundet, Kooperativa förbundet och Landsorganisationen, från svenska staten (13 000 kronor) samt genom vinst på vissa grenar av verksamheten.

Institutet utger tre skriftserier i utrikespolitiska spörsmål, nämligen den vetenskapliga serien »Skrifter utgivna av Utrikespolitiska institutet», den populärvetenskapliga serien »Internationell politik» och broschyrserien »Världspolitikens dagsfrågor». Hittills ha 69 skrifter utgivits med en sammanlagd upplaga av 532 300 exemplar. Vidare utges det stencilerade »Utrikespolitiska institutets kalendarium», som utgör en fortlöpande sammanställning av alla viktigare händelser i samband med kriget samt inom övrig utrikes- och inrikespolitik. Institutet upprätthåller en omfattande artikeltjänst dels till landsortspressen, dels till fackförbundspressen. 93 tidningar och tidskrifter äro abonnenter på dessa artiklar. I Stockholm bedriver institutet i egen regi samt i samarbete med olika folkbildningsorganisationer föreläsnings- och studie-cirkelverksamhet. Institutet understöder ekonomiskt utrikespolitiska föreläsningar inom folkbildningsorganisationerna över hela landet samt står till tjänst med anskaffande av föreläsare. Slutligen har ett bibliotek och ett stort klipparkiv upprättats, som står till intresserades förfogande.

Institutet samarbetar med motsvarande institutioner i utlandet.

Politiska organisationer

Försvarsfrågorna ha givetvis varit livligt uppmärksammade inom olika politiska organisationer. Vi finna dock i allmänhet ej skäl att ingå på de partipolitiska aspekterna på försvarsfrågan eller därmed sammanhängande utrikespolitiska frågor. Av en speciell karaktär äro

dock de konferenser med rubriken »Folk och försvar», som anordnats av Socialdemokratiska ungdomsförbundet, och som avsett att skapa bättre kontakt och bättre förståelse mellan å ena sidan försvaret och å andra sidan samhället, särskilt ungdomen. Den första konferensen anordnades i maj 1939 i Stockholm med deltagande av — förutom det arrangerande förbundet — ett stort antal representanter för militära och andra statliga myndigheter, militära och civila organisationer i anslutning till försvarsväsendet, fackföreningsrörelsen, A. B. F. och andra ideella organisationer m. fl. Konferenser av liknande art ha sedermera hållits i ett flertal andra städer. Vid konferensen i Stockholm hölls föredrag och diskussioner med ämnen sådana som psykologiska synpunkter på krig och fred, försvarets uppbyggnad, organisation och arbetssätt, Sveriges strategiska läge, arbetarungdomen och försvaret, militärpersonalens syn på sin uppgift. Dessa föredrag och diskussioner ha publicerats in extenso i en bok med titeln »Folk och försvar».

Den fortsatta upplysningsverksamheten

Liksom före och under det nu pågående kriget kommer säkerligen den enskilda verksamheten att även framdeles spela en betydelsefull roll för upplysningen om försvaret. Frågan är dock, om denna verksamhet utan ökat statligt stöd kommer att kunna leda till de resultat, som äro önskvärda.

Statens medverkan i försvarsupplysningen kan ske direkt, genom militära och andra statliga organ, eller indirekt, genom understöd åt den enskilda upplysningsverksamheten. Hittills har huvudsakligen blott den första formen prövats. Såsom av den föregående redogörelsen framgår, har staten bedrivit försvarsupplysning genom militära organ, statens informationsstyrelse (Folkberedskapen) och Radiotjänst. Även försvarsfrågornas behandling i skolundervisningen kan nämnas i detta sammanhang. Den av informationsstyrelsen bedrivna verksamheten torde komma att upphöra efter kriget. I övrigt synes man kunna utgå från att den statliga upplysningsverksamheten på detta område kommer att fortsätta efter i stort sett samma principiella linjer som hittills.

Enligt vår mening tala emellertid starka skäl för att man även prövar den andra formen för statlig medverkan, understöd åt den enskilda upplysningsverksamheten. Försvarsföreningarna komma efter kriget sannolikt att få känning av att försvarsintresset minskar, vilket torde

inskränka deras möjligheter att bedriva en av frivilliga bidrag helt beroende upplysningsverksamhet. Inom folkbildningsverksamheten kommer, enligt vad som framhållits av dess företrädare, en rad nya problem att aktualiseras, och det blir måhända icke alldeles lätt för försvarsfrågorna att i konkurrens med dessa vinna tillräckligt intresse. Å andra sidan torde det, såsom vi tidigare framhållit, i det efter kriget förändrade läget uppkomma ett starkt behov av försvarsupplysning. Under dessa omständigheter synes det vara uppenbart, att den enskilda upplysningsverksamheten icke utan statligt stöd kan bedrivas i önskvärd omfattning.

Kan ett dylikt understöd föranleda några erinringar ur principiell synpunkt? Enligt en allmänt vedertagen uppfattning bör staten främja exempelvis nykterhetsupplysningen och upplysningsarbete för freden. Någon detaljkontroll över upplysningens innehåll eller något krav på att detta skall överensstämma med den rådande uppfattningen hos statsmakterna har därvid icke brukat komma ifråga. Försvarsupplysningen är närmast jämförlig med nyss nämnda upplysningsverksamhet och har redan i likhet med denna i viss utsträckning ingått såsom ett led i den allmänna, statsunderstödda folkbildningsverksamheten. Det må också erinras om att chefen för ecklesiastikdepartementet med stöd av bemyndigande den 13 oktober 1944 tillkallat sakkunniga för utredning rörande grunderna för statens understödjande av det fria och frivilliga bildningsarbetet jämte därmed sammanhängande frågor, och att i direktiven för dessa sakkunniga (1944 års folkbildningsutredning) folkbildningsarbetets betydelse för stärkande av den nationella sammanhållningen och försvarsviljan särskilt understrukits. Några principiella hinder mot statligt understöd till den enskilda försvarsupplysningen synas sålunda inte föreligga.

Vi anse därför, att statens medverkan i efterkrigstidens försvarsupplysning bör ske såväl genom dess egna organ som genom understöd åt den enskilda upplysningsverksamheten.

Den fortsatta framställningen upptar först några riktlinjer för den statliga och statsunderstödda verksamheten. Därefter diskuteras formerna för det statliga understödet till den enskilt bedrivna försvarsupplysningen. Så följa några synpunkter på upplysningsverksamhetens bedrivande med hänsyn till de olika organ, som skola förmedla upplysningen. Härvid användes samma plan som vid redogörelsen för den hittillsvarande upplysningsverksamheten. Detaljutformningen av vissa organisationsförslag och kostnadsberäkningar behandlas i slutet av betänkandet, då de i många fall äro beroende av de förslag rörande upplysningsverksamheten inom försvaret, som vi framställa.

Riktlinjer för den statliga och statsunderstödda upplysningsverksamheten

Såsom av det föregående framgår, bör försvarsupplysningen framstå som det samlade resultatet av enskild, statlig samt statsunderstödd enskild verksamhet. Med den helt enskilt bedrivna verksamheten har staten givetvis ingenting direkt att skaffa. De riktlinjer, som vi framföra, avse därför blott den statliga och statsunderstödda verksamheten, i den mån icke de enskilda organisationerna själva anse de framförda synpunkterna vara av värde för sin verksamhet. Men även när det gäller sådan enskild verksamhet, som understödes av staten, böra statliga direktiv i görligaste mån undvikas. Huvudsaken torde vara att se till, att det allmänna icke lämnar sin medverkan till sådan upplysning, som väsentligen har ett ensidigt propagandistiskt syfte. Denna inskränkning bör gälla, vare sig den propagerade uppfattningen överensstämmer med militärledningens, regeringens eller riksdagsmajoritetens mening eller ej. Varje ansats till likriktning bör sålunda omsorgsfullt undvikas.

Utöver den ovan angivna inskränkning torde inga starkare band behöva åläggas en i form av föreläsningar, tidskrifter eller dylikt bedriven statsunderstödd försvarsupplysning. För den bör, liksom för folkbildningsarbetet överhuvudtaget, icke ifrågakomma någon annan begränsning än den, som angives i kungörelsen angående understöd till anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar (SFS nr 239/1929): »Alla politiska och religiösa strider eller förhandlingar vid föreläsningarna skola vara förbjudna. Dock må föreläsningsanstalt jämväl kunna anordna föreläsningar rörande politiska eller religiösa frågor, försåvitt de ha rent saklig karaktär och ej äro agitatoriskt hållna.» Vi äro angelägna att framhålla betydelsen av att skilda åsikter få framföras och att försvarsproblemen belysas ur så många skilda synpunkter som möjligt. Hinder bör inte föreligga mot en kritisk framställning av statsmakternas eller militärledningens åtgöranden, oavsett om kritiken utgår från en mera eller från en mindre »försvarsvänlig» uppfattning än den officiella eller endast avser de tekniska och organisatoriska problemens lösning. På detta sätt kan upplysningsverksamheten ur flera synpunkter bli av stort värde för den försvarsdebatt, som även i framtiden kan påräknas och som i och för sig utgör en nödvändig förutsättning för försvarsfrågans tillfredsställande behandling i de avgörande instanserna. Först och främst grundläggas hos allmänheten en försvarspolitisk bildning, som möjliggör ett upplyst ståndpunktagande till aktuella problem. Vidare tillföres diskussionen faktiskt kunskapsmaterial. Slutligen kan upplysningsverksamheten även bidra till att aktualisera frågor och frågeställningar, som dittills ej i tillräcklig

utsträckning uppmärksammas i debatten. Givet är att själva försvarsdebatten, om den får saklig karaktär och hålles fri från demagogiska överdrifter i den ena eller andra riktningen, kommer att i många hänseenden vara av största betydelse även från ren upplysningssynpunkt.

En första förutsättning för att försvarsupplysningen skall kunna fylla sitt ändamål är, att den tillföres material i så stor utsträckning som möjligt. Vi vilja i detta sammanhang erinra om den offentlighetsprincip, vilken är av fundamental betydelse för vårt lands rättsväsen och samhällsliv och som innebär, att all statlig och kommunal verksamhet skall äga rum inför allmänhetens ögon, där icke särskilda skäl tala i motsatt riktning. Den, som gör gällande, att något material måste undandragas allmänhetens vetskap kan sägas ha skyldighet att bevisa, att detta är nödvändigt. Vad nu sagts gäller i princip ej blott civila utan även militära förhållanden, ehuru undantagen i sistnämnda fall måste bli relativt många. Det är således självklart att de militära sekretessbestämmelserna måst vara särskilt stränga under kriget, men det synes oss, att rädslan att lämna ut uppgifter om försvaret vid vissa tillfällen varit för stor. Erfarenheterna, särskilt från beredskapstiden, visa, att det varit till fördel, då försvarets målsmän redogjort för förhållandena inom försvarsmakten i öppenjärtiga ordalag och under framläggande av ett rikligt faktiskt material. Dylika redogörelser ha i hög grad stärkt allmänhetens intresse och förtroende för försvaret och dess representanter utan att några för landet skadliga verkningar ha kunnat påvisas. Sedan fredliga förhållanden åter inträtt, kommer, enligt vad man har skäl att förmoda, sekretessen rörande de militära förhållandena att lättas. Vi vilja dock med tanke på försvarsupplysningen understryka behovet av att dessa lättnader bli så vittgående som möjligt.

Försvarsupplysningen är icke blott beroende av det militära materialet utan även i hög grad av det utrikespolitiska. En av försvarsupplysningens viktigaste uppgifter är att klarlägga det intima sambandet mellan försvarspolitik och utrikespolitik. För den skull måste man fordra av dem, som bedriva försvarsupplysning, att de äro väl orienterade på det utrikespolitiska området. De måste på ett sakkunnigt och nyanserat sätt kunna teckna den utrikespolitiska bakgrunden till det försvarspolitiska läget. Därutöver fordras dock, att även allmänheten har goda utrikespolitiska förkunskaper. Vi framföra därför som ett bestämt önskemål, att den utrikespolitiska upplysningen ägnas särskild omtanke av statsmakterna. Vad det därvid i första hand kommer an på, är en liberal utformning och tillämpning av de allmänna sekretessbestämmelserna. Detta problem är som bekant under utredning av särskilda sakkunniga. Men dessutom måste tillses, att de, som på grund av sin tjänst eller annorledes ha tillgång till utrikespolitiska informationer, positivt med-

verka till upplysningen. Icke minst gäller detta meddelandet av utrikespolitiska kunskaper och informationer till krigsmaktens personal, d. v. s. till dem, från vilka försvarsupplysningen till största delen utgår. Detta är emellertid en fråga om upplysning inom försvaret, som därför behandlas i en senare del av betänkandet.

En god utrikespolitisk upplysning till såväl krigsmaktens personal som till allmänheten torde emellertid inte kunna förhindra, att svårigheter av olika slag uppstå vid behandlingen av den utrikespolitiska bakgrunden till försvarsfrågorna. I vissa hänseenden kan det väntas bli ömtåligare att ta ståndpunkt till utrikespolitiska spørsmål än till andra sidor av de försvarspolitiska problemen. Under kriget har försvarsupplysningen underlättats genom att den utrikespolitiska bedömningen icke givit anledning till några större partipolitiska strider. Det kan givetvis icke nu förutsägas, om detta förhållande kommer att fortfara. Det är emellertid långt ifrån osannolikt, att den utrikespolitiska bedömningen kan ge upphov till partipolitiska motsättningar, som bli jämförliga med dem, som voro rådande vid tiden för 1925 års försvarsbeslut och under följande decennium. Liksom tidigare kunna meningsskiljaktigheterna komma att gälla, dels vissa utländska makters utrikespolitiska avsikter, dels bedömningen av en blivande internationell organisations möjligheter att skapa trygghet. Försvarsupplysningen bör om möjligt lämna utrymme för skilda ståndpunktstaganden i dylika stridsfrågor och innehålla sakkunniga analyser av de försvarspolitiska förutsättningarna med utgångspunkt från olika möjliga bedömningar av det utrikespolitiska läget.

Vissa andra försvarspolitiska problem, som tidigare voro stridsfrågor i den politiska diskussionen, torde i fortsättningen icke bli omstridda på samma sätt som förut och kunna därför behandlas utan särskilda inskränkningar. En sådan fråga är, huruvida en liten stat som Sverige har möjlighet att uppta ett framgångsrikt försvar vid angrepp från en stormakt. Man kan här bygga på många erfarenheter från det senaste kriget, vilka kräva en fackmannamässig utläggning. Ett rikt åskådningsmaterial står likaledes till buds för upplysning om ett tidigare ofta förbisett faktum, nämligen att stora svårigheter måste uppstå i ett krigsläge med hänsyn till såväl personalkadrer som material, om icke försvarsorganisationen i tillräcklig omfattning har byggts upp efter planer på lång sikt. För alla återblickar på den svenska utrikes- och försvarspolitiken under de närmast föregående decennierna gäller emellertid, att de måste vara strängt sakliga. Det kan finnas särskilda skäl att i detta avseende söka undvika diskussion efter partipolitiska linjer.

En viktig uppgift för försvarsupplysningen är att göra folket förtroget med försvarets organisation, utrustning, taktik o s. v. En sådan för-

trogenhet är en av de nödvändigaste förutsättningarna för att medborgarna på sakliga grunder skola kunna ta ställning till försvarsspörsmålen. Betydelsen av en upplysning om »vart försvarsmiljonerna ta vägen» bör särskilt framhållas. Allmänheten bör efter kriget i högre grad än nu kunna ges en fortlöpande orientering om försvarets utveckling. Detsamma gäller upplysningen om den speciella svenska försvarstaktik, som utbildats främst på grundval av erfarenheterna från det pågående kriget.

Samtidigt bör upplysningen givetvis behandla den militärpolitiska och militärtekniska utvecklingen i världen med därav följande återverkningar på det svenska försvarets organisation, utrustning, utbildning o. s. v. I dessa frågor förefinnas säkerligen bland yrkesmilitärerna skiljaktiga uppfattningar, vilka böra få berika diskussionen. Självfallet bör det dock undvikas, att denna diskussion tar formen av försvarsgrensvis bedriven propagandaverksamhet.

Man kan vänta, att olika förhållanden under den nu tilländalupna beredskapstiden skola tas upp till kritisk granskning, när det utrikespolitiska läget icke längre anses påfordra återhållsamhet i den offentliga kritiken. En förutsättningslös diskussion av detta slag är förmodligen nödvändig och kan göra betydande nytta, om blott den föres efter sakliga linjer. I motsatt fall kan den lända landet och försvaret till avsevärd skada. Det är därför viktigt att förekomma sådan osaklighet genom att en utförlig översikt över försvarets verksamhet under kriget publiceras, vari bland annat grundligt och öppen hjärtigt redogöres såväl för de svårigheter, som förelegat, som för de misstag och brister, som framkommit. I försvarsupplysningen i övrigt ingår visserligen att kommentera en dylik redogörelse, men man måste samtidigt hålla i sikte, att den positiva, aktuella upplysningen, icke diskussionen rörande tidigare åtgärder, måste vara huvudsaken.

Kritiken mot försvaret bottenar många gånger ytterst i de särskilda förhållanden, som möta den civile medborgaren, när han under sin militärtjänst infogas i en annan ordning än den han varit van vid. Härvid uppkomma ibland rätt utpräglade olustkänslor. Under de senaste åren har man på många sätt sökt undanröja orsakerna härtill, t. ex. genom förbättrad förplägnad och utrustning, utbyggd personalvård och allehanda andra sociala förbättringar i de inkallades ställning. Dessa åtgärder ha otvivelaktigt haft synnerligen stor betydelse. Dock kvarstår den sedan gammalt förefintliga spänningen mellan civilt och militärt tänkesätt på en punkt, nämligen ifråga om inställningen till de särskilda militära formerna. Enligt en på civilt håll förhärskande uppfattning äro nu gällande former endast i viss utsträckning berättigade, medan man från yrkesmilitärernas sida vanligen betraktar ett strikt

fasthållande vid dessa former som en militär nödvändighet. I samband med dessa åsiktsbrytningar uppstå ofta misstankar om å ena sidan en antidemokratisk uppfattning hos yrkesmilitärerna, å andra sidan bristande försvarsvilja hos de civila medborgarna. För att folket och försvaret på denna punkt skola kunna komma närmare varandra, fordras en uppriktig offentlig diskussion av hithörande problem, i vilken såväl de militära som de civila synpunkterna ingående dryftas och belysas från olika utgångspunkter.

För att en sådan debatt — som i viss mån bör ingå i försvarsupplysningen — skall kunna leda till positiva resultat fordras enligt vår mening en ingående bearbetning av erfarenheterna från de krigförande staterna och från vårt land under beredskapstiden. Denna bearbetning bör utföras under medverkan av både militära och civila utredningsmän. Inom den senare gruppen böra ingå såväl sådana som intagit en kritisk hållning som även de mera positivt inställda. Det vore synnerligen lyckligt, om man härvid skulle kunna enas om riktlinjer för en yttre disciplin inom krigsmakten, anpassad såväl efter de militära behoven som efter svenska förhållanden och vårt folks kynne. Härigenom skulle förmodligen den nyssnämnda spänningen mellan civilt och militärt avsevärt kunna minskas.

För att försvarsupplysningen skall kunna fylla sitt ändamål måste slutligen dess innehåll vara väl anpassat efter de former för upplysning man väljer och för de grupper i samhället, som man önskar påverka. I vissa fall bör upplysningen vara ganska populärt lagd, i andra fall kan den gå djupare. Genom press, radio och film når man främst den stora allmänheten, såväl försvarsintresserade som icke försvarsintresserade. Det är främst medelst dessa former, som man har möjlighet att väcka försvarsintresset. Vid övriga former för försvarsupplysning kan man ofta räkna på ett visst förhandsintresse från dem, som ta del av upplysningen. Upplysningen kan därför många gånger ges ett mera på djupet gående innehåll. Man måste även skilja mellan en större och mindre teknisk inriktning av upplysningen. Folkbildningsorganisationernas vanliga publik torde icke önska alltför tekniska föredrag utan vilja främst få de allmänna försvarspolitiska och utrikespolitiska problemen belysta.

Det finns å andra sidan grupper, som äro speciellt tekniskt intresserade. Detta gäller bland annat ungdomen, framför allt dem, som förbereda sig för den militära banan. Ett liknande tekniskt intresse återfinnes ofta hos de grupper, från vilka det frivilliga försvarets kadrer rekryteras. Ett annat led i försvarsupplysningen, särskilt för ungdomen, bör vara att klarlägga de utbildningsmöjligheter av vikt även från civil synpunkt, som försvaret under nuvarande omständigheter erbjude.

der, samt de moderna strävandena att vidga basen för officerskårens rekrytering. På detta senare område ha som bekant betydelsefulla resultat redan nåtts. Den militära banan lämnar numera möjlighet för var och en, oavsett social och ekonomisk ställning, att helt på statens bekostnad få del av den högsta skolbildning, som bjudes i vårt samhälle. Den ger därför också var och en, vars duglighet är tillräcklig härför, tillfälle att oavsett tidigare ställning och utbildning samt utan personliga ekonomiska uppoffringar nå fram till de högsta chefsposterna. Detta är ett förhållande, som förtjänar påpekas även med avseende på de svenska samhällsförhållandena över huvud.

Det är givet, att försvarsupplysningen ofta kommer att gå hand i hand med den rekryteringspropaganda, som försvaret icke kan vara utan. Detta senare problem faller emellertid utanför ramen för vårt utredningsuppdrag.

Även i övrigt kan en viss differentiering av försvarsupplysningen vara påkallad, ehuru möjligheterna härför i praktiken ofta torde vara begränsande. Kvinnorna, som icke genom värnplikten kommit i kontakt med försvaret, behöva i regel en annan art av försvarsupplysning än männen. Den upplysning, som genom skolböcker eller på annat sätt riktar sig till barn och ungdom, måste i viss utsträckning gå in på elementära frågor, såsom nödvändigheten att bevara den nationella självständigheten, den moraliska bakgrunden till försvarsviljan o. s. v. En upplysning, som riktar sig till vuxna medborgare, måste däremot undvika en alltför elementär undervisning med stark moralisk betoning.

Formerna för statligt understöd åt den enskilda upplysningsverksamheten

Statligt understöd åt den enskilda upplysningsverksamheten kan lämnas såväl genom direkta medelsanslag som genom att lämplig personal och materiel ställes till förfogande av militära myndigheter. Den senare formen erbjuder många fördelar och synes böra anlitas i den utsträckning, som kan befinnas erforderlig och som kan ske utan förfång för den ordinarie tjänsten. Ett understöd enbart på detta sätt är dock otillräckligt och lämnar alltför liten frihet vid användningen. Även direkta medelsanslag böra därför utgå.

Till försvarsföreläsningar utnyttjas huvudsakligen militära föreläsare. Det har emellertid stundom varit svårt för de enskilda föreläsningsorganisationerna att få sådana föreläsare, enär dessa ofta icke kunna erhålla ledighet från tjänsten under den tid, som erfordras för en föreläsningsturné. I vissa fall synas emellertid vederbörande chefer med

hänsyn till upplysningsverksamhetens betydelse ha medgivit ledighet, varvid föreläsaren fått såsom tjänstgöring räkna den tid, under vilken uppdraget fullgjorts.

Om tjänstetid i större utsträckning finge användas till försvarsupplysning, skulle sannolikt goda militära föreläsare i högre grad än nu kunna påräknas för sådan verksamhet. En betydande svårighet ligger emellertid däri, att de bästa militära föreläsarna ofta inneha viktiga poster inom försvaret, vilka i sådan utsträckning kräva deras närvaro på tjänstgöringsorten, att föreläsningsturnéer sällan kunna komma ifråga. På denna punkt kan dock en förändring väntas inträda efter beredskapstidens slut, då även den relativa betydelsen av försvarsupplysningen jämförd med andra militära uppgifter sannolikt kommer att icke obetydligt ökas.

Enligt vår mening bör tjänstetid i princip få användas för försvarsupplysning. Militära föreläsare böra få tillfälle att förbereda och bedriva upplysning om försvaret under sådan form, att de dagar, som åtgå härför, räknas som tjänstgöringsdagar. För denna tid skall alltså ordinarie lön av kronan utgå. Däremot skola föreläsarna erhålla arvode samt rese- och traktamentsersättning av de enskilda organisationer, för vilkas räkning föreläsningarna hållas. Årligen bör inom försvarsstaben — i samarbete med vederbörande försvarsgrenschef och enskilda organisationer — uppgöras en föreläsningsskatalog, upptagande militär personal, som under året kan ställas till förfogande som föreläsare. Helst bör även antalet dagar anges. Försvarsgrenscheferna ha sedan att inom den angivna ramen medgiva vederbörande personal ledighet för föreläsningssverksamhet och böra även ha möjlighet att delegera rätten att medgiva ledighet viss dag till underlydande chefer. Dylika bestämmelser synas kunna utfärdas i kommandoväg.

Slutligen bör påpekas, att dessa åtgärder på intet sätt få inkräkta på de enskilda organisationernas rätt att själva välja föreläsare. Organisationerna välja ur katalogen de föreläsare och föreläsningar de önska samt erhålla dessa, i den mån vederbörande kan ställas till förfogande. I annat fall bör ersättare kunna erbjudas föreningarna.

Vid upptagning eller inspelning av film, som tjänar försvarsupplysningens syften, kan personal och materiel vid behov ställas till enskilda filmproducenters förfogande av de militära myndigheterna. Bestämmelser härom ha utfärdats genom generalorder (armén nr 2132/38, marinen nr 1070/38, flygvapnet nr 304/38). Inspelning (upptagning) av film, som avser att framställa militär personal, fartyg, flygplan o. s. v. under förhållanden, som icke äro att hänföra till högtidlighet, paradering, förevisning m. m., får endast äga rum efter tillstånd av vederbö-

rande försvarsgrenschefer. Sådant tillstånd får lämnas under förutsättning att ifrågavarande inspelning (upptagning) icke medför olägenheter för den militära tjänstgöringen, att effektiv militär kontroll av densamma åstadkommes samt att den icke medför några kostnader för statsverket.

Med hänsyn till filmens betydelse för försvarsupplysningen är det enligt vår uppfattning av vikt, att nu nämnda form av statligt understöd utnyttjas på ett effektivt sätt.

Det direkta ekonomiska understödet till den enskilda verksamheten kan tänkas utgå i olika former. Från företrädare för folkbildningsorganisationerna har framförts förslaget, att det allmänna anslaget till folkbildningsorganisationerna skulle höjas med ett belopp motsvarande vad som avsetts till försvarsupplysningen. En allmän höjning av folkbildningsanslaget är utan tvivel ur många synpunkter önskvärd och befogad, varvid i detta sammanhang särskilt må framhållas, att en förhöjd folkbildning är av stor betydelse som grundval för försvarsupplysningen.

Vissa vägande skäl tala dock mot det framförda förslaget. Sålunda låter det sig vid ett genomförande därav icke göra att åstadkomma en betryggande kontroll på att medlen verkligen användas till det avsedda ändamålet. Vidare är det nödvändigt, att statsanslag kunna komma även sådana organisationer till godo, som icke ha något fast organisatoriskt samband med folkbildningsrörelsen. Frågan om en allmän höjning av anslaget till folkbildningsarbetet ankommer det för övrigt främst på 1944 års folkbildningsutredning att bedöma.

Det skulle också kunna tänkas, att anslaget till försvarsupplysning i sin helhet tilldelades försvarsföreningarna. Detta skulle kunna motiveras med att försvarsföreningarna hittills i stor utsträckning anskaffat föreläsare och bidragit med anslag till folkbildningsorganisationernas försvarsföreläsningar. Då denna anordning visat sig vara ändamålsenlig, borde den även för framtiden kunna komma till användning. Det är också önskvärt, att ett samarbete efter sådana linjer upprätthålles även i fortsättningen. Det är emellertid nödvändigt, att även andra vägar att bedriva statsunderstödd försvarsupplysning stå öppna, bland annat för att skapa förutsättningar för en försvarsupplysning och försvarsdebatt, som ger uttryck för skilda uppfattningar och synpunkter.

Med hänsyn till vad nu anförts, synes det oss lämpligast, att det ovan föreslagna statsanslaget till försvarsupplysning icke på förhand bindes till särskilda organisationer. Anslaget synes böra fördelas av K. M:t efter förslag av en särskild nämnd (sid. 59) till sådana, som ansökt om bidrag. Fördelningen bör ske efter relativt fria grunder. Un-

derstöd skall kunna ges såväl till försvarsupplysning som till sådan utrikespolitisk upplysning, som står i nära samband med försvarsfrågorna. Anslag bör vidare kunna beviljas icke blott till direkt försvarsupplysning genom föreläsningar, tidskrifter, böcker, broschyrer, utställningar, konferenser o. dyl. utan även i vissa fall till förvaltningskostnader, exempelvis till samarbetsorganisationer (jfr sid. 66). Ett mera detaljerat förslag beträffande anslagets storlek m. m. framlägges på annat ställe i betänkandet (sid. 111 f.).

Upplysningsverksamhetens bedrivande

De militära upplysningsorganens utformning

Alltsedan före kriget ha funnits dels en pressdetalj inom försvarsstaben, dels särskilda pressdetaljer inom marinstaben och flygstaben. I yttrande över 1941 års försvarsutrednings betänkande anförde emellertid överbefälhavaren, att särskilda pressdetaljer icke borde finnas inom de olika försvarsgrensstaberna utan att kontakt med pressen borde förmedlas uteslutande genom försvarsstabens press- och filmdetalj (Kungl. Maj:ts proposition till 1942 års riksdag nr 210, s. 423 och 614). Departementschefen uttalade dock beträffande presstjänsten för marinens del följande (s. 424): »I avbidan på närmare erfarenheter anser jag mig i likhet med försvarsutredningen böra räkna med att jämväl i fortsättningen presstjänsten för marinens del i viss utsträckning handhas av officer i marinen.» Beträffande flygvapnet anförde departementschefen (s. 617): »I avbidan på närmare erfarenhet anser jag mig böra i likhet med försvarsutredningen räkna med att en pressdetalj även i fortsättningen skall ingå i flygstaben. Emellertid anser jag det icke uteslutet, att det under fredsförhållanden kan liksom vid marinen befinnas tillräckligt med en officer för presstjänsten. Tills vidare utgår jag emellertid från försvarsutredningens förslag.» Riksdagen anslöt sig till departementschefens förslag, och till följd härav kommo de särskilda pressdetaljerna i marinstaben och flygstaben att bibehållas.

Då det syntes oss, att den erfarenhet, som enligt departementschefens ovan citerade yttranden borde avvidas, innan en omorganisation av försvarsväsendets presstjänst vidtoges, kunde ha erhållits under de år, som 1942 års försvarsordning numera varit gällande, tillskrevo vi överbefälhavaren, ministern för utrikes ärendena och statens informationsstyrelse med begäran att få del av de erfarenheter, som vunnits ifråga om den militära presstjänsten.

I anledning av vår skrivelse anmodade överbefälhavaren samtliga försvarsgrenschefer att inkomma med särskilda yttranden.

Härvid anförde *chefen för armén*:

»I motsats till marinen och flygvapnet saknar arméledningen för närvarande särskilt organ för pressverksamhet. Arméledningen är i detta hänseende därför helt hänvisad till försvarsstabens pressdetalj. Erfarenheterna från de senaste åren ha bestämt givit vid handen, att denna anordning varken medger ett tillgodoseende av arméns berättigade intressen eller gör det möjligt för chefen för armén att utöva den verksamhet, som enligt ASMP III:B 1 jämförd med SF 800/1942 5 § j tillkommer försvarsgrenschef. Det är orimligt, att armén — den ojämförligt största försvarsgrenen — i fråga om samarbetet med publicitetsorganen skall intaga en annan ställning än de övriga försvarsgrenarna. Konsekvent och logiskt bör en pressdetalj förefinnas inom arméledningen.

En bidragande orsak till att mindre tillfredsställande erfarenheter hittills vunnits i berörda avseende är, att försvarsstabens pressdetalj tillmåtts för trång organisatorisk ram. Därest detaljen utbyggdes till en pressavdelning, omfattande särskilda detaljer för armén, marinen och flygvapnet, skulle en bestämd förbättring uppnås. Vid en sådan organisation vore det dock nödvändigt, att försvarsgrenschef tillerkändes dispositionsrätt över vederbörande detaljchef, som i detta avseende skulle tjänstgöra såsom försvarsgrenens pressofficer för handläggning av sådana pressärenden, vilka enligt ASMP III:B 1 uteslutande tillkomma försvarsgrenschefen.

En organisation enligt sistnämnda riktlinjer skulle emellertid medföra mindre klara befälsförhållanden och därmed vara underlägsen den av mig ovan föreslagna med en särskild pressdetalj inom arméledningen. I båda fallen synes personalbehovet kunna bli detsamma.

På grund av vad ovan anförts får jag vördsamt föreslå, att en särskild pressdetalj för armén måtte inrättas inom arméledningen. Skulle en dylik icke komma till stånd vill jag dock icke motsätta mig en fortsatt centralisering av pressverksamheten till försvarsstaben under förutsättning av:

dels att försvarsstabens nuvarande pressdetalj utbygges till en pressavdelning med särskilda detaljer för de olika försvarsgrenarna,

dels att arméchefen för handläggning av sådana pressärenden, som uteslutande beröra armén, tillerkännes erforderlig dispositionsrätt över chefen för armépressdetaljen.»

Chefen för marinen yttrade:

»Då marinens arbete och verksamhet i högre grad än övriga vapenslags är i väsentlig utsträckning undandragen den stora allmänhetens ögon har behovet av en marinens pressdetalj redan i ett tidigt stadium framstått som ett starkt önskemål.

Redan år 1926 skapades också en sådan detalj i marinstaben och har allt sedan detta år varit i verksamhet med för varje år allt större arbetsuppgifter. Vid krigsutbrottet ökades dessa uppgifter vilket även föranledde Chefen för Marinen att, sedan vissa erfarenheter efter två beredskapsår vunnits, år 1942 hos Konungen göra framställning om anställandet av en pressman i marinstaben. Ifrågavarande framställning stöddes av dåvarande

Överbefälhavare, som väl förstod detta marinens behov, men skrivelsen föranledde icke någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Sedan marinledningen samlats i en gemensam byggnad på Gärdet har pressdetaljens arbetsuppgifter än mer framträtt samtidigt som arbetet väsentligt underlättats. Det direkta samarbete med pressen, som enligt ASMP skall ombesörjas av särskilt utsedd, uteslutande för presstjänst avsedd pressofficer, eller där sådan icke finnes — av utsedd informationsofficer vid sidan av ordinarie tjänst, kan numera såväl för Chefens för Marinen som för Marinstabens och Marinförvaltningens räkning utföras av den för Marinledningen gemensamma Pressdetaljen. En avsevärd rationalisering av pressarbetet har härvid kunnat uppnås samtidigt med viss besparing av arbetskraft.

De erfarenheter, som nu vunnits visar, att denna organisation är för marinens del mycket ändamålsenlig. God personlig kontakt har kunnat uppnås med publicitetsorganen — av största värde för en snabb nyhetsförmedling och en förtroendefull upplysningstjänst.

Även från presshåll har vid upprepade tillfällen framhållits värdet av de upprättade förbindelserna.

Förutom den utåtriktade upplysningsverksamheten har marinens pressdetalj dessutom en mycket stor uppgift genom att den ständigt håller marinledningens olika organ underrättade om vad som berör marinen i dags- och annan press samt i den marina fackpressen.

Då jag icke är underkunnig om de 'starka skäl' som upplysningsutredningen funnit tala för en sammanslagning av försvarsväsendets presstjänst kan jag icke yttra mig om detta förslag. För marinens del föreligger intet behov av någon omorganisation och någon möjlighet att överföra delar av marinens pressdetalj till annan arbetsplats synes icke lämpligt med hänsyn till att arbetet är så intimt knutet till marinens olika organ, samlade i marinledningens gemensamma byggnad.»

Efter att ha omnämnt departementschefens ovan nämnda uttalanden om presstjänsten inom försvarsgrenarna anförde *chefen för flygvapnet*:

»De erfarenheter, som härvid åsyftas, bestyrka för flygvapnets vidkommande behovet av en pressdetalj i fortsättningen jämväl under fredsförhållanden. Det är ett faktum, att behovet av en direkt kontakt mellan försvarsgrenarna och civilbefolkningen under de gångna åren framträtt med ökad skärpa.

Enligt min uppfattning har den hittills tillämpade organisationen medgivit, att denna kontakt åvägabragts på bästa sätt och det är min bestämda mening, att en ändring av presstjänstens organisation i föreslagen riktning ej kommer att visa sig ändamålsenlig vare sig ur försvarets eller ur publicitetsorganens synpunkt.»

Överbefälhavarens eget yttrande var av följande lydelse:

»Upplysningstjänsten rörande försvaret skall vara *saklig, fyllig och snabb*.

Grundläggande för informationstjänsten bör vara, att den till publicitetsorganen — pressen och Radiotjänst — och genom dessa till den svenska allmänheten skall förmedla helt *saklig upplysning* om försvaret.

Av såväl principiella som praktiska skäl anser jag det uteslutet, att en statlig verksamhet med utnyttjande av statsanslag söker påverka allmänheten med vare sig försvarspolitisk eller annan åsiktspropaganda. Varje strävan till sådan propagandamässig påverkan från statens eller ett statligt organs sida strider enligt mitt förmenande mot det svenska statsskicket, vilket bygger på medborgarnas fria åsiktsbildning. Den svenska opinionens inställning till alla former av statlig propaganda gör också varje ansats till dylik verksamhet värdelös på längre sikt.

Saklig upplysning bör däremot i största möjliga omfattning lämnas allmänheten om all offentlig verksamhet. Offentlighetsprincipen beträffande ämbetshandlingar och därmed beträffande ämbetsverkens verksamhet har tillkommit icke blott för att skapa kontroll mot missbruk utan även för att utgöra en grundval för medborgarnas ställningstagande till den statliga verksamheten. Inte minst är det viktigt, att den svenska krigsmakten så långt som möjligt göres tillgänglig för insyn från allmänhetens sida. Alldeles särskilda skäl tala för att från krigsmaktens sida positiva åtgärder vidtagas för att sprida saklig upplysning till allmänheten om försvaret. Även om stor vikt härvid bör fästas vid en saklig föreläsningsverksamhet om försvaret, kommer upplysningen genom pressen alltid att få väsentlig betydelse.

De särskilda skälen för upplysningsverksamhet om försvaret ha redan av försvarsministern antytts i samband med upplysningsutredningens tillkomst. I fred blir av skäl, som icke behöva utvecklas här, den stora allmänhetens praktiska kontakt med krigsmaktens verksamhet i allmänhet föga omfattande, bortsett från den relativt korta period, under vilken de värnpliktiga utbildas, och bortsett från dem, som deltaga i frivillig försvarsverksamhet. Medan nästan all övrig statlig verksamhet ständigt berör samtliga medborgare eller olika medborgargrupperns liv och därigenom ständigt sprider kunskap om sig själv, saknar krigsmakten en sådan fast kontakt. Den genomgripande förändring i dessa förhållanden, som inträtt under krigsåren och som är betingad av den förstärkta försvarsberedskapen, måste betraktas såsom någonting övergående. Därest icke särskilda åtgärder vidtagas, måste man räkna med att krigsmakten ånyo — redan efter några få fredsår — för mången åter blir något ganska främmande, som gärna uppfattas endast såsom en utbildningsanstalt för de unga männen. Den oundgängliga sekretess, varmed vår krigsorganisation i många hänseenden måste omgivas, bidrar oundvikligen till isoleringen. Den nödvändiga omsorgen om denna sekretess medför också lätt en militär benägenhet till tystlåtenhet även kring sådana militära förhållanden, som varken behöva eller böra hållas hemliga. Denna tendens måste motverkas.

I krig — och under förstärkt försvarsberedskap — är behovet av kontakt mellan krigsmakten och den stora allmänheten ännu större än i fred. När den militära krigsorganisationen helt eller delvis tillämpas, vinnes visserligen en intimare kontakt med allmänheten än under fred. Samtidigt skärpas emellertid sekretesskraven. För förtroendet till försvaret liksom också för samarbetet mellan militära och civila är det då viktigare än någonsin att giva allmänheten den sakliga upplysning om krigsmakten, som kan givas.

Såväl under krig som i fred är det betydelsefullt, att upplysningen icke får karaktären av ensidig, reklammässig propaganda för den ena eller

andra militära verksamhetsgrenen. Sådan ensidighet gör i många fall större skada än nytta, bl. a. med hänsyn till den allmänna mänskliga benägenheten att snarare fästa sig vid och hålla i minnet negativa moment än positiva. Sakligheten motverkas i regel redan så snart upplysningsverksamheten övergår till propaganda. Det ligger i dennas väsende att framhäva sådana detaljer, som anses kunna särskilt fånga intresset hos allmänheten. Propagandasynpunkten kan också förleda till att andra detaljer, som ingalunda äro oväsentliga, avsiktligt eller oavsiktligt skymmas undan eller helt utelämnas. Följden blir lätt, att helhetsbilden av det upplysningen gäller snedvrides och blir felaktig. Det är i ännu högre grad en olämplig reklam, när i samband med en viktig händelse det egna förbandets (den egna försvarsgrenens) insats framhålls såsom huvudsaken, när en mindre viktig händelse övervärderas för att ge relief åt det egna förbandets insats eller när dess brister överskylas i stället för att ärligt meddelas och — om möjligt — förklaras. Kravet på saklig upplysning måste innebära, att saker och ting givas rätta proportioner.

Upplysningsverksamheten om försvaret bör sålunda enligt min mening hållas fri från den ensidiga konkurrensmentalitet, som alltjämt dröjer kvar inom krigsmakten, oaktat det stora krigets erfarenheter hos alla och envar borde ha inpräntat, att det icke är truppslag, vapenslag och försvarsgrenar, som var för sig föra krigen utan den samlade krigsmakten, ja hela folk. Varje tendens att reklamässigt för allmänheten framställa bilden av särskilda element inom krigsmakten såsom viktigare eller dugligare än andra, är enligt min bestämda övertygelse till skada för försvaret och nationen samt även för den del av försvaret, som sådan reklam vill gagna. Under krig kan dylik lössläppt truppslags- eller försvarsgrenspartikularism få ödeläggande verkningar för sammanhållning och förtroende. Även under fred kan den mer än mycket annat undergräva förtroendet till krigsmakten och särskilt till dess ledning.

För att min inställning mot partikularistisk upplysningsverksamhet icke skall missförstås, vill jag tillägga, att det ingalunda är min önskan att söka sätta munlås på vare sig försvarsgrensledningar eller dem underställda militära myndigheter och att därmed åstadkomma en likriktning utåt ifråga om den militära uppfattningen. Framgent som hittills är det av vikt, att de militära befattningshavarna fritt och under ansvar på ämbetets vägnar uttala sin mening om de olika arbetsuppgifter, som tillkomma dem. Det är även av grundläggande betydelse, att krigsmaktens befattningshavare — i likhet med övriga ämbetsmän — kunna såsom enskilda medborgare fritt uttala sin mening. Jag vill alltså icke i något hänseende hemlighetsmakeri, åsiktsförtryck eller likriktning. Vad jag vänder mig emot är en av staten finansierad och av statliga institutioner bedriven propaganda för den ene eller andre chefens åsikt eller en ensidig reklam för den ena eller andra verksamhetsgrenen.

Med vad jag här yttrat om ensidig konkurrensmentalitet har jag heller icke velat göra någon invändning mot att varje informationsorgan inom krigsmakten efter bästa förmåga fyller sin uppgift att sprida saklig upplysning om sitt verksamhetsområde. Det bör redan av vad jag tidigare framhållit rörande upplysningsverksamhetens vikt och betydelse ha framgått, att jag alls icke önskar någon inskränkning i upplysningsverksam-

heten. Tvärtom finner jag en utvidgning av densamma önskvärd, ja nödvändig.

För en saklig upplysning är det en nödvändig förutsättning, att för informationstjänsten avsedda organ dels äga god militär skolning och tränat omdöme, dels kunna utan omgång vända sig till experter i aktuella frågor. Utmärkande för expertuttalanden är dock ofta, att de äro svårbegripliga för allmänheten. Det är därför önskvärdt, att den militära informationsmyndigheten sättes i tillfälle att göra svårtolkade uttalanden lättare tillgängliga genom en formell bearbetning.

Fyllighet i upplysningsverksamheten främjas av att den handhas av kvalificerad personal, som själv är välinformerad och som har förmåga att självständigt bedöma vad som kan och skall komma till allmän kännedom. Nära samarbete med de sekretessvårdande organen är av största betydelse för att å ena sidan begränsa sekretessen till det strängt nödvändiga, å andra sidan hindra öppenhet om förhållanden, som enligt gällande bestämmelser skola hållas hemliga. Vikten av enhetlighet och fasthet i informationsverksamheten i dessa hänseenden kan icke nog inskräpas.

Snabbhet i informationstjänsten främjas genom god beredskap hos och vidsträckta befogenheter för de organ, som å militär sida ha att förmedla samarbetet med pressen, samt genom förkortade tjänstevägar. Den motverkas genom byråkratiska arbetsformer. Den förutsätter vidare, att allt av intresse ur militär synpunkt, som inflyter i pressen, följes och vid behov kommenteras eller tillrättalägges.

Jag övergår härefter till att beröra den militära *pressverksamhetens tidigare och nuvarande organisation*. Före tillkomsten av 1936 års försvarsordning hade det icke varit möjligt att skapa någon för krigsmaktens ledning gemensam organisation för kontakten med pressen. Var för sig ha de olika pressdetaljerna inrättats i var sin »försvarsgrensstab». De kommo också att i hög grad bli språkrör för var sin stab, vilket medförde, att de kommo att stå i ett visst motsatsförhållande till varandra, i samma mån som åsiktsskiljaktigheter mellan respektive försvarsgrensstabers offentligt framträdde. När i den nya försvarsorganisationen en gemensam försvarsstab tillkom, bibehöllos tre särskilda pressdetaljer, varvid dock generalstabens pressdetalj överflyttades till försvarsstaben och icke till arméstaben. Vid sidan av sin gamla uppgift som en pressdetalj för armén handlade den därefter även för krigsmakten gemensamma informationsfrågor och kom efterhand att alltmera framträda såsom en försvarets pressdetalj. Denna tendens skärptes av helt naturliga skäl vid och efter andra världskrigets utbrott, då publicitetsfrågor av ny art uppkommo, vilka med nödvändighet måste få en central handläggning. Ytterligare ett steg i denna riktning togs i 1942 års försvarsplan, enligt vilken vid sidan av detaljchefen en armé-, en marin- och en flygofficer skulle ingå i försvarsstabens pressdetalj. I 'avbidan på närmare erfarenheter' bibehöllos likväl en 'pressofficer' i marinstaben och en 'pressektion' i flygstaben. I försvarsstabens pressdetalj tillkommo dessutom två stabsredaktörer. Värnpliktig personal har vidare under den förstärkta försvarsberedskapen utnyttjats i samtliga detaljer. I ett viktigt hänseende har 1942 års organisation emellertid ännu icke förverkligats, i det att de för försvarsstabens pressdetalj avsedda officerarna ur försvarsgrenarna hittills icke kunnat ställas till förfogande annat än i reducerad omfattning.

Erfarenheterna av den militära upplysningsverksamheten, under de år den nuvarande organisationen ägt bestånd, ha varit av såväl positiv som negativ art.

Till *de positiva erfarenheterna* vill jag räkna den effektivitet, med vilken de särskilda försvarsgrensdetaljerna i vissa hänseenden kunnat bedriva sin verksamhet. Denna effektivitet har dock stundom varit förenad med en reklamteknik, som av skäl, vilka här tidigare anförts, icke synes mig lämplig. Mycket tyder på att marinens och flygets pressdetaljer betraktat sig såsom propagandaorgan för sina försvarsgrenar. Det är förklarligt, att armén, i avsaknad av motsvarande organ, ansett sig tillbakasatt. Nämnvärda olägenheter ha dock hittills icke följt av denna olikhet mellan arméledningen och övriga försvarsgrensledningar. Inställningen till alla försvarsgrenars behov har ju de senaste åren varit övervägande välvillig från både allmänhetens och statsmakternas sida. Man måste dock räkna med att efter kriget starkare meningsskiljaktigheter kunna framträda. En objektiv och saklig upplysning kan då bli av stor betydelse för allmänhetens värdesättning av de faktorer, som äro avgörande för försvaret av vårt land. Sådan upplysning synes bäst kunna spridas genom en instans, som står oberoende av försvarsgrenarna.

Ett erkännande bör även ges åt den levande och livliga form, som ofta präglat försvarsgrensdetaljernas upplysningsverksamhet. Det här framställda kravet på saklighet utesluter emellertid ingalunda, att försvarsupplysningen ges en intressant, för den stora allmänheten njutbar form.

Till *de positiva erfarenheterna* kan vidare räknas det sätt, på vilket försvarsstabens pressdetalj verkställt den under kriget och den förstärkta försvarsberedskapen utökade och försvårade handläggningen av sådana publicitetsfrågor, som enligt gällande föreskrifter skola handläggas centralt inom försvarsledningen. Härvid har, såvitt jag kunnat finna, tillbörlig hänsyn tagits såväl till olika militära myndigheter som till pressen och allmänheten. Utan att ha tillgång till ett dylikt för hela krigsmakten gemensamt informationsorgan hade högkvarteret icke på ett tillfredsställande sätt kunnat fylla sina informationsuppgifter. För Statens informationsstyrelse har försvarsstabens pressdetalj — liksom press- och filmavdelningen överhuvudtaget — av allt att döma varit ett värdefullt samarbetsorgan, utan vilket den ständiga kontakten med krigsmakten icke skulle ha kunnat upprätthållas på tillfredsställande sätt.

De ofta grannliga frågor, till vilka ställning måste tagas i informationstjänsten, ha inom försvarsstaben handlagts av en avdelningschef, som är stabsutbildad regementsofficer. Personal med motsvarande kapacitet i militärt hänseende och publicitetshänseende finnes icke i försvarsgrensledningarnas informationsorgan och kan icke utan ökade kostnader för statsverket där ställas till förfogande.

Försvarsstabens pressdetalj synes mig också i stort sett ha fyllt sin särskilda uppgift som en armépressdetalj, därest man icke utgår ifrån att denna främst skall sprida propaganda. I jämförelse med fredsförhållanden har dess verksamhet i detta hänseende likväl varit starkt kringskuren därigenom, att under den förstärkta försvarsberedskapen större militära övningar i övervägande grad ägt rum vid de organiserade förbanden och därför i flertalet fall måst undandragas offentlighet. I synnerhet synes samarbetet mellan försvarsstabens pressdetalj och arméledningen ha fungerat

väl under senare tid, sedan särskilda anordningar träffats för att underlätta samverkan. Än mera effektivt skulle dock försvarsstabens pressdetaljs insats för upplysningen om armén ha kunnat gestaltas, därest detaljen enligt plan varaktigt fått förfoga över en kompetent aktiv arméofficer vid sidan av detaljchefen. Den hjälp, som den i detaljen tjänstgörande generalstabsaspiranten kan giva, är visserligen i och för sig värdefull men kan med hänsyn till aspirantens utbildningsstadium och den korta period under vilken han — för fortsatt utbildning — står till förfogande icke ersätta en fast placerad aktiv officers insats.

Jag övergår här efter till *de negativa erfarenheterna*. Den nuvarande organisationen medför i mycket en dubblering. I ett stort antal gränsfall sker dubbel, ja mångdubbel rapportering. Det kan t e förekomma, att meddelande om en och samma sak lämnas försvarsstaben 1) direkt från vederbörligt förband, 2) genom vakthavande officer i försvarsgrensledning, 3) genom vakthavande i försvarsgrenslednings pressdetalj och 4) genom vakthavande officer i försvarsstaben samt — i vissa speciella fall — dessutom 5) genom chefen för stabslc. En stor nackdel av dubbleringen är, att den fördröjer. En ännu större nackdel är, att detta rika urval av informationsvägar lätt kan leda till, att den, som egentligen borde få ett meddelande, blir överhoppad. Den splittrade ansvarsfördelningen gör det dessutom ofta nödvändigt att även i brådskande fall under hand inhämta vad annat motsvarande organ vet, företagit och ämnar företaga. Under alla förhållanden vållas försening. I en del fall vållas oklarhet därigenom, att beskedet nå fram genom mellanhänder. I åter andra fall kunna fördröjande eller rent av hindrande kompetentvister uppstå. Allt detta är till skada för informationstjänsten och sålunda även till skada för pressen. Den fördel, som pressen till äventyrs anser sig kunna vinna genom att framställa samma fråga på flera olika håll, är i jämförelse därmed ringa.

Den nuvarande dubbelorganisationen medför också mycket annat dubbelarbete, icke minst ifråga om den upplysningsverksamhet rörande den allmänna debatten, varmed de militära myndigheterna betjänas. Samma artiklar läsas, klippas, klistras och refereras på olika håll, vilket medför ökade kostnader för statsverket. Dubbelorganisationen kan slutligen också medföra dubblering ifråga om den aktiva pressverksamheten, förbereder till pressbesök, utsändning av artiklar etc.

Praktiska erfarenheter inom försvarsstaben ha givit vid handen, att samtliga här antydda försvårande moment framträtt i informationstjänsten. Det har t e förekommit, att en försvarsgrenspressdetalj anordnat pressbesök för enskild tidning omedelbart innan en reporter från försvarsstabens pressdetaljs text- och bildtjänst fått avlägga ett motsvarande besök, varom förhandlingar långt tidigare ägt rum. Det har inträffat, att försvarsgrenspressdetalj icke i tid vidarebefordrat försvarsstabens tillstånd för tidning att avlägga ett brådskande reportagebesök, under förberärande att man i försvarsgrensledningen hade viktigare angelägenheter att syssla med. Försvarsgrenspressdetalj har uraklåtitt att orientera, när orientering automatiskt skulle ha givits. Försvarsgrenspressdetalj har utsänt meddelanden, som den enligt föreskrifter icke varit bemyndigad att utsända. Det har förekommit, att underrättelser, som enligt gällande föreskrifter bort hållas hemliga, kommit till offentligheten under förhållanden, som direkt kunna återföras på den omständigheten, att informationstjänsten är flerhövdad.

Å andra sidan har det inträffat, att sekretesshänsyn överdrivits av försvarsgrenarnas pressdetaljer, dels för att på ett sätt som sekretessbestämmelserna icke åsyfta begränsa offentlig insyn, dels emedan osäkerhet rått om sekretessbestämmelsernas rätta innebörd. En försvarsgrenspressdetalj har i ett visst ärende t o m vägrat utlämna uppgifter till försvarsstabens pressdetalj.

Denna korta förteckning har icke anförts för att åskådliggöra en bristande vilja till samverkan inom försvarsgrensledningarna. Tvärtom kan det konstateras, att det i allmänhet icke brustit i denna vilja. Däremot ger förteckningen en antydning om de hinder, som den nuvarande ordningen måste bereda en effektiv samverkan. Dessa svårigheter ha framträtt likaväl under det senaste året som under tidigare krigsår, vilket visar, att de icke kunna bemästras genom ökad rutin. Under krig är den nuvarande organisationen icke arbetsduglig. Fredsorganisationen bör såvitt möjligt följa samma normer som krigsorganisationen.»

Skrivelsen utmynnar i följande förslag:

»Med stöd av de här anförda principiella övervägandena och vunna erfarenheterna finner jag mig böra förorda, att ledningen av pressverksamheten inom högkvarteret sammanföres i en avdelning för pressverksamhet inom försvarsstaben, som dels handlägger sådana publicitetsärenden, som äro av gemensam natur, dels inom sina särskilda armé-, marin- och flygpressdetaljer handlägger publicitetsärenden, som särskilt beröra någon av försvarsgrenarna. Inom försvarsstaben torde personalvårdsavdelningen, pressavdelningen, samt en avdelning för inåtriktad och övrig utåtriktad upplysning böra även fredsmässigt sammanföras i en särskild sektion, vari eventuellt krigshistoriska avdelningen även bör ingå. Sektionschefen skulle tillika kunna vara chef för pressavdelningen. Ifråga om den närmare utformningen av de i de båda informationsavdelningarna ingående detaljerna hänvisar jag till vad chefen för Fst Sektion III tidigare anført inför upplysningsutredningen.

Jag vill betona, att det av mig förordade sammanförandet av informationsverksamhetens ledning till försvarsstaben ingalunda avser att kringskära den befattning, som försvarsgrenscheferna enligt ASMP skola hava med informationsverksamheten från sina respektive ämbetsområden. Jag förutsätter nämligen, att cheferna för de i försvarsstabens pressavdelning ingående armé-, marin- och flygpressdetaljerna skola tillsättas efter samråd med vederbörande försvarsgrenschef, att de dagligen skola förlägga en del av sin tjänstgöring till vederbörlig försvarsgrensledning, där de disponera egna tjänsterum, att de skola åläggas att i största möjliga utsträckning tillmötesgå de önskemål, som från vederbörlig försvarsgrenslednings sida framställas, samt att de skola biträda vederbörande försvarsgrenschef beträffande sådana informationsärenden, som av denne direkt handläggas utan förmedling av försvarsstabens pressavdelning och därutinnan följa försvarsgrenschefens direktiv.

Såsom en sammanfattning vill jag slutligen framhålla, att för en sammanförd organisation av den centrala upplysningstjänsten talar främst kravet på objektivitet i denna tjänst och nödvändigheten att i detta sammanhang motarbeta ensidiga propagandatendenser. För en sammanförd organisation talar vidare önskvärdheten av att upprätthålla ett nära sam-

band mellan upplysnings- och sekretessvårdande organ. Kraven på fullständighet utan åsidosättande av föreskrifterna om vad som författningsenligt skall undandragas publiciteten, tillgodoses bäst av ett till försvarsstaben knutet organ för presstjänsten. För en sammanförd organisation talar slutligen kravet på en snabb nyhetsförmedling, som är betydelsefull lika mycket ur krigsmaktens som ur pressens synpunkt.

Genom en sammanförd organisation av pressverksamheten inom högkvarteret i enlighet med de riktlinjer och principer, som här angivits, anser jag, att man bäst tillgodoser såväl försvarets, försvarsledningens och de enskilda försvarsgrenarnas som pressens och den stora allmänhetens intressen av en saklig, fyllig och snabb upplysning.»

Utrikesdepartementets pressbyrå har kommit med följande yttrande:

»Samarbetet mellan Utrikesdepartementets pressbyrå och den på sin tid inom Försvarsstaben organiserade press- och filmdetaljen har efter vissa svårigheter i inledningsskedet ur pressbyråns synpunkt fortlupit tillfredsställande. Den föreslagna ytterligare koncentrationen av den militära presstjänsten synes därför ur de synpunkter Utrikesdepartementet har att företräda vara att förorda. Härvid torde dock såsom en förutsättning böra gälla, att inom den nya organisationen sakkunskap för de olika vapenslagen blir företrädd, i syfte att säkerställa att uppkommande frågor, som underställas Utrikesdepartementet särskilt av härvarande utländska journalister, snabbt kunna besvaras.»

Statens informationsstyrelses yttrande är av följande lydelse:

»Informationsstyrelsen åligger att under Kungl. Maj:t handhava ledningen av den särskilda informationsverksamhet rörande statsmakternas åtgöranden m. m., som är erforderlig under krigsförhållanden och äger sålunda bland annat att meddela dispens från det militära publiceringsförbudet enligt Kungl. kungörelsen den 12 april 1940 (nr 197). Styrelsen har följaktligen fortlöpande samarbetat med de militära publicitetsmyndigheterna och hade redan under de första åren av sin verksamhet vid upprepade tillfällen anledning att överväga frågan om den militära presstjänstens organisation. Som ett resultat av dessa överväganden riktade styrelsen den 5 maj 1942 en skrivelse till Överbefälhavaren för rikets försvarskrafter och förordade däri en centralisering av den militära publicitetstjänsten. I denna skrivelse framhölls bland annat följande.

Den omständigheten, att styrelsens tjänstemän liksom även tidningarna hade så många organ att vända sig till i sitt samarbete med försvarsledningen, hade visat sig ägnad att skapa osäkerhet om vem, som vore att anse som vederbörande samt därigenom föranlett dröjsmål och onödiga friktioner. Det syntes ej heller ha kunnat bestridas, att informationsorganen vid de särskilda försvarsgrenarnas staber stundom ensidigt anlagt speciella facksynpunkter på publicitetsärendena. Kravet på likformighet vid handläggningen av militära publicitetsärenden hade ej kunnat i önskvärd utsträckning tillgodoses och tidningarnas legitima intressen hade härigenom blivit lidande. Ett genomförande av den centraliserade militära publicitetsverksamhet, som gällande krigsorganisation förutsatte, skulle av

allt att döma kunna undanrödja de nämnda olägenheterna och därutöver enligt styrelsens mening kunna medföra vissa väsentliga fördelar. Sålunda skulle den av styrelsens militära ledamöter, som vore chef för försvarsstabens press- och filmsektion, till sitt förfogande erhålla pressofficerare från samtliga försvarsgrenar och därigenom sättas i tillfälle att utan omgång tillhandahålla styrelsen en militär enhetssyn på förekommande publicitetsfrågor. Rörande löpande militära publicitetsärenden skulle styrelsen kunna hänvända sig till ett och samma militära organ och där kunna få del av såväl allmänna som fackligt speciella, militära synpunkter. En minskning av antalet myndigheter behöriga att offentliggöra och för offentliggörande utlämna sådana underrättelser, som omfattades av publiceringsförbudet, skulle underlätta en samordning av grunderna för å ena sidan dylikt offentliggörande och utlämnande av militära myndigheter och å andra sidan informationsstyrelsens dispensgivning. Avslutningsvis uttalade styrelsen i sin skrivelse till Överbefälhavaren, med hänvisning till de synpunkter, som sålunda framförts, att den skulle finna det synnerligen önskvärt, att den militära publicitetstjänsten centraliserades till försvarsstaben på sätt, som i gällande krigsorganisation förutsåges.

Den ståndpunkt till frågan om den militära presstjänstens organisation, som styrelsen sålunda redan år 1942 funnit påkallat att intaga, har styrelsen sedan dess icke haft anledning att frånga. De erfarenheter på ifrågasvarande område, som styrelsen under de följande åren vunnit, ha fastmer i stort sett varit av den art, att de endast kunnat ytterligare styrka styrelsen i dess uppfattning om nödvändigheten av att genomföra en centralisering av den militära publicitetstjänsten.

Den för närvarande tillämpade ordningen har givetvis icke haft enbart ogynnsamma följder. Styrelsen anser sig exempelvis kunna av egen erfarenhet vitsorda, att de skilda försvarsgrenarna genom sin tjänstvilliga och som regel snabba handläggning av publicitetsärenden förvärvat en för samarbetet med pressen värdefull good-will. Den påpassliga och regelbundna nyhetsförmedlingen från de olika pressdetaljerna har utgjort en säkerligen effektiv propaganda för respektive försvarsgrenar och därigenom bidragit till att stärka försvarets ställning hos allmänheten.

Det är emellertid uppenbart att den rådande decentraliseringen samtidigt medfört betydande nackdelar av just den art, som angivits i styrelsens tidigare återopade skrivelse till Överbefälhavaren och vilka måste anses väga betydligt tyngre än de fördelar, som vunnits. Sålunda har styrelsen ännu under senaste tid i flera fall, på vilka det skulle föra för långt att här närmare ingå, kunnat konstatera brist på sammanhang, enhetlighet och planläggning i den militära nyhetsförmedlingen. Särskilt otillfredsställande ur styrelsens synpunkt har varit, att styrelsen till följd av det glapprum, som under nuvarande system ofta nog uppkommer i den interna militära informationstjänsten, vid upprepade tillfällen blivit otillräckligt eller alltför sent orienterad om publicitetsärenden, till vilka styrelsen vid sitt betjänande av pressen haft att taga ställning.

För styrelsens del framstår det följaktligen allt framgent som ett angeläget önskemål, att en centralisering av den militära presstjänsten genomföres. Enligt styrelsens mening är det emellertid framför allt tre, av allmänhetens och pressens intressen förestavade fordringar på den militära publicitetstjänsten, som icke få eftersättas vid en ev. omorganisation, näm-

ligen fordringarna på snabbhet, fyllighet och pålitlighet i den militära nyhetsförmedlingen. Dessa fordringar böra under den nya ordningen helst tillgodoses ännu bättre och i varje fall icke sämre än under den gamla. Ofullständighet respektive onödig byråkratisk omgång får icke bli en följd av de förändringar, som vidtagas, utan måste till varje pris undvikas.

Effektiva garantier för vinnande av detta syfte synes man emellertid kunna skapa, om man, på sätt som i gällande krigsorganisation förutses, i den centrala presstjänsten placerar högt kvalificerade och med vidsträckt fullmakter försedda kontaktmän från de skilda försvarsgrenarna. Dessa kontaktmän skulle nämligen kunna dela sin verksamhet mellan presscentralen och respektive försvarsgrensstaber och följaktligen vara i stånd att kontinuerligt hålla presscentralen väl och allsidigt orienterad om nyheterna från de olika försvarsgrenarnas områden.

Informationsstyrelsen anser sig följaktligen fortsättningsvis, och med hänvisning till sin ovan återopade skrivelse till Överbefälhavaren, kunna tillstyrka ett genomförande av den i krigsorganisationen förutsedda centraliseringen av den militära publicitetstjänsten. Genom en dylik centralisering skulle efter styrelsens mening försvarets publicitetsmyndigheter bäst kunna möta de båda, ofta motsärande krav, som enligt styrelsens erfarenhet genomgående yppa sig vid bedömning av publicitet i militära frågor: allmänhetens berättigade krav på offentlighet och statens lika berättigade krav på säkerhet.»

För egen del ha vi i det föregående angivit vissa riktlinjer för den statliga försvarsupplysningen. Dessa äga självfallet tillämpning också på den militära presstjänsten. Såsom även överbefälhavaren framhållit, är det inom svenskt statskick en grundsats, vilken bland annat som en röd tråd genomgår vår med grundlags helgd omgivna tryckfrihetsförordning, att offentlighet skall vara regel och sekretess ett undantag. Där icke avgörande skäl lägga hinder i vägen böra såväl den civila som den militära förvaltningens åtgärder äga rum inför allmänhetens ögon samt kunna i tryck offentliggöras och diskuteras. På det militära området måste av lätt insedda skäl sekretess upprätthållas i förhållandevis stor utsträckning. Detta får emellertid icke medföra, att den nämnda offentlighetsgrundsatsen principiellt frångås. Krigsmaktens personal och dess organ måste vara medvetna om att sekretess får komma ifråga endast, då så är oundgängligen nödvändigt. Så mycket material som möjligt bör bringas till allmänhetens kännedom.

Den militära presstjänstens förnämsta uppgift är att förmedla nyhetsmaterial till allmänheten genom dagspressen och radion. Snabbhet i nyhetsförmedlingen är därvid ett grundläggande krav, liksom även en i övrigt smidig anpassning efter dagspressens och radions speciella behov. Fordran på sakkunskap, objektivitet och vederhäftighet får emellertid för den skull icke eftersättas.

Den organisation, varom nu är fråga, är avsedd att gälla under fredstid. Det är emellertid angeläget, att fredsorganisationen bringas i

nära överensstämmelse med krigsorganisationen. Å andra sidan måste tillses, att organisationen blir rationellt utformad och icke mera kostnadskrävande än nödvändigt.

Det är främst med dessa synpunkter för ögonen, man har att bedöma, hur den militära presstjänsten bör organiseras. Rent principiellt kunna två organisatoriska huvudtyper komma ifråga. Den ena av dessa innebär, att presstjänsten liksom före år 1937 helt åvilar de särskilda försvarsgrenarnas staber, den andra att den koncentreras till ett av dessa oberoende organ i försvarsstaben. Det synes emellertid knappast kunna komma ifråga att fullt konsekvent genomföra någon av dessa båda grundsatser. Å ena sidan är i många ärenden en för hela krigsmakten enhetlig bedömning påkallad ur såväl pressens som försvarets synpunkt. Å andra sidan finnas vissa frågor, där kommunikationen med pressen enklast sker på grundval av det material vederbörande försvarsgrensstab kan ställa till förfogande.

Den nuvarande organisationen, med en pressdetalj i försvarsstaben och av denna oberoende pressdetaljer även vid två av försvarsgrenarna, marinen och flygvapnet, utgör ett försök att tillgodose båda de nämnda synpunkterna. Det är emellertid uppenbart, att denna lösning är ofullständig så tillvida som den största försvarsgrenen, armén, saknar eget pressorgan. Detta kan beroende på förhållandena leda till att presstjänsten från denna försvarsgren blir eftersatt eller att försvarsstabens pressdetalj ur marinens och flygvapnets synpunkt kommer att framstå som alltför armébetonad. Skall den hittillsvarande organisationen överhuvudtaget äga bestånd, bör den därför kompletteras med en särskild pressdetalj även i arméledningen. Ett alternativ härtill utgör emellertid det förslag, som överbefälhavaren i sin skrivelse framfört, och enligt vilket samtliga försvarsgrenars pressdetaljer skulle sammanföras till en pressavdelning inom försvarsstaben, varvid dock vissa uppgifter alljämt skulle handläggas försvarsgrensvis. Härvid bör enligt vår mening förutsättas, att informationsofficerare (jfr sid. 16 not 1) finnas jämväl i försvarsgrensstaberna.

Vid en jämförelse mellan sistnämnda båda alternativ framstår det senare såsom överlägset. Härom må särskilt framhållas följande.

En frågas bedömning ur sekretessynpunkt kan otvivelaktigt ske säkrare, snabbare och efter enhetligare principer inom försvarsstaben än i informationsorgan inom försvarsgrensstaberna. I ömtåliga utrikespolitiska frågor eller andra ärenden av större vikt, som kunna binda regeringens eller andra ansvariga myndigheters handlingsfrihet, kunna pressdetaljer inom försvarsgrenarna självfallet icke lämna upplysningar utan samråd med försvarsstabens informationsorgan och eventuellt även med utrikesdepartementet eller andra ansvariga myndighe-

ter. Detta kan medföra, att nyhetsförmedlingen i avsevärd grad fördröjes. Om däremot de olika pressdetaljerna sammanföras inom försvarsstaben, kan erforderligt samråd äga rum med betydligt mindre försening. Det må i detta sammanhang också erinras om att det för ledningen av presstjänsten inom försvarsstaben är möjligt att avse en högre, även för viktigare avgöranden väl kvalificerad officer, vilket icke kan ske vid var och en av de olika försvarsgrenarna utan avsevärt ökade kostnader.

Det är vidare uppenbart, att snabbheten i informationstjänsten ifråga om alla sådana ärenden, som beröra flera försvarsgrenar och som alltså kräva samråd, måste befordras av en sammanförd organisation. Å andra sidan behöver en sådan icke medföra, att ärenden, som endast beröra en enskild försvarsgren, bli fördröjda eller eftersatta, särskilt som organisationen, såsom ovan angivits, förutsättes utformad på sådant sätt, att försvarsgrenscheferna alltjämt skola disponera egen informationspersonal för den upplysning, som bör utgå direkt från försvarsgrenarna.

Den sakkunskap, som måste prägla upplysningsverksamheten, befordras i den nuvarande organisationen av en intim personlig kontakt mellan vederbörande pressofficerare och de olika avdelningarna inom respektive försvarsgrensstab. Det ringa avståndet mellan försvarsstaben och försvarsgrensstabernas lokaler torde dock helt visst göra det möjligt att även vid en sammanförd organisation alltjämt bibehålla sådan kontakt. Upprätthållandet av den dagliga, rent rutinmässiga kontakten bör dock även åvila informationsofficerarna i försvarsgrensstaberna. Dessa böra härigenom kunna bli goda förbindelseorgan mellan försvarsgrenarna och pressavdelningen i försvarsstaben samtidigt som de bli väl skickade att handha den informationstjänst, som bör ankomma på försvarsgrenscheferna själva. Därutöver synes emellertid också den anordningen utan större svårighet kunna vidtagas, att försvarsgrenarnas pressofficerare i försvarsstaben under viss tid varje dag få sin tjänstgöring förlagd till vederbörlig försvarsgrensstab.

Det må i detta sammanhang framhållas, att organisationen icke får leda till byråkratisering eller osmidighet i formerna. Vidsträckta befogenheter för pressorganens personal och förkortade tjänstevägar äro nödvändiga.

Det har allmänt vitsordats, att icke blott försvarsstabens pressdetalj utan även försvarsgrenarnas pressdetaljer haft kvalificerad personal med gott handlag vid umgänget med pressen och allmänheten. Någon skillnad härvidlag torde icke uppstå, om samma personal från försvarsgrenarna komme att knytas till försvarsstaben. Arbetet skulle däremot vinna härpå, enär ett större och fylligare material kan samlas inom för-

svarsstaben och ställas till nyhetstjänstens omedelbara disposition. Av än större vikt är emellertid, att upplysningsmaterialet, när så erfordras, utan större omgång kan granskas av experter från samtliga försvarsgrenar. Detta ger allmänheten större säkerhet för att inga viktigare synpunkter förbises eller att fakta fördöljas enbart därför, att de måhända äro mindre angenäma för viss försvarsgren, något som synes ha förekommit.

Den objektivitet i den militära presstjänsten, som på detta sätt befrämjas, är utan tvivel ur allmän synpunkt en betydande vinst. Erfarenheterna från tiden före kriget ha gett vid handen, att pressdetaljerna i stor utsträckning betraktade sig som propagandaorgan för vederbörlig försvarsgren. Detta var en för försvaret i dess helhet olycklig inställning, som icke blott bidrog till att skärpa kampen om försvarsanslagen, utan även medförde, att allmänhetens berättigade krav på objektiv försvarsupplysning blev åsidosatt. En liknande inställning har för övrigt kunnat spåras även under senare tid och kan väntas framträda än tydligare efter kriget, då försvarsanslagen åter kunna komma att bli knappare. Tendenser i sådan riktning kunna icke utvecklas i en organisation med sammanförda pressdetaljer, vilken å andra sidan genom ovan antydda organisatoriska åtgärder gör det möjligt att i tillräcklig utsträckning tillgodose behovet av särskild upplysning om försvarsgrenarna.

De ovan anförda synpunkterna få i huvudsak än större tyngd i krig än i fred. Överbefälhavaren har också under hänvisning till vissa, delvis anmärkningsvärda erfarenheter betecknat den nuvarande organisationen som icke arbetsduglig under krig. Om pressdetaljerna sammanföras, vinnes därför också den tidigare angivna fördelen, att fredsorganisationen uppbygges enligt samma principer som krigsorganisationen.

Även ur ekonomisk synpunkt är en sammanförd organisation gynnsammare. Den är i flera avseenden enklare och kräver mindre personal, vilket medför en icke obetydlig kostnadsbesparing. Den är vidare mera rationell, bl. a. därigenom att den eliminerar den dubbling av verksamheten, som, enligt vad som framgår av överbefälhavarens skrivelse, för närvarande förekommer i stor utsträckning. Även detta medför ekonomisk vinst.

Det må slutligen framhållas, att arbetet inom den avdelning för upplysningsverksamhet i allmänhet, som enligt ett av oss i annat sammanhang framlagt förslag bör inrättas i försvarsstabens sektion III, i hög grad underlättas av en organisation med till försvarsstaben sammanförda pressdetaljer. Verksamheten inom denna avdelning måste nämligen i hög grad anknytas till arbetet vid pressdetaljerna, och ett sam-

ordnande under gemensam ledning — sektionschefen i sektion III — framstår därvid såsom angeläget.

I anslutning till vad ovan anförts, ha vi kommit till den slutsatsen, att en organisation med sammanförda pressdetaljer utan tvekan är att föredraga framför en efter nu tillämpade principer uppbyggd organisation. Till samma slutsats ha, såsom av det föregående framgår, även överbefälhavaren, utrikesdepartementets pressbyrå och statens informationsstyrelse kommit. Vi ha också utgått från förstnämnda organisationsform i det förslag till organisation av försvarsstabens sektion III, omfattande bl. a. avdelningar för press och upplysning, som framlägges på annat ställe i betänkandet (sid. 94 f.).¹

En annan betydelsefull organisatorisk fråga antydes i direktiven, där det ifrågasattes, att en »fast organiserad militär föreläsning sinstitution i någon form» skall övervägas. En sådan institution kunde tänkas vara utformad så, att den hade till uppgift att förmedla föreläsningar direkt till de lokala föreläsningföreningarna. En så beskaffad organisation har emellertid väckt motstånd bland såväl försvarsföreningar som folkbildningsorganisationer. Ej heller ha några yrkanden på en dylik institution gjorts från militärt håll. Även vi finna en sådan anordning mindre tilltalande. Ett annat alternativ är en institution, vars huvuduppgift är att se till, att en kader av goda militära föreläsare finnes tillgänglig och vid behov kan utnyttjas av folkbildningsorganisationernas centrala förmedlingsbyråer. Vi anse, att en institution med nu nämnda uppgift bör tillskapas och föreslå därför, att en särskild detalj för utåtriktad upplysningsverksamhet inrättas i försvarsstabens sektion III, bestående av en detaljchef, vilken skall vara högskoleutbildad kapten ur armén, marinen eller flygvapnet.

Hittills ha folkbildningsorganisationernas militära föreläsare i allmänhet förmedlats genom försvarsföreningarna. Enligt vår mening tillkommer det de enskilda organisationerna att själva besluta, huruvida kontakten med de militära föreläsarna fortfarande skall förmedlas av försvarsföreningarna eller ske direkt. Den sistnämnda vägen bör stå öppen. Orsaken till den hittillsvarande anordningen är otvivelaktigt, att försvarsföreningarna bidragit med medel till försvarsföreläsningarna. För framtiden kan tänkas, antingen att såväl staten som försvarsföreningarna bidra till folkbildningsorganisationernas föreläsningverksamhet eller att blott endera gör det. I den mån endast staten och icke försvarsförening lämnar bidrag, behöver kontakten mellan försvars-

¹För vissa förslag rörande kostnaderna för pressavdelningens verksamhet se sid. 113—114.

stabens detalj för utåtriktad upplysning och de militära föreläsarna å den ena och folkbildningsorganisationerna å den andra sidan icke nödvändigtvis förmedlas av försvarsföreningarna. I och för sig måste det anses vara synnerligen värdefullt, att en direkt kontakt upprätthålles mellan försvarsstaben och folkrörelserna.

Det bör närmast åligga detaljen för utåtriktad upplysningsverksamhet att sammanställa den föreläsningsskatalog, varom tidigare talats (sid. 41).

Bland övriga frågor, som ha avseende på de rent militära upplysningsorganens utformning, vilja vi i detta sammanhang endast nämna frågan om bibehållandet av en särskild filmdetalj i försvarsstaben. Den uppgift att framställa upplysningsfilm, som f. n. åligger filmdetaljen, kommer enligt förslag av de filmsakkunniga, vilket vi tillstyrkt (se sid. 63), att bortfalla, men återstående och nya uppgifter synas oss vara tillräckliga att motivera bibehållandet av en särskild filmdetaljchef. Bland nya uppgifter kan särskilt nämnas att samordna framställningen av såväl upplysnings- som undervisningsfilm i vad den berör de olika försvarsgrenarna. Det synes vidare vara lämpligt, att filmdetaljen i överensstämmelse med ett av överbefälhavaren nyligen framlagt förslag för framtiden övertager de uppgifter, som f. n. handhas av föreningen Armé-, Marin- och Flygfilm.

Då det är synnerligen angeläget, att upplysningsverksamheten ständigt bedrivs på ett från såväl försvarets som samhällets synpunkt ändamålsenligt sätt, har det syntts oss önskvärt, att denna verksamhet står under överinseende av en särskild nämnd, bestående av såväl civila som militära ledamöter. Förebilden härför är givetvis den redan existerande personalvårdsnämnden, vars verksamhet vitsordas ha lämnat goda erfarenheter. Den närmare utformningen av den nya nämnden kommer emellertid att diskuteras efter det att den inåtriktade upplysningsverksamheten behandlats, enär nämnden lämpligen bör ha befattning med såväl den utåtriktade som den inåtriktade upplysningsverksamheten. I detta sammanhang kan dock nämnas, att detta organ enligt vårt förslag skall sammanslås med personalvårdsnämnden till en »försvarets upplysnings- och personalvårdsnämnd», som vid behov skall kunna uppdelas på två sektioner, en för upplysning och en för personalvård. Vidare kan nämnas, att denna nämnd från den utåtriktade upplysningens synpunkt föreslås innefatta bland annat representanter för försvarsföreningarna, folkbildningsorganisationernas föreläsningssverksamhet, pressen, den enskilda filmverksamheten samt försvarssta-

ben. Slutligen föreslås, att nämnden uppgör förslag till fördelning av statsanslag till den enskilda försvarsupplysningen (jfr sid. 42).

Ifråga om övriga informationsorgan, informationsofficerare vid olika staber, ha vi inga mera omfattande förslag att framställa. Från presshåll har framförts ett önskemål om att rekryteringen göres med större omsorg och att dessa officerare givas speciell utbildning. En sådan utbildning har, såsom tidigare nämnts, redan igångsatts och bör för framtiden intensifieras. Större uppmärksamhet måste ägnas åt rekryteringen, så att endast för tjänsten särskilt lämpade personer utses till informationsofficerare. Slutligen bör i marinstaben finnas jämväl en informationsofficer ur kustartilleriet.

Press

Pressens medverkan i försvarsupplysningen under de gångna beredskapsåren har varit av ovärderlig betydelse och har med säkerhet gynnsamt påverkat vårt folks allmänna inställning till försvaret. Dess betydelse blir säkert icke mindre efter kriget. Det är givetvis icke uteslutet, att försvarsupplysningen under efterkrigstiden kan få svårt att göra sig gällande i konkurrensen med annat högaktuellt material. Efter det samråd, som ägt rum med representanter för pressen, anse vi oss dock kunna med tillförsikt räkna på pressens fortsatta medverkan till åtgärder, som avse att stärka vårt folks försvarsvilja, samt på dess beredvillighet att alltjämt ställa utrymme till förfogande för försvarsupplysningen. En viktig förutsättning härför torde emellertid vara, att det nuvarande goda förhållandet mellan de militära organen och pressen bibehålles.

Detta goda förhållande beror inte minst på om de militära upplysningsorganen utformas på ett lämpligt sätt. Synpunkter härpå och på dessa organs arbetssätt ha redan tidigare givits. Men därutöver fordras, att den militära personalen har en verklig förståelse för betydelsen av ett gott förhållande till pressen. Det gäller därvid icke blott att acceptera pressens uppgifter som förmedlare av nyheter utan även att förstå och respektera en annan uppgift, som för pressmännen framstår som väsentlig, nämligen den fortlöpande kritiska granskningen av olika myndigheters verksamhet. Det ligger i den fria pressens natur, att den kritiska granskningen ibland kan bli ovederhäftig, men det torde vara farligare för samhället att stävja den offentliga kritiken än att låta sig utsättas för ovederhäftig kritik. Vad nu sagts gäller även försvaret. Den kritiska uppmärksamhet, som pressen dag för dag ägnar försvaret och dess åtgärder, måste därför, trots förekomsten av ovederhäftig kritik,

sågas vara en positiv tillgång för försvaret. Ökad förståelse från den militära personalens sida är dessutom ägnad att åstadkomma motsvarande inställning även hos pressens företrädare.

Det är vidare att hoppas, att de större tidningarna alltjämt komma att behålla skickliga militära medarbetare, som garantera en sakkunnig behandling av militära problem. Från militärt håll böra inga hinder få resas mot att kvalificerade officerare ställa sig till förfogande som medarbetare i olika tidningar.

Pressens betydelse för den utrikespolitiska upplysningen är så uppenbar, att den icke närmare behöver kommenteras.

Radio

Radion har alltmer kommit i förgrunden som upplysningsorgan. Den har i stor utsträckning använts för försvarsupplysning och utrikespolitiska upplysningar under krigsåren och därvid gjort en betydelsefull insats. Det har allmänt vitsordats, att den i radio bedrivna försvarsupplysningen — liksom den utrikespolitiska upplysningen — varit skickligt upplagd och uppskattad av lyssnarkretsen. Samarbetet mellan försvarsmaktens organ och Radiotjänst vid utarbetandet och framförandet av programmen synes också ha fungerat väl.

Även efter kriget har försvarsupplysningen liksom annan liknande upplysningsverksamhet sin givna plats i radioprogrammen. Det är visserligen icke osannolikt, att intresset för militära program efter kriget kommer att minskas, men vi ha erhållit försäkringar om att försvarsupplysningen kommer att i radioprogrammen bibehållas i den omfattning, som befinner sig erforderlig och möjlig. Formerna för samarbetet mellan de militära organen och Radiotjänst torde i stort sett vara lämpliga. Emellertid saknas särskilda bestämmelser för de former, under vilka militär personal och materiel få tagas i anspråk för upptagning av radioreportage eller annan utsändning i radio. För att undanröja den tveksamhet, som i detta avseende kan framkomma, särskilt från underordnade militära myndigheters sida, böra bestämmelser i kommandoväg utfärdas, utformade på motsvarande sätt, som de ovan nämnda för filminspelning m. m. gällande (se sid. 41—42).

Film

I yttrande av den 17 november 1944 till chefen för försvarsdepartementet över betänkande avgivet av de sakkunniga för filmverksamheten inom försvarsväsendet uttalade vi:

»Utredningen har haft att bedöma det avgivna betänkandet huvudsakligen i vad gäller filmens användning i försvarsupplysningens tjänst. De sakkunnigas behandling av detta problem är emellertid föga uttömmande. Sålunda ha de sakkunniga överhuvudtaget icke ingått på ett bedömande av filmens betydelse som ett medel för försvarsupplysning. Detta är att beklaga med hänsyn till den vikt, som enligt utredningens mening bör tillmätas denna form av upplysningsverksamhet. I betänkandet anföres, att återhållsamhet bör iakttagas i vad det gäller den framtida omfattningen av dylik filmverksamhet. De motivera denna sin uppfattning därmed att ett svalnande intresse hos allmänheten för försvarsfilmerna redan nu kan iakttagas och efter kriget torde komma att ytterligare framträda. Upplýsningsutredningen, vars uppgift bland annat är att taga ställning till frågan om eventuella åtgärder för försvarsintressets stärkande under efterkrigstiden, kan icke av betänkandet utläsa, varpå de sakkunniga grundar sin mening om denna minskning av intresset för försvarsfilmerna. I den mån detta skulle kunna återföras på en allmän minskning av försvarsintresset, synes emellertid böra övervägas, huruvida denna omständighet i och för sig verkligen motiverar någon minskning i produktionen av försvarsfilmer. Det vill nämligen synas, som om av de olika medel, vilka hittills kommit till användning inom försvarsupplysningen, filmen torde haft bättre verkan än de flesta andra. Detta framgår bland annat därav att, enligt vad som kommit till utredningens kännedom, försvarsföredrag, vilka förenats med visning av försvarsfilmer, genomgående samlat långt större åhörarekrets än övriga föredrag.

Utredningsmännen önska därjämte framhålla, att filmen kommit till betydande användning inom frivilliga försvarssammanslutningar, militära kamratföreningar o. s. v. och att man från dessa organisationers sida kunnat konstatera betydande efterfrågan på film under hela krigstiden. För detta syfte torde den orienterande undervisningsfilm, vilken de sakkunniga behandla i förra delen av sitt betänkande, i viss utsträckning vara användbar. Den bör emellertid kompletteras genom särskild upplysningsfilm.

Med avseende på upplysningsfilmens art vill upplysningsutredningen till en början framhålla vikten av att särskilt ungdomens intresse för försvaret stimuleras. En mera indirekt försvarspropaganda kan här bedrivas genom filmer, som beröra med försvaret nära förknippad verksamhet, såsom skytte och idrott — t. ex. orientering, skidlöpning, fältsport, simning, segling, segelflyg — samt friluftsliv i allmänhet. Det är möjligt, att filmproduktionen oberoende av statliga åtgärder kommer att tillgodose behovet av dylika filmer. Vad gäller de särskilda försvarsfilmerna bör även uppmärksammas vikten av att dessa visa, att sol-

datutbildning samtidigt är medborgarutbildning samt att de framhäva soldatutbildningens och befälsutbildningens betydelse i avseende på sådana ämnen, vilka äro av praktisk nytta även för civilt arbete. Därutöver böra även beröras välfärdsanordningar vid militära förläggningar samt tekniska övningar av olika slag — t. ex. marscher och fältliv i fjällen, avancerad flygning. Uppmärksamhet bör vidare ägnas åt betydelsen av hemvärnet, skytterörelsen, hemskyddsorganisationen, lottarörelsen, landstormspojkarna och sjövärnsskårens övningar med mera. Av särskild betydelse torde vara, att krigserfarenheterna i vad de avse nytt materiel och nya metoder behandlas i upplysningsfilmerna. Även allmänheten torde böra få del av den tekniska utveckling, som under kriget ägt rum i främmande länder för att kunna bedöma de yrkanden om anslag för nyanskaffningar, som efter kriget kunna komma att framläggas från militärt håll.

Försvarets upplysningsutredning delar de sakkunnigas uppfattning, att produktionen av upplysningsfilm bör anförtros åt privata filmbolag, vilka böra erhålla statsbidrag för ändamålet. Beträffande storleken av det belopp, vilket bör anslås för detta ändamål, finner utredningen icke skäl till någon erinran mot det av chefen för försvarsstaben beräknade och av de sakkunniga tillstyrkta beloppet av 40 000 kronor för budgetåret 1945/46. Utredningsmännen hysa därjämte den uppfattningen, att någon sänkning av detta belopp framdeles icke synes böra ifrågakomma.»

Utöver detta vilja vi framhålla följande. En skickligt upplagd filmverksamhet kan bli ett betydelsefullt led i försvarsupplysningen efter kriget. Man kan inte vänta, att de privata filmproducenterna annat än i undantagsfall komma att på egen bekostnad spela in kortfilmer med försvarsinnehåll. Produktionen av försvarsfilmer blir därför väsentligen beroende av de statsbidrag, som kunna lämnas. Det torde emellertid icke vara omöjligt, att statsbeställda kortfilmer och journalfilmer genom producenternas försorg kunna beredas en god placering på biografprogrammen och en fördelaktig distribution. Förutsättningen härför är dock, att endast ett begränsat antal filmer produceras samt att dessa äro förstklassiga. Förstklassiga kortfilmer kunna knappast framställas för lägre kostnad än 8 000 kronor. I många fall torde kostnaderna bli betydligt högre. En anslagssumma på 40 000 kronor bör därför användas för högst fyra kortfilmer om året. Av dessa kan exempelvis en beröra vardera arméns, marinens och flygvapnets verksamhetsområden samt en försvaret i dess helhet. En mindre summa — ett eller ett par tusen kronor — bör användas till journalfilm.

Av synnerlig vikt är, att de militära cheferna på alla sätt underlätta upptagning och inspelning av dylika filmer.

Övrig militär upplysningsverksamhet

Den militära upplysningsverksamhet, som bedrivs i andra former än genom press, radio och film, går till största del ut på att skapa en direkt kontakt mellan försvaret och dess förband samt civilbefolkningen. Denna kontakt är av stor betydelse såväl för militärpersonalens upplysning som för de civilas upplysning om försvarsmakten.

På detta område kunna initiativ från personalen inom försvars- och försvarsgrensstaber ha den största räckvidd och betydelse för framtiden. Viktig är också kontakten på garnisonsorten. Ett förbands uppträdande torde i icke ringa grad inverka på hur försvaret i sin helhet bedömes på orten. På de olika förbandscheferna faller det alltså att med tillhjälp av det egna förbandets befäl och trupp ge en så god bild av försvarsmakten som möjligt. För lösandet av denna uppgift kräves icke blott ett korrekt och disciplinerat yttre uppträdande av truppen utan även en aktiv upplysningsverksamhet. Allmänheten skall genom förevisningsövningar, utställningar, demonstrationer av nya vapen m. m. hållas orienterad om vad som händer inom försvaret. Förbandscheferna böra sörja för att möjligheter beredas till personliga kontakter, varigenom representanter för myndigheter, press och organisationer av olika slag få tillfälle att erhålla ett personligt intryck av den svenska försvarsmakten och dess befälspersonal. En lämplig form är härvid bland annat s. k. kontaktkonferenser. Av vikt är vidare, att förbandet når kontakt även med andra bygder och orter inom rekryteringsområdet än garnisonsorten med omnejd.

Några bestämda regler för hur denna verksamhet skall utformas, kunna knappast ges. Vi hänvisa främst till de olika uppslag, som samlats i den tidigare redogörelsen (sid. 21 f.). Utöver vissa anvisningar, som böra utarbetas av försvars- och försvarsgrensstaber, ankommer det på varje förbandschef att själv ta initiativ och svara för verksamhetens närmare utformning.

För denna verksamhet böra särskilda medel anslås (se sid. 114).

Skolor

Det sätt, varpå försvarsfrågorna framställas i ungdomsskolornas läroböcker och undervisning, är av synnerligen stor betydelse såsom grund för all fortsatt försvarsupplysning. Den hittillsvarande framställningen har icke i allo varit tillfredsställande, såsom framgår av den tidigare nämnda utredning om försvarsfrågan i ungdomsskolornas läroböcker, som företagits av läroverksadjunkt Vilhelm Scharp.

Det är härvid behandlingen av tre frågor, som särskilt måste beaktas av läroboksförfattare och för skolväsendet ansvariga myndigheter. Den första berör försvarsfrågan i stort: framställningen av krig och fred genom tiderna. Vi instämna med adjunkt Scharp däri, att de svenska läroböckerna i allmänhet icke ge en efter nutida förhållanden avpassad bild av krigets förutsättningar och former och att i samband härmed den svenska försvarsfrågans utrikespolitiska och socialpsykologiska bakgrund icke tillräckligt har klargjorts. Av stort värde skulle vara, om den objektiva, sociologiskt orienterade undersökning av försvarsfrågans olika faktorer komme till stånd, som adjunkt Scharp i sin utredning föreslår.

Den andra frågan gäller det svenska försvarets nuvarande organisation, uppgifter och problem. Det synes oss av adjunkt Scharps utredning vara klarlagt, att dessa frågor ofta beredas ett alltför litet utrymme i läroböckerna i samhällslära.

Vi vilja slutligen fästa uppmärksamheten på en tredje fråga, nämligen läroböckernas behandling av det senaste världskriget. För förståelsen av efterkrigstidens svenska försvarsproblem är det av särskild vikt, att framställningen betonar den förändrade karaktären hos kriget, d. v. s. dettas förvandling till det totala kriget med dess olika aspekter och konsekvenser icke minst för civilbefolkningen.

Försvarsföreningar

Såsom tidigare påpekats, böra enligt vår mening inga statliga direktiv givas för den enskilda upplysningsverksamhetens fortsatta bedrivande. Av två skäl måste den dock här diskuteras. För att storleken av ett statsanslag till den enskilda försvarsupplysningen skall kunna fastställas, måste den sannolika omfattningen av den enskilda verksamheten bestämmas. Det torde vidare vara nödvändigt att ange vissa synpunkter på i vilken mån enskild verksamhet av olika slag är lämpad att understödjas av staten. Den verksamhet, som i detta sammanhang är av någon större praktisk betydelse, är den av försvarsföreningar och folkbildningsorganisationer bedrivna.

Bland försvarsföreningarna intar *Centralkommittén för det frivilliga försvarsarbetet (C. F. F.)* en särställning. Såsom framgår av den tidigare redogörelsen utgör C. F. F. icke en förening med enskilda personer som medlemmar utan ett samarbets- och kontaktorgan mellan försvaret, de frivilliga försvarsorganisationerna och folkrörelserna. Hittills har dess verksamhet helt finansierats genom medel från anslutna organisationer, enskilda företag och personer. De medel av denna art, som kunna vän-

tas stå till förfogande i fortsättningen, förslå förmodligen icke för att täcka kostnaderna för den ganska omfattande verksamhet, som kommittén planerar, och det har uppgivits för oss, att verksamheten måste nedläggas den 1 juli 1946, om icke anslag från staten dessförinnan kunna erhållas. Med hänsyn till den koordinationsuppgift, som C. F. F. har, synes det vara av stor allmän betydelse, att C. F. F. får möjlighet att fullfölja sina planer. Ett statsbidrag till verksamheten är därför väl motiverat. I C. F. F:s planer ingår bland annat tillsättandet av en heltidsanställd generalsekreterare. Med anledning härav beräknas lönekontot komma att uppgå till 23 600 kronor. Utgifter för olika slag av upplysningsverksamhet beräknas till 30 000 kronor. De sammanlagda utgifterna angivas till 60 400 kronor. Till täckande av dessa utgifter kunna högst 25 000 kronor väntas inflyta från enskilda bidragsgivare. Det återstår alltså ett belopp av 35 400 kronor. Vi föreslå, att denna summa skall utgå av statsmedel, d. v. s. att detta behov beaktas vid bestämmande av storleken hos statsanslaget till försvarsupplysning.

Statsbidrag till övriga försvarsföreningar bör i huvudsak utgå i form av bidrag till viss specificerad upplysningsverksamhet, såsom föreläsningssverksamhet, utgivande av upplysningsskrifter och anordnande av studiecirklar, studiekonferenser och kontaktkonferenser. Detta torde för övrigt överensstämma med berörda försvarsföreningars önskningsar. Det har nämligen betonats, att föreningarna starkt vilja hävda kravet på självständighet gentemot statsmakterna.

För sådana bidrag synes *Riksförbundet för Sveriges Försvar* (R. S. F.) i första hand komma ifråga. Förbundets verksamhet torde efter kriget kunna bli relativt betydande. *Allmänna försvarsföreningen*, vilken liksom R. S. F. har till uppgift att verka för försvaret i dess helhet, har väl som förening knappast avsett att vara mer än en samlingspunkt för en begränsad krets. Föreningens tidskrift har emellertid fått en vidsträckt spridning. Däremot saknar R. S. F. eget organ. I den mån statsbidrag skall ges till de enskilda föreningarna är det särskilt angeläget, att verksamheten bedrivs under så rationella former som möjligt. Vi ha därför med intresse tagit del av de diskussioner om ett närmare samgående mellan R. S. F. och Allmänna försvarsföreningen, som pågå, och uttrycka en förhoppning, att de måtte leda till positivt resultat. Vi kunna nämligen icke finna annat än att ett samgående skulle vara till fördel för försvarsupplysningen.

Föreningen Sveriges Flotta är en organisation med livlig och omfattande verksamhet, vars uppslag i många fall böra vara ägnade att ge impulser åt andra försvarsföreningar. Föreningen har dock ganska ensidigt inriktat sig på propaganda för ett starkare sjöförsvar och har dessutom även att främja den civila sjöfartens intressen. Dess med-

verkan i en statsunderstödd försvarsupplysning synes därför bli av begränsad omfattning. Detta hindrar dock icke, att statsanslag kan ges till föreningen för speciella ändamål. Detsamma gäller för de båda kvinnoföreningarna, *Svenska Kvinnoföreningen för Fosterlandets försvar* och *Kvinnoförbundet för Sveriges sjöförsvar*, för vilka försvarsupplysningen endast utgör en ringa del av verksamheten.

Försvarsfrämjandet

Bland försvarsföreningarna har en, *Försvarsfrämjandet*, kommit att tilldraga sig särskild uppmärksamhet under utredningsarbetet. »Förbundet för folkförsvarets främjande — Försvarsfrämjandet», bildades den 17 januari 1940 under namnet »1939 års försvarsförbund». Den nuvarande benämningen antogs våren 1941. Förbundet »har till ändamål att verka för effektiva åtgärder till stärkande av Sveriges försvar» och har således samma uppgift som R. S. F. och Allmänna försvarsföreningen. Något samarbete med dessa eller andra försvarsföreningar har emellertid icke förekommit. Förbundet har vid åtskilliga tillfällen varit utsatt för angrepp i pressen.

Genom skrivelse den 4 juni 1944 hemställde vi hos Försvarsfrämjandet — liksom tidigare hos andra motsvarande organisationer — att en representant för förbundet måtte infinna sig vid vårt sammanträde den 14 juni för att lämna upplysningar om verksamheten inom förbundet. Vid detta sammanträde infann sig förbundets verkställande direktör S. Mårtensson. Denne avböjde till en början att lämna någon sammanfattande redogörelse för förbundets verksamhet men gav i fortsättningen, i huvudsak som svar på framställda direkta frågor, vissa upplysningar. Den 23 juni utfäste sig förbundets styrelse i en skrivelse att »genom en fullständig och allsidig redogörelse klarlägga verksamheten vid såväl 1939 års försvarsförbund som Försvarsfrämjandet». I skrivelse till förbundet den 27 juni hemställde vi om svar på vissa specificerade frågor. Med anledning härav inkom den 20 augusti från förbundet en längre promemoria, vilken vi i enlighet med förbundets önskan överlämna till statsrådet och chefen för försvarsdepartementet vid avgivandet av detta betänkande. Promemorian belyste vissa delar av förbundets verksamhet men lämnade i huvudsak de framställda frågorna obesvarade. Efter ytterligare skriftväxling mellan oss och förbundet erhöles vi den 22 september de begärda upplysningarna. I ovannämnda skrivelse av den 23 juni synes styrelsen ha begärt, att vi skulle avge ett omdöme om förbundets verksamhet. Styrelsen uttalade nämligen: »Genom denna fullständiga redogörelse hoppas även Föreningens styrelse att med benäget bistånd av kommittén och ev. av den myndighet, som

skall fortsätta att handlägga frågan om försvarsupplysningen, kunna helt och hållet bryta udden av den i några fall skändliga förtalskampanj, som vissa pressorgan bedrivit och bedriver mot föreningen, så att denna ostörd kan få fortsätta sin klart svenska, fosterländska verksamhet. Styrelsen är för sin del övertygad om att kommittén, sedan den tagit del av redogörelsen, skall vara lika angelägen att nå detta resultat som föreningens styrelse.»

Det synes uppenbart, att arbetet för främjande av försvarsintresset i vissa hänseenden är en synnerligen ömtålig uppgift. Enighet råder inom vårt folk därom, att Sveriges försvar skall avse att värna vårt land mot angrepp och övergrepp, varifrån dessa än härröra. Däremot ha meningarna åtminstone i vissa skeden varit delade om arten av de faror, som kunna hota, och varifrån ett hot kan tänkas komma. Av detta skäl är det ytterst olyckligt, om en förening med försvarsfrämjande syfte får en utrikespolitiskt ensidig prägel; den kan då i avseende på sådana medborgargrupper, vilka hysa en annan utrikespolitisk uppfattning, verka i rakt motsatt riktning mot den avsedda och skada i stället för att tjäna försvarets sak.

Vi ha svårt att frigöra oss från den uppfattningen, att en sådan ensidighet utmärker de personer, vilka stå i ledningen för Försvarsfrämjandet. I ett av de första numren av förbundets tidning *Folkförsvaret* (nr 2/1940) ingick en artikel av förbundets vice ordförande och redaktören för dess tidskrift, *Folkförsvaret*, kommerserådet S. Matz, vari förordades, att de nordiska länderna, särskilt Danmark och Sverige, handelspolitiskt skulle inlemmas i det tyska rikets försörjningssystem.

Den 30 juni 1941, alltså kort efter det tyska angreppet på Ryssland, vilket såsom bekant proklamerades som ett korståg mot bolsjevismen, igångsatte förbundet en kampanj mot kommunismen. Kampanjen — vilken utåt framställdes såsom ett led i arbetet för försvarets stärkande — inställdes sedermera. Det måste betecknas såsom anmärkningsvärt, att Försvarsfrämjandet inlät sig på en dylik politisk propaganda, särskilt med hänsyn till att den igångsattes samtidigt med att Tysklands nya politik gentemot Ryssland inleddes.

Den försvarsfrämjande verksamheten är emellertid ömtålig även ur andra synpunkter. Riksförsvaret är en statlig uppgift, till vilken medborgarna bidra genom sina skatter. I den mån man därutöver vänder sig till den enskilda offervilligheten ligger det särskilt stor vikt på att så bedriva arbetet, att insamlade medel i största möjliga utsträckning direkt komma försvaret eller försvarsupplysningen till godo. Även i detta hänseende kunna invändningar resas mot Försvarsfrämjandet.

Enligt förbundets uppgifter uppgick antalet betalande medlemmar år 1944 till omkring 40 000. Medlemsavgiften utgör lägst 3 kronor per år.

Förbundets inkomster av medlemsavgifter för år 1943 uppgingo till omkring 109 000 kronor. Med inräknande av vissa andra inkomstkällor utgjorde förbundets bruttoinkomster för år 1943 omkring 139 000 kronor. Då förbundets vinst för år 1943 enligt balansräkningen beräknats till omkring 8 000 kronor, skulle förbundets verksamhet under året ha dragit en kostnad av drygt 130 000 kronor. Den verksamhet förbundet bedriver omfattar dels utgivande av tidskriften *Folkförsvaret*, vilken utkommer med sex nummer (åren 1940—1943 fyra nummer) per år och delvis finansieras med annonser, dels understöd genom överlämnande av priser vid tävlingar m. m. till andra organisationer. Dessutom har från särskilt förlag, *Folkförsvarets förlags A-B*, utgivits ett mindre antal (hittills under fyra år nio) broschyrer. Enligt vår mening är omfattningen av denna verksamhet ringa i förhållande till de belopp, vilka uppbäras från allmänheten.

Detta synes till stor del bero på de former, under vilka ackvisitionen av medlemmar bedrivs. Då de direkta kostnaderna för utgivande av tidskriften (c:a 27 000 kronor) samt för övrig försvarspropaganda (c:a 10 000 kronor) uppgå till omkring 37 000 kronor, utgöra återstående utgifter omkring 93 000 kronor. I en av förbundet gjord uppställning redovisas dessa utgifter under följande rubriker: lön till verkställande direktören; löner och arvoden till övrig personal; andra omkostnader (ex. porto, telefoner, hyra, trycksaker); löner och provision till medlemsackvisitörer (24 166 kronor); andra närmare specificerade ändamål: adressplåtar.

Medlemsvärvningen organiseras från förbundets kansli i Stockholm och synes vara detta kanslis huvudsakliga uppgift. Förbundet har anställt ett antal ombud med olika distrikt, som huvudsakligen ha till uppgift att bedriva telefonackvisition. Antalet ombud har under åren 1940—43 växlat mellan mer än hundra och blott några få. Ombuden, som avlönas på olika sätt, uppges erhålla en genomsnittsprovision av 22 %. Vissa av ackvisitörernas kostnader, såsom telefonavgifter och förmodligen delvis även rese- och traktamentskostnader, torde betalas av förbundet.

Av förbundets egna upplysningar framgår alltså, att icke ens 1/3 av de belopp, som uppbäras från allmänheten, direkt användas för förbundets försvarsfrämjande verksamhet. Av återstoden torde huvuddelen åtgå till anskaffande av nya medlemmar. Dessa förhållanden synes oss vara anmärkningsvärda.

Slutligen kunna berättigade invändningar även i övrigt resas mot formerna för förbundets arbete. Enligt förbundets år 1941 antagna stadgar, §§ 4—5, skall verksamheten organiseras på distrikt. Vid distriktsmötena skola utses huvudmän, av vilka 1/3 avgår varje år. Huvudmännen skola

utgöra förbundets årsmöte samt utse styrelse och revisorer. Denna organisation har emellertid aldrig trätt i kraft. Vid årsmötet den 27 maj 1942, då nio personer voro närvarande (av vilka sju valdes till ledamöter och en till suppleant i styrelsen) beslöts, att styrelsens ledamöter och suppleanter bland andra skulle fungera som huvudmän. Dessutom utsågos nio särskilda huvudmän, av vilka tre skulle avgå år 1943 och tre år 1944. Till de årsmöten, vilka ägde rum den 29 maj 1943 och den 20 maj 1944, hade endast huvudmännen erhållit kallelse, och något nytt val av huvudmän efter de sex, som detta år skulle ha avgått, har icke ägt rum annat än genom styrelsen, vilken i sin tur utses av huvudmännen. Huvudmännen, som alltså bestå av styrelsen eller — med några få undantag — äro av styrelsen utsedda, välja i sin tur revisorer att granska styrelsens förvaltning. Det synes vara uppenbart, dels att gällande stadgar icke efterlevas, dels att inga åtgärder vidtagits för att bereda medlemmarna tillbörligt inflytande över förbundets angelägenheter vare sig direkt eller indirekt.

Vad som ovan anförts synes giva fog för det sammanfattande om-dömet, att verksamheten inom Försvarsfrämjandet — till skillnad från vad som gäller övriga här nämnda försvarsföreningar — icke är ägnad att stärka försvaret och försvarsupplysningen hos vårt folk som helhet utan snarare verkar i motsatt riktning, samt att de medel, vilka i form av medlemsavgifter eller eljest från allmänheten uppbäras av förbundet, icke i tillräcklig utsträckning eller under tillfredsställande kontroll från medlemmarnas sida komma försvarsupplysningen eller annan försvarsfrämjande verksamhet tillgodo.

Folkbildningsorganisationer m. fl.

Det är synnerligen angeläget, att försvarsupplysningen får en stark förankring inom folkbildningsverksamheten och att så många folkbildningsorganisationer som möjligt delta i försvarsupplysning. Vi ha med tillfredsställelse tyckt oss märka, att folkbildningsorganisationerna äro villiga att även efter kriget bereda försvarsupplysningen plats inom den övriga folkbildningsverksamheten. Vi ha vidare under de samråd, som ägt rum med representanter för folkbildningsorganisationerna, fått det bestämda intrycket, att statsbidrag är önskvärt och behövt för att försvarsupplysning skall kunna bedrivas i tillräcklig omfattning. Emellertid torde man i icke ringa utsträckning kunna räkna med att statsanslagen kompletteras med bidrag från försvarsföreningarna. Såsom företrädare för folkbildningsorganisationerna påpekat, kan det då måhända vara mest praktiskt, att statsbidragen ges åt försvarsföreningarna

och att folkbildningsorganisationerna sedan från försvarsföreningarna erhålla anslag, som innefatta såväl statens som försvarsföreningarnas bidrag.

Statsbidrag kan erfordras även till andra än försvarsföreningar och folkbildningsorganisationer. Detta blir dock beroende på de enskilda initiativ, som i framtiden kunna komma att tagas.

UPPLYSNING INOM FÖRSVARET

Den upplysning inom försvaret, varom i denna del av betänkandet är fråga, är upplysning i samhällsfrågor eller — såsom den i fortsättningen kommer att kallas — »samhällsupplysning». I samhällsupplysningen ingå såväl frågor rörande Sveriges inre förhållanden som utrikespolitiska frågor.

Enligt direktiven synes utredningsuppdraget omfatta upplysning till försvarets fast anställda personal. De värnpliktiga, befäl och meniga, ha därför lämnats utanför och endast berörts i den mån detta varit nödvändigt med hänsyn till framställningen rörande den fast anställda personalen.

Vi ha skilt mellan samhällsupplysning i de militära skolorna och utanför dessa skolor. Vår huvuduppgift får anses vara att behandla upplysningen utanför skolorna. Samhällsupplysningen inom de militära skolorna är nämligen delvis under utredning av annan kommitté, arméns officersutbildningskommitté (AOUK), som bl. a. har att utreda frågan om undervisningen i samhällslära inom skolor under utbildningen till officer på aktiv stat eller som officer vid armén. Det lär vidare kunna förutsättas, att liknande utredningar om officersutbildningen inom de övriga försvarsgrenarna senare komma att igångsättas. Vi ha därför endast flyktigt berört samhällsläran vid officersskolorna.

Den hittillsvarande upplysningsverksamheten

Militära skolor

Undervisningen i stats- och samhällslära vid de olika försvarsgrenarnas officersskolor företer stora skiljaktigheter. Vid arméns skolor meddelas undervisning med omkring 30 timmar vid krigsskolan och omkring 20 timmar vid truppslagsskolorna. Vid krigshögskolan ingår samhällslära med 4 timmar i ämnet militärförvaltning, varjämte samhällsfrågor i stor utsträckning behandlas under de särskilda föreläsningar, som enligt planen skola uppta omkring 40 timmar.

Vid sjökrigsskolan meddelades tidigare icke någon undervisning i samhällslära. Samhällsupplysning till marinens officerskår skedde då i stället genom särskilda kurser i militärpedagogik¹, som icke stodo i samband med genomgång av officersskolorna. Nyligen har emellertid vid sjökrigsskolan inlagts ett ämne, »allmän befälsutbildning», under vilket undervisning i samhällslära inrymmes. Sammanlagda timantalet för detta ämne uppgår till 21 timmar i lägre och 42 timmar i högre kursen. Ungefär hälften av tiden torde ägnas åt samhällslära.

Vid sjökrigshögskolan förekommer i stabskursen ämnet stats- och förvaltningskunskap, som helt är ägnat åt civila förhållanden. Ämnet upp- tar sammanlagt omkring 30 timmar.

Undervisningen i samhällslära vid flygkadettskolan omfattar 20 tim- mar. Vid flygkrigshögskolan ingår samhällslära i ämnet förvaltnings- lära och omfattar därvid omkring 5 timmar. Dessutom hållas omkring 10 timmar föreläsningar i samhällsfrågor på vardera allmänna kursen och stabskursen.

Under reservofficersutbildningen förekommer ingen särskild under- visning i samhällslära.

Vid det för samtliga försvarsgrenar gemensamma försvarets läroverk meddelas på studentlinjen kunskaper i samhällslära, som i stort sett motsvara fordringarna i studentexamen vid de allmänna läroverken. Vid några avdelningar har en extra timme per vecka inlagts, som äg- nats åt en fördjupad framställning av särskilda frågor inom samhälls- läran. Denna undervisning är frivillig. Vid realskolelinjen och allmänna linjen motsvara kunskapsfordringarna i stort sett realexamens, medan undervisningen på den tekniska linjen är något mindre omfattande. Samhällsläran ingår i samtliga fall i ämnet historia med samhällslära.

Även vid arméns stamskolor och motsvarande skolor vid övriga för- svargrenar ingår samhällsläran i ämnet historia med samhällslära. Un- dervisningens omfattning uppvisar stora skiftningar. Undervisningen, som givetvis är elementär, har till mål att vid armén föra fram till klass 5⁵ samt vid övriga försvarsgrenar till klass 4⁵ i realskolan.

Olikheterna vid de olika försvarsgrenarnas stamskolor bero till en del på att undervisningen i allmänbildande ämnen överhuvudtaget har en olika omfattning vid armén, flottan, kustartilleriet och flygvapnet. Det sammanlagda timantalet vid dessa skolor är för normallinjen vid ar- mén 944, vid flottan 872, vid kustartilleriet 895, vid flygvapnet 600.

Historia med samhällslära läses vid arméns stamskolor sammanlagt 230 timmar, varav 144 timmar i volontärskolan, 50 i korpralskolan och

¹ En kurs av detta slag, som nyligen anordnades vid kustartilleriet, hade till syfte att ge en saklig och pedagogisk orientering i medborgarkunskap för sådana offi- cerare, som avsågos skola tjänstgöra som lärare i detta ämne i värnpliktskolorna.

36 i furirskolan. Samhällsläran upptar 36 timmar och är i sin helhet förlagd till volontärskolan.

Vid flottans skolor läses nu 72 timmar historia. Någon särskild undervisning i samhällslära synes icke ha föreskrivits. Från och med den 1 oktober 1945 skall emellertid läsas sammanlagt 117 timmar historia och samhällslära, varav 72 timmar vid sjömansskolan och 45 timmar vid underbefälsskolan. Samhällslära, som skall omfatta cirka 25 timmar, skall huvudsakligen läsas vid underbefälsskolan.

Vid kustartilleriets skolor uppta kursplanerna för huvuddelen av eleverna 190 timmar historia med samhällslära, varav 140 timmar i rekryt-skolan och 50 timmar i furirskolan. Samhällslära förekommer härvid endast i furirskolan. Timantalet är nu icke bestämt, men avses bli fastställt till omkring 30 timmar.

Vid flygvapnets skolor omfattar undervisningen i historia med samhällslära 70 timmar, varav 17 ägnas åt samhällsläran. För undervisningen ha noggranna kursplaner utarbetats, upptagande vad som skall genomgås varje särskild timme, varjämte centralt granskade prov äro föreskrivna.

Övrig upplysning

Den orientering i samhällsfrågor, som förekommit utanför skolorna, har till stor del haft karaktären av självstudier, vilkas omfattning givetvis uppvisat mycket stora variationer. Främst ha härvid tidningar och tidskrifter kommit i fråga; i allmänhet har relativt god tillgång på sådana funnits i mässarna. Självstudierna ha också uppmuntrats på olika sätt. Från försvarsstaben har under de senare åren regelbundet distribuerats ett antal tidskrifter till regementschefer och motsvarande, vilka ibland vidarebefordrat dessa till befälet i övrigt, främst officerskåren. F. n. utsändas på detta sätt Svensk Tidskrift, Tiden, Fackföreningsrörelsen, Folklig Kultur, Från departement och nämnder samt i mindre omfattning Samtid och Framtid. I detta sammanhang bör även nämnas den upplysning av befälskårerna, som skett genom trupp föredrag samt Aktuell Orientering, (se sid 88 f. och bilaga 2), vilkas användning för anbefallda orientering av truppen gjort det nödvändigt för befälet att sätta sig in i olika samhällsfrågor.

Även på andra sätt har samhällsorienteringen kombinerats med tjänsten. Officersövningar ha utnyttjats för studier av industrianläggningar o. dyl. Vid manövrer ha ofta översikter givits över manöverområdets historia, näringsförhållanden o. s. v. Vid ett regemente ha yngre officerare beordrats att i de olika bygderna inom regementets inskrivningsområde utföra bygdeskildringar, som utarbetats under tjänsteresor för utbildning av frivilligt befäl och hemvärn.

Större delen av befälskårens samhällsorientering och samhällskontakt torde dock ha försiggått på fritid. I åtskilliga fall ha civila föreläsare kallats att föreläsa om samhällsfrågor inför någon eller några av befälskårerna. Detta torde blott undantagsvis ha skett på tjänstetid. I några fall ha officerare beordrats att på fritid utarbeta föredrag i samhällsfrågor, som sedan föredragits och diskuterats. I enstaka fall har man planerat deltagande av officerare och underofficerare i den civila studiecirkelverksamheten på orten. Vid ett regemente har chefen uppmanat officerare och underofficerare att studera brevkursen »Den svenska livsformen». Vid samma regemente har i samverkan med länets folkbildningsförbund ett antal föreläsningar i stats- och samhällskunskap anordnats för underofficerskåren.

På många garnisonsorter ha officerare och underofficerare deltagit i det kommunala livet. I några fall har detta skett efter särskild uppmaning från regementschefens sida. I allmänhet torde underofficerskåren ha deltagit något livligare än officerskåren, förmodligen beroende på att underofficerskåren i högre grad är stationär på orten. Befälskårerna ha vidare trätt i kontakt med civila organisationer av olika slag. Särskilt livliga ha förbindelserna varit med idrotts- och skytteorganisationer. Slutligen har på flertalet garnisonsorter förekommit kontakt i huvudsakligen sällskapliga former, vilken även den varit av stor betydelse för samhällsorienteringen.

I detta sammanhang bör även nämnas, att officerare från försvarets centrala organ på många olika sätt sökt knyta kontakter med civila organisationer och enskilda. En bestämd strävan att med alla medel motverka isoleringstendenser inom officerskåren har därvid ofta kommit till synes.

Under kriget har givetvis den utrikespolitiska orienteringen av befälskårerna varit föremål för särskild uppmärksamhet. Regements-, bataljons- eller motsvarande chefer ha haft genomgång inför befålet av vissa frågor. Högre chefer och stabsofficerare ha fått mera förtrolig information genom speciella stabsorienteringar samt genom informationsstyrelsens försorg (jfr sid. 24). Vid en del regementen ha officerare beordrats följa krigshändelserna för att sedan med regelbundna mellanrum kunna lämna befälskårerna orientering om den militärpolitiska utvecklingen. Dessa orienteringar torde ha skett såväl under tjänstetid som på fritid.

Särskilda utrikespolitiska föredrag av utomstående experter ha i några fall förekommit. Under senaste tid ha även vid ett par tillfällen tjänstemän från Utrikesdepartementet anlitats som föreläsare.

Beredskapsförhållandena ha i hög grad försvårat upplysningsverksamheten genom de mycket skiftande tjänstgöringsförhållandena och

den starka arbetsbelastningen. Vidare har upplysningsverksamheten i hög grad hämmats av brist på medel. I vissa fall har befälsutbildningsanslaget använts, i andra fall särskilda, i samband med beredskapen utgående anslag. De största svårigheterna ha förelegat ifråga om kontaktverksamheten, för vilken endast i undantagsfall särskilda medel kunnat tagas i anspråk (anslag från lägerkassor o. dyl.).

Den fortsatta upplysningsverksamheten

Militära skolor

Den grundläggande samhällsupplysningen till befälskårerna bör meddelas i de militära skolorna, och upplysningsverksamheten utanför dessa bör på ett naturligt sätt komplettera skolundervisningen.

Vi behandla först upplysningen vid skolorna och börja med officersskolorna. I vad gäller armén ha vi samrått med AOUK, vilken ännu icke avslutat sitt arbete, och ha med sistnämnda kommitté enats om vissa principer. Våra förslag i det följande utgå från att dessa principer komma att genomföras i fråga om undervisningen i stats- och samhällslära inom arméns officersskolor. Såsom en bakgrund till våra förslag följer en sammanfattning av vissa förslag, varom beslut preliminärt fattats inom AOUK. Dessa beslut kunna dock komma att ändras, efter det att vårt uppdrag slutförts.

Den grundläggande undervisningen i samhällslära förlägges enligt AOUK:s förslag till krigsskolan. Undervisningens mål är att ge en allsidig kunskap om det svenska samhället och dess funktioner, och undervisningen skall omfatta ämnets samtliga delar, nämligen statskunskap, förvaltningskunskap och sociala och ekonomiska frågor. Det nuvarande timantalet, torde komma att höjas avsevärt. Samhällsläran föreslås ingå bland huvudämnena och erhålla en relativt hög betygs-koefficient.

Efter två à tre års trupptjänstgöring sker enligt kommitténs förslag obligatorisk genomgång av de truppslagsofficersskolor, som inrättats enligt 1942 års försvarsbeslut. Undervisningen i samhällslära avser här närmast att skänka officeren en fördjupad kunskap om sociala och ekonomiska förhållanden, folkrörelser och föreningsliv samt samhällsåskådningar. Några större ändringar i det nuvarande timantalet torde icke komma att föreslås. Även här är betygskoefficienten relativt hög.

Vad beträffar utbildningen efter avslutad truppslagsofficersskola föreslås, att före högskoleutbildningen trupptjänstgöring skall fullgöras under minst 2 högst 4 år. Betygen vid truppslagsofficersskolan, som ej få kompletteras, bli avgörande för tillträdet till högskolan. Prövning

skall dock ske i vissa icke militära ämnen, bland vilka samhällslära dock icke ingår. Proven kunna förberedas genom korrespondensundervisning på statens bekostnad.

Undervisningen i samhällslära på högskolestadiet föreslås anordnad efter ungefär samma linje som hittills. Den skulle således förekomma dels inom ramen för ämnet förvaltningskunskap, dels i form av särskilda föreläsningar om aktuell inrikes- och utrikespolitik. Timantalet torde dock komma att höjas i icke obetydlig grad. Det kan slutligen nämnas, att förslag föreligger om att undervisning, som berör samhällsfrågor, skall vara gemensam för samtliga försvarsgrenars högskolor, vilka avses bli inrymda i en gemensam byggnad.

Sedan lång tid tillbaka ha samhällsfrågorna i större utsträckning beaktats vid arméns officersutbildning än vid motsvarande utbildning inom övriga försvarsgrenar. Nyligen har dock en betydande ökning av undervisningen skett vid marinen. I flygvapnets officersutbildning intar samhällsläran däremot fortfarande en undanskymd plats. Viktiga skäl synas tala för att ämnet får samma utrymme inom samtliga försvarsgrenar. En utjämning av kunskapsfordringarna är icke blott motiverad av allmänna hänsyn utan även av att den samläsning vid undervisningen i samhällsfrågor mellan försvarsgrenarnas högskolor, som, enligt vad ovan nämnts, ifrågasatts, torde förutsätta, att samtliga officerskategorier ha erhållit likartade förkunskaper. Enligt vår mening bör därför undervisningen vid marinens och flygvapnets officersskolor erhålla samma karaktär och omfattning som vid arméns.

Då det kan förväntas, att motsvarande utredningar om officersutbildningen vid marinen och flygvapnet komma att igångsättas, sedan AOUK slutfört sitt arbete, anse vi oss sakna anledning att närmare ingå på hithörande frågor. Det är emellertid önskvärt, att större överensstämmelse uppnås mellan försvarsgrenarna ifråga om undervisningen i samhällslära, utan att nyssnämnda utredningar avvaktas. Åtminstone vissa jämkningar i kursplanerna böra redan nu kunna genomföras.

Några speciella åtgärder för att bättre tillgodose samhällsupplysningen under reservofficersutbildningen ha icke ifrågasatts, då reservpersonalen i fredstid sällan torde vara inkallad till militärtjänstgöring annat än under kortare perioder och eljest intar samma plats i samhället som övriga civila medborgare.

Vi övergå härefter till övriga militära skolor, underbefäls- och underofficersskolor.

Vid arméns stamskolor och motsvarande skolor vid marinen och flygvapnet äro eleverna mycket unga, sällan över 20 år. Erfarenheten visar, att intresset för samhällsfrågor är mindre, ju yngre eleverna äro. Härav följer dels att undervisningen i samhällslära icke kan få någon större

omfattning, dels att den helst bör förläggas till ett så sent stadium av skolutbildningen som möjligt.

Nu nämnda skolor ha nyligen omorganiserats. Några slutgiltiga linjer för verksamheten ha ännu icke utformats. Vid överläggningar mellan rektor vid försvarets läroverk och studierektorerna vid de olika försvarsgrenarna om undervisningen före inträdet i försvarets läroverk ha vissa förslag framkommit, vilka i detta sammanhang äro av intresse. Sålunda har rektor vid försvarets läroverk till läroverkets styrelse ingivit en skrivelse, vari han begär, att styrelsen skall utverka hos försvarsgrenscheferna eller eventuellt hos Kungl. Maj:t, att undervisningen vid stamskolor och motsvarande ordnas på visst i skrivelsen angivet sätt. Undervisningen i allmänbildande ämnen borde omfatta minst 750 timmar. Av dessa skulle omkring 125 timmar ägnas åt historia med samhällslära, varvid samhällslära skulle uppta 25 timmar. Med hänsyn till samhällslärens ställning synes detta förslag utgöra ett absolut minimum, vilket icke vid någon försvarsgren får underskridas. Vi påpeka samtidigt, att undervisningen i samhällslära bör förläggas till ett så sent stadium som möjligt, helst enbart till furirskolan. En dylik anordning förekommer redan i vissa skolor. I övriga fall synes den, enligt vad vi inhämtat, utan större svårigheter kunna genomföras.

Slutligen vilja vi framhålla vikten av att undervisningen i samhällslära handhas av kompetenta och av ämnet intresserade lärare. Som bekant ha i den offentliga diskussionen vissa invändningar gjorts mot utbildnings- och kompetenskraven för lärare i samhällslära inom det civila skolväsendet. Vi sakna anledning att närmare ingå på denna fråga men vilja dock fastslå, att dessa invändningar, i den mån de förtjäna avseende, givetvis äro tillämpliga även i fråga om lärarpersonalen vid stamskolorna, som icke intaga någon särställning i rekryteringshänseende. En undersökning, som för vår räkning utförts av arméns och flygvapnets studierektorer, har i övrigt icke ådagalagt några anmärkningsvärda förhållanden. Betydelsen av fortbildningskurser för lärare måste likväl särskilt framhållas.

Eleverna vid försvarsläroverkets studentlinje avses fortsätta på officersbanan och komma därför att under den fortsatta utbildningen få del av den undervisning i samhällslära, som förekommer vid olika officersskolor. Undervisningen vid denna linje påkallar därför intet särskilt yttrande, allrahelst som den i vissa fall genom en frivillig överkurs utökas utöver studentexamens fordringar.

Eleverna vid läroverkets övriga linjer, realskolelinjen, tekniska linjen och allmänna linjen, äro, i den mån de kvarstanna i militärtjänst, avsedda att rekrytera underofficerskåren. Dessa få icke någon ytterligare skolundervisning i samhällslära utöver den, som meddelas vid för-

svarets läroverk. Undervisningen vid dessa linjer fordrar därför särskild uppmärksamhet.

De nuvarande kunskapsfordringarna, som i stort sett motsvara fordringarna i realexamen, förefalla oss vara väl låga. Krav på ökade kunskaper kunna resas av två skäl. För de blivande underofficerarna är en god samhällsorientering av särskilt stor vikt. Vidare äro eleverna vid försvarets läroverk betydligt äldre — de äro vanligen i åldern 20—30 år — än eleverna vid en vanlig realskola. Den större mognaden bör kunna medföra större mottaglighet för undervisningen, icke minst därför, att många fakta kunna förutsättas vara kända.

Av sistnämnda skäl torde en något större kurs kunna medhinnas utan höjning av timantalet. Detta sker förmodligen redan i viss utsträckning. Förutsättningen härför är emellertid, att eventuellt överbliven tid icke användes för historia, vilket lätt blir fallet, då de båda ämnena äro sammankopplade.

Efter samråd med rektor för försvarets läroverk ha vi funnit, att en frivillig extra undervisning i samhällslära lämpligen skulle kunna anordnas på realskolelinjen och allmänna linjen med en timme i vardera av linjernas två klasser. Däremot synes det vara svårt att på samma sätt utvidga kurserna på den av andra ämnen hårt belastade tekniska linjen. Denna extraundervisning skulle anordnas efter samma principer som på studentlinjen, d. v. s. vissa samhällsfrågor skulle göras till föremål för ett grundligare studium. Undervisningen borde kombineras med besök i riksdagen, ämbetsverk, hos organisationer m. m. En sådan utökad undervisning, kombinerad med studiebesök, synes oss vara värdefull, och vi föreslå därför, att rektor vid försvarets läroverk bemyndigas att fr. o. m. läsåret 1946—1947 anordna frivillig extraundervisning i samhällslära i överensstämmelse med vad här ovan sagts. Kostnaderna behandlas på annan plats (sid. 114—115).

Övrig upplysning

Det program för en utökad samhällsundervisning i de militära skolorna, som skisserats, kommer först så småningom att kunna avsätta nämnvärda resultat. På kort sikt blir därför samhällsupplysningen utanför skolorna av kanske avgörande betydelse för den önskade förbättringen av befälskårernas samhällsorientering. Tills vidare får denna upplysning därför en dubbel inriktning: dels att fylla bristerna i skolundervisningen, dels att därutöver ge sådana kunskaper, som även med en utökad skolundervisning alltid måste meddelas utanför skolorna.

Den första av dessa två uppgifter fordrar, att upplysningen ger kun-

skaper av grundläggande karaktär. Statskicks, samhällsinstitutioner, politiska partier, folkrörelser o. s. v. måste behandlas. Hur utförligt detta skall ske, beror på vilka förkunskaper, som i det särskilda fallet förefinnas.

I den andra uppgiften ingår, att dagens aktuella stoff behandlas, att de på teoretisk väg förvärvade kunskaperna åskådliggöras och tillämpas i praktiken samt att orientering sker om lokala samhällsförhållanden.

Aktuella inrikespolitiska problem, som böra behandlas, äro exempelvis arbetsmarknadsfrågor, riksdagsfrågor, politiska motsättningar och andra utvecklingstendenser i det svenska samhällslivet.

Den utrikespolitiska upplysningen ingår icke blott som ett viktigt led i samhällsorienteringen överhuvudtaget utan är även, såsom vi tidigare framhållit, av speciell vikt för befälskårerna som en nödvändig förutsättning för all försvarsupplysning från dessas sida. Den måste därför vara av sådan art och omfattning, att den kan utgöra grundvalen för ett självständigt och allsidigt bedömande av Sveriges utrikespolitiska läge sådant detta efterhand skiftar. Fördenskull måste den utrikespolitiska orienteringen ägna uppmärksamhet även åt aktuella inrikespolitiska förhållanden, såsom politiska partier och ideologier hos de utländska makter, som från svensk synpunkt äro av särskilt intresse. Genom en på detta sätt utsträckt politisk orientering möjliggöres en mera nyanserad utrikespolitisk bedömning, än om traditionellt historiska och strategiska synpunkter läggas på problemen utan tillräckligt hänsynstagande till andra viktiga faktorer. En ensidig och förenklad bedömning av utrikespolitiska problem har utan tvivel i viss utsträckning präglat uppfattningen inom befälskårerna, vilket lett till en viss motsättning mellan dessa kårer och andra folkgrupper.

Om en internationell organisation kommer till stånd efter kriget, är det av stor betydelse för militärpersonalen att erhålla kännedom om dennas uppgifter, arbetssätt och utveckling, eftersom Sveriges läge säkerligen kommer att i hög grad påverkas av vårt lands förhållande till denna organisation och av de avgöranden, som där komma att träffas.

Den lokala samhällsorienteringen är betydelsefull för befälet, dels för kontakten med det civila livet, dels i umgänget med truppen. Den sist nämnda synpunkten har främst sin tillämpning vid förband med en regionalt begränsad rekrytering såsom arméns infanteritruppförband, medan betydelse är ringa exempelvis vid flottan och flygvapnet.

Den lokala orienteringen bör förslagsvis omfatta näringsliv, arbetsförhållanden, organisationsväsende, folkrörelser och bildningsverksamhet inom den omgivande provinsen. Även hembygdsfrågor, såsom olika bygders historia, kultur och minnesmärken böra uppmärksammas. Det

är slutligen önskvärt, att befälskårerna icke stå helt främmande för de frågor, som äro aktuella i det kommunala arbetet på förläggningsorten.

Formerna för upplysningen kunna vara mycket skiftande icke minst med hänsyn till de mycket olika utgångsförutsättningarna. Då förkunskaperna äro så olika, utgöra givetvis individuellt anpassade självstudier den smidigaste formen.

Till en början är att märka, att sådana självstudier i åtskilliga fall bedrivs i tillfredsställande grad utan särskilda uppmaningar eller anstalter. De hämmas dock avsevärt, dels av att den militära tjänsten många gånger är så krävande, dels av att samhällsorienteringen av många icke fattas såsom någonting för det militära yrket särskilt betydelsefullt. Någon omedelbar sporre till självstudier finnes knappast. Sådana studier kunna icke med den anordning av den högre militära utbildningen, som AOUK kommer att föreslå, omsättas i betyg eller andra meriter av betydelse för inträde vid militär högskola. Däremot komma självstudierna på det samhälleliga området att få mycket påtaglig betydelse för själva tjänsten, om kompanichefer och motsvarande även i fortsättningen skola lämna sin trupp regelbunden orientering i samhällsfrågor av såväl utrikes- som inrikespolitisk art. I än högre grad gäller vad nu sagts, om kompanicheferna enligt en vid 1945 års riksdag väckt motion skola medverka vid undervisning i medborgarkunskap av de värnpliktiga.

Det synes emellertid redan nu vara skäl att påpeka, vad som i fortsättningen gäller för all inåtriktad upplysningsverksamhet, nämligen att ansvaret för att samhällsupplysningen utanför skolorna kommer att lämna resultat, till stor del faller på de chefer, som bära ansvaret för den fortsatta befälsutbildningen i övrigt, alltså huvudsakligen regementschefer och motsvarande. Av en rundfråga, som försvarsstaben på vår begäran vidtagit, har framgått, att många chefer trots beredskapstidens svårigheter redan tagit värdefulla initiativ. Det är emellertid önskvärt, att förståelsen för denna verksamhets betydelse blir än mera allmän än vad som för närvarande är fallet, och att vederbörande chefer på olika sätt planlägga, underlätta och uppmuntra såväl självstudier som direkt upplysningsverksamhet i form av föredrag, diskussioner o. dyl. Samtidigt måste dock tillses, att cheferna icke i otillbörlig grad trycka sin prägel på de underordnades insatser. Frivilligheten bör, så långt sig göra låter, i princip bevaras.

Den viktigaste formen för självstudier rörande den löpande samhällsutvecklingen är tidnings- och tidskriftsläsning. Befälskårerna ha härvid goda möjligheter att erhålla en allsidig belysning av de aktuella frågorna genom att tidningar och tidskrifter av olika typer och av olika

politisk färg för ringa personlig kostnad kunna anskaffas till mäsarna. Det är av stor vikt, att befälspersonalen tar för vana att studera även sådana tidningar och tidskrifter, med vilkas politiska inriktning vederbörande icke sympatiserar. Även i fortsättningen bör försvarsstaben, såsom hittills skett, få tillfälle att prenumerera på ett antal från samhällsupplysningens synpunkt viktiga tidskrifter och sända ut dem till regementschefer och motsvarande. Prenumeration bör ske i lika stor omfattning å samtliga de tidskrifter, som ovan nämnts (sid. 74). Här för komma vi senare att föreslå särskilt anslag (sid. 115). Dessa tidskrifter böra av regementscheferna göras tillgängliga för läsning även av befälspersonalen i övrigt. Tidskriften »Aktuell Orientering» blir nedan föremål för särskild behandling (sid. 88 f.).

En form för självstudier, som i detta sammanhang är av stort intresse, är korrespondensundervisning. Korrespondensundervisningen har inom den civila studieverksamheten vunnit en ständigt ökad utbredning och har även använts inom krigsmakten för bl. a. den frivilliga fritidsundervisningen. I samband härmed har Arméns brevskola inrättats. Det kan nämnas, att förslag framförts inom AOUK om att korrespondensundervisning skulle ingå som ett normalt led i förberedelserna till högskoleutbildningen. Vidare har det visat sig, att resultaten av de kurser i samhällsfrågor, som använts i det civila studiearbetet, varit mycket goda. Det syntes oss därför lämpligt att undersöka, i vilken mån korrespondensundervisning skulle kunna användas vid samhällsupplysning för befälskårerna. Fördenskull uppdrogo vi åt Arméns brevskola att yttra sig om lämpligheten härav, att uppgöra förslag till ett antal kurser om inrikespolitiska och utrikespolitiska frågor samt att uppgöra kostnadsberäkningar för dessa.

Arméns brevskola konstaterade i sin utredning, att de civila kurser i samhällsfrågor, som f. n. finnas, icke kunde användas, då de i allmänhet vore avsedda för personer med endast folkskola som underbyggnad. De skulle icke ge något annat än en ren repetition av de kunskaper, som redan nu inhämtas vid försvarets olika skolor. Det bleve därför nödvändigt att utarbета nytt, för ändamålet mera lämpat kursmaterial. Arméns brevskola förklarade sig härvid villig att utarbета detta material samt att i övrigt leda kursverksamheten.

De kurser, som borde ifrågakomma, skulle vara av två slag, beroende på om de skulle ge en mera grundläggande orientering eller behandla aktuella frågor. Varje kurs skulle förslagsvis omfatta tre studiebreve om 32 sidor vardera. Man beräknade, att varje studiebrev skulle kunna genomgå av eleverna på ungefär fjorton dagar, varför en kurs normalt skulle ta en tid av en och en halv eller två månader i anspråk. Varje deltagare borde helst genomgå en grundläggande och en aktuell kurs.

Såsom exempel på lämpliga kurser av det första slaget angåvos: »Riksdagen och de politiska partierna», »Kommunal självstyrelse», »De frivilliga organisationerna och samhället», »Avtals- och arbetsmarknadsfrågor», »Sverige och världen», »Några stora råvaruproblem». Exempel på kurser av det andra slaget voro: »Aktuella socialpolitiska problem», »Befolkningsfrågan», »Svenskt näringsliv», »Aktuellt i Europa», »Internationell efterkrigsplanering».

Vid kostnadsberäkningarna framlades två alternativ, det ena, att kurserna enbart skulle användas inom försvarsmakten, det andra, att kurserna därjämte skulle användas för civilt bruk. I sistnämnda fall skulle kurserna ges ut i samarbete med ett civilt korrespondensinstitut, såsom Kooperativa förbundets Brevskola, vilken förklarar sig villig till ett sådant samarbete. Vi finna, att det sistnämnda alternativet avgjort är att föredraga med hänsyn till att kostnaderna avsevärt nedbringas, samtidigt som ett större antal kurser kan iordningställas.

Den nu refererade utredningen ger enligt vår mening otvivelaktigt vid handen, att en korrespondensundervisning efter dessa linjer bör komma till användning såsom ett led i samhällsorienteringen, och vi föreslå därför, att Arméns brevskola erhåller i uppdrag att leda denna verksamhet. Vi ha trots oss finna, att intresse för dylika kurser finns såväl inom armén som inom marinen och flygvapnet. Då denna verksamhet på intet sätt bör vara begränsad till armén, förefaller det oss ändamålsenligt, att Arméns brevskola ombildas till Försvarets brevskola i enlighet med det förslag i frågan, som nyligen framlagts av överbefälhavaren. Även utan en dylik ombildning, varmed vi givetvis icke ha att taga närmare beaktning, torde dock skolan åtminstone tills vidare kunna betjäna samtliga försvarsgrenar i vad gäller befälskårernas samhällsorientering. Kurserna böra kunna genomgåas utan kostnader för deltagarna. Vi återkomma senare med förslag till anslag (sid. 115).

För att denna form av samhällsorientering skall vinna sitt syfte fordras, att den ägnas särskild uppmärksamhet vid truppförbanden. Några av befälspersonalen vid varje förband böra således av chefen utses att delta i kurserna. Vidare böra samhällsfrågor behandlas och diskuteras vid regelbundet återkommande sammankomster med förbandens befälskårer. Härvid kunna några personer utses att utarbeta diskussionsinledningar, som föredragas och diskuteras. Dessa inledningar kunna med fördel anknyta till studiekurserna, men givetvis böra även diskussioner av andra frågor på samma sätt kunna anordnas. Det synes vara självklart, att dessa diskussioner böra äga rum i relativt otvungna former. Deltagarna böra uppmuntras att fritt framlägga sina åsikter samt att obundna av tjänsteställning och ålder kritisera varandras ytt-

randen. Ansvaret för att en gynnsam »diskussionsatmosfär» skapas, torde i första hand ligga på truppförbandscheferna, vilkas auktoritet bör vara tillräcklig för att de skola kunna få fram de resultat de önska i detta hänseende.

Vid sidan av korrespondensundervisning kan även deltagande i det civila studiecirkelarbetet förordas. Härvid inhämtas icke blott kunskaper, utan det gives också goda tillfällen till diskussion och kontakt med civila tänkesätt och ideella strävanden. För militärpersonalen lägga dock tjänstgöringsförhållandena ofta hinder i vägen för det regelbundna studiecirkelarbetet, varför denna form förmodligen mera sällan kan komma till användning.

En viktig form för samhällsorientering är även föreläsningsverksamheten. Beträffande inrikespolitiska frågor lämpar den sig särskilt väl för orientering om aktuella problem samt om lokala förhållanden. Orientering om riksdagsfrågor, politiska program o. dyl. kan lämpligen anordnas så, att företrädare för skilda politiska meningsriktningar inbjudas att lämna redogörelser för sitt partis ståndpunkt till dessa frågor. För föredrag om lokala förhållanden böra självfallet i orten verk samma civila krafter anlitas. För denna verksamhet ha särskilda medel beräknats (sid. 115).

Föreläsningar eller orienteringar om utrikespolitiska frågor kunna hållas antingen av högre militära chefer eller av utifrån tillkallade föreläsare. Det förra förutsätter emellertid, att utrikesdepartementet tillställer högre militära chefer landet runt utrikespolitiskt material för att dessa sedan i lämplig form skola kunna ge underlydande befälspersonal en fyllig och fortlöpande orientering främst om problem berörande Sveriges utrikespolitiska läge. För föreläsningar om utrikespolitik ha utrikesdepartementets tjänstemän redan i viss mån anlitats. Enligt vad vi inhämtat torde inga hinder möta mot liknande arrangemang för framtiden. I någon större skala kan dock orientering på detta sätt icke ske. Det synes oss därför önskvärt, att föreläsningar anordnas även under medverkan av Utrikespolitiska institutet, som förklarar sig villigt härtill.

Efter våra anvisningar har institutet uppgjort ett förslag till verksamhetens organisation, enligt vilket institutet skulle anskaffa föreläsare, bestämma ämnen för föreläsningar, tillhandahålla föreläsarna det erforderliga materialet, fastställa föreläsarnas resplaner samt ombesörja utbetalning av ersättning åt föreläsarna. Fyra föreläsare skulle anskaffas, varav en skulle vara bosatt i Lund, en i Göteborg och två i Stockholm eller Uppsala. Var och en av dessa föreläsare skulle få ett antal truppförband på sin lott, varvid man i huvudsak kunde följa indelningen i militärområden. Varje föreläsningsturné skulle omfatta ett

större antal förband, och sammanlagt skulle varje förband besökas två gånger årligen. Som ämnen borde väljas de för tillfället från den svenska utrikespolitikens synpunkt mest aktuella frågorna. Det torde icke möta större svårigheter för den militära ledningen att med utgångspunkt från detta förslag organisera verksamheten. Vi återkomma senare till kostnadsberäkningar (sid. 115).

Förutom föreläsningar på orten böra även centralt anordnade kurser med föreläsningar och diskussioner om inrikes- och utrikespolitiska frågor komma ifråga, såsom exempelvis har skett vid marinen. Även centralt organiserade kontaktkonferenser kunna i detta sammanhang anbefallas. Särskilda medel för nu nämnd verksamhet komma senare att föreslås (sid. 114).

Ett uppslag rörande den lokala samhällsorienteringen, som synes vara efterföljansvärt, är, att befälspersonalen beordras att i samband med annan tjänst utarbeta skildringar om förhållanden i olika bygder inom förbandets rekryteringsområden.

Till stor del inhämtas samhällsupplysningen bäst genom praktisk kontakt med samhället. »Kontaktverksamheten» är, såsom tidigare påpekats, särskilt värdefull, enär den även innebär försvarsupplysning åt det civila livets företrädare. En sådan kontakt uppkommer genom föreningsliv av olika slag, liksom genom samvaro i andra former med representanter för pressen, ortens kommunala liv, politiska partier eller folkrörelser. Denna verksamhet bör på alla sätt främjas. Detsamma gäller särskilt anordnade kontaktkonferenser med deltagande även från andra delar av förbandets rekryteringsområde än garnisonsorten, för vilken verksamhet särskilda anslag synas böra utgå (se sid. 114).

Av vikt är vidare, att förbandscheferna underlätta personalens deltagande i skötseln av allmänna angelägenheter. I första hand kommer härvid det kommunala livet ifråga, där goda inblickar ges i den kommunala självstyrelsens organisation och funktioner och i de lokala förhållandenas olika problem och där värdefulla kontakter nås med samhällets olika partier och befolkningsgrupper. Den ofta framförda uppfattningen, att i varje fall officersskåren icke bör befatta sig med politik, bör tillämpas med urskiljning. Det kommunala livet lämnar i många fall utrymme även åt mindre partipolitiskt betonade insatser, icke minst inom kommunala nämnder och styrelser.

Enligt vad som meddelats oss, har AOUK övervägt frågan, huruvida någon tids studier vid folkhögskola eller universitet borde ingå i officersutbildningen. Syftemålet härmed skulle vara, att officerarna samtidigt med studier av samhällsvetenskaper, psykologi och pedagogik samt språk skulle få en inblick i civil miljö och knyta kontakter med det civila samhället. AOUK har dock måst avvisa tanken med hänsyn

till den begränsade utbildningstiden och kostnaderna för dylika studier, vilka skulle bli mycket höga på grund av det stora antal officerare, som årligen skulle behöva utbildas. Liknande förslag ha tidigare diskuterats av 1939 års utredning angående rekryteringen av försvarsväsendets officerskårer m. m.

Även om vistelse vid folkhögskola icke kan ingå som ett normalt led i officersutbildningen, är det enligt vår mening önskvärt, att ett mindre antal härför lämpade officerare uttagas till utbildning av detta slag. Dessa officerare skulle sedermera kunna användas som informationsofficerare och personalvårdsofficerare samt anförtros särskilda uppgifter i samband med organiserandet av befälskårens studieverksamhet.

Förslagsvis skulle 10 à 12 officerare årligen besöka folkhögskola. Vistelsen skulle vara omkring tre månader, d. v. s. från vinterkursens början efter jul till i början av april. Varje officer skulle besöka tre skolor, varför uppehållet vid varje skola skulle bli en månad. En kortare tids vistelse skulle ofta icke ge officerarna tillfälle att nå tillräcklig kontakt med folkhögskolornas lärare och elever. Å andra sidan finns möjligen en viss risk för att tiden icke alltid skulle kunna utnyttjas fullt effektivt, därest vistelsen vid varje folkhögskola gjordes längre. Dessutom synes det av olika skäl önskvärt, att officerarna få göra bekantskap med förhållandena vid flera olika skolor. Helst bör endast en officer samtidigt besöka varje folkhögskola. Officerarna skulle följa undervisningen i de ämnen, som äro lämpade härför, samt i övrigt bedriva självstudier, utarbета uppsatser, diskussionsinledningar o. s. v. Huvudvikten skulle dock ligga på den personliga kontakten.

Vid valet av folkhögskola böra främst sådana komma ifråga, där större uppmärksamhet ägnas åt studiet av samhällsvetenskaperna. De till folkrörelserna anslutna folkhögskolorna torde även ur andra synpunkter äga ett visst företräde.

Kostnaderna böra i vad gäller avgifter till skolan för mat, husrum, läroböcker o. dyl. helt bestridas av statsmedel. Officerarna böra under vistelsen behålla sina ordinarie löneförmåner. I dessa ingår emellertid vid tjänstgöring utom hemorten, varom i detta fall blir fråga, tjänstgöringstraktamente till belopp, som icke stå i någon rimlig proportion till de relativt låga levnadskostnaderna under folkhögskolevistelsen. Det synes oss icke riktigt att officerarna på detta sätt skulle erhålla en extra förtjänst på denna kommendering icke minst med hänsyn till de ekonomiska villkor, under vilka skolornas övriga elever i regel torde leva.

Däremot förefaller det skäligen, att samma bestämmelser skola tillämpas som vid deltagande i övningsmarscher m. m. utom förläggningorten. Härvid åtnjuter vederbörande fri förläggning och fri förplägnad

samt dessutom ett mindre tjänstgöringstraktamente, som uppgår till 2 kronor och 50 öre per dag för löjtnant och 2 kronor per dag för fänrik. För att en sådan tillämpning skall kunna ske, fordras emellertid en ändring av militära avlöningsreglementets tilläggsbestämmelser av den 22 juni 1939 (SFS nr 479) 6 kap. § 2, varigenom vistelse vid folkhögskola jämställs med deltagande i övningsmarscher m. m. utom förläggningssorten. Vi föreslå, att K. M:t utfärdar bestämmelser av detta innehåll.

Vi återkomma senare till en närmare redogörelse för kostnaderna (sid. 115—116).

Ett särskilt problem, som även varit aktuellt i samband med officerskårens medverkan i den utåtriktade försvarsupplysningen, är i vilken mån samhällsupplysningen bör bedrivas på tjänstetid. Denna upplysning utgör otvivelaktigt ett led i den fortsatta befälsutbildningen och skall därför i princip kunna försiggå på tjänstetid. Så bör också ske i så stor utsträckning som möjligt, ehuru upplysningsverksamheten icke får otillbörligt inkräkta på den rent militära tjänsten. Befälskåreerna ha samma rätt som övriga medborgare att åtnjuta skälig fritid. Redan utan en utökad samhällsupplysning är befälskåreernas fritid vanligen i hög grad beskuren. Befälsövningar och instruktörsverksamhet kunna emellertid kombineras med orientering och kontaktverksamhet inom regementenas rekryteringsområden. Upplýsningsverksamheten kan vidare till största del förläggas till sådana tider på året, då den fasta personalen är minst arbetstyngd. Åtminstone vid vissa försvarsgrenar och vapenslag är skillnaden i arbetsbelastning under olika tider av året icke obetydlig. Viss verksamhet är dock av sådan art, att den icke kan bedrivas på tjänstetid, t. ex. deltagande i studiecirklar, kontaktverksamhet med civila yrkesutövare o. dyl.

Upplýsningsverksamheten måste lämnas ett verksamt stöd från den högsta militära ledningen. För ledning av verksamheten erfordras en särskild detalj för inåtriktad upplysning i försvarsstaben med en detaljchef, som lämpligen bör vara civil med stor erfarenhet rörande samhället och samhällsproblemen. Inom denna detalj skola anvisningar för verksamheten bedrivande utarbetas, studiematerial tillhandahållas och i viss utsträckning föreläsare förmedlas. En nära kontakt bör vidare upprätthållas mellan detaljen å ena samt Arméns brevskola och Utrikespolitiska institutet å andra sidan. Detaljen bör ingå i den av oss föreslagna upplýsningsavdelningen i sektion III (se sid. 98 f.).

Upplýsnings- och personalvårdsnämnden bör fungera som rådgivande och övervakande organ ifråga om samhällsupplysningen på samma sätt som personalvårdsnämnden för närvarande är ett rådgivande och övervakande organ ifråga om personalvården.

Vi vilja slutligen framhålla, att de många förslag vi framställt blott utgöra en sammanställning av olika medel att nå en ökad samhällsorientering av befälskårerna. Det är givetvis icke meningen, att exempelvis en enskild officer behöver aktivt intressera sig för alla former av upplysning. Var och en har att välja den eller de former, som passar honom bäst. Det är av stor vikt, att upplysningsverksamheten inte bedrives så, att den ger upphov till övermättnad och leda vid samhällsupplysning.

Aktuell Orientering

Tidskriften *Aktuell Orientering* började utges av Försvarsstaben den 1 juli 1942. I en *V. P. M. om Aktuell Orientering för krigsmaktens officerare m. fl.*, undertecknad den 4 juni 1942 av dåvarande överbefälhavaren, general Thörnell, redogöres närmare för tillkomsten av *Aktuell Orientering*, dess syftemål och planerade innehåll. I denna *V. P. M.* yttras bl. a.:

»Det kan visserligen med visst fog sägas, att de värnpliktiga, vilka genom statens försorg i rikligt mått förses med dagstidningar, ur dessa borde kunna hämta svar på sina frågor. Att detta inte alltid kan ske, beror säkerligen dels därpå, att dagspressen icke alltid redigeras så att den ger en klarläggande belysning åt de inkallade värnpliktigas speciella problem, dels därpå, att många av de värnpliktiga icke utan vägledning kunna draga de riktiga slutsatserna ur pressens nyhetsstoff. . . . I England utges t e av en särskild avdelning inom krigsministeriet tvenne för arméns officerare avsedda förtroliga periodiska skrifter. Avsikten med dessa är att förse officerarna med lämpligt material för sådana föredrag och samtal med underordnade, som på ett gynnsamt sätt kunna inverka på andan. . . . För att åstadkomma en tillräckligt snabb och genomgripande orientering av truppen är det önskvärt att *direkt* nå kompanicheferna (motsvarande) med en regelbunden upplysningstjänst av ungefär liknande karaktär som den engelska. Med hänsyn till kompanichefernas egen ställning och förmåga att vinna truppens förtroende och uppskattning är det även viktigt att sätta just dem i stånd att giva aktuella orienteringar och förklara anledningen till sådana åtgärder, som kanske av många inkallade eljest kunna uppfattas som onödiga svårigheter eller rent av kitsligheter. För att skapa en sådan direkt kontakt med kompanicheferna synes det vara lämpligt att försvarsstaben genom sin avdelning Up, framdeles personalvårdsavdelningen, utger en publikation, som tillställs alla militära chefer ned till kompanichef (motsvarande) samt alla assistenter och ombud ned till bataljonsombud (motsvarande) och som uttryckligen är avsedd endast för tjänstebruk och sålunda icke kan av för offentligheten tillgängliga publikationer citeras. . . . Innehållet i *Aktuell Orientering* torde böra varieras i enlighet med de skiftande krav, som tidsförhållandena kunna ställa. Dock torde det under alla förhållanden vara önskvärt, att i publikationen gives en fortlöpande, strängt objektiv utrikespolitisk orientering, som även bör

upptaga kortfattade redogörelser för krigshändelserna. Av vikt är även att efter tidskrifter, tidningar, riksdagstal och andra politiska tal med framhävande av det väsentliga sådant återgives, som är ägnat att belysa vårt lands läge och den svenska statsledningens politik vari den militära beredskapen ingår som en oundgänglig del. Särskilda framställningar rörande den militära beredskapen och fördelningen av de militära bördorna böra även inflyta. Stort utrymme bör ges åt sådana sociala och ekonomiska spörsmål, som direkt inverka på den inkallade värnpliktiges förhållanden; sålunda bör bl. a. utvecklingen på arbetsmarknaden noga följas. I detta sammanhang bör även utrymme anslås åt framställningar om vår andliga, vår ekonomiska och vår industriella beredskap. Speciella personalvårdsnyheter från Fst avd Up (personalvårdsavdelning) böra även inflyta, varvid det frivilliga bildningsarbetet bör beaktas och den militära chefens ledande roll i personalvårdsarbetet belysas. . . . Av flera skäl synes det önskvärt, att i Aktuell Orientering även giva plats för rent militära nyheter i en viss utsträckning. Försvarsgrensstabernas utbildningsavdelningar skulle här kunna finna ett medel för att i frågor av mera allmänt intresse nå i tjänst varande officerare. Dessutom kan det kanske visa sig lämpligt, att i Aktuell Orientering offentliggöra vissa utdrag ur utländska militära och andra publikationer om krigserfarenheter, som kunna tänkas direkt bidra till att öka befälets kunskaper och skicklighet.»

Under de snart tre år, under vilka tidskriften utkommit, synas de vid starten uppdragna riktlinjerna i stort sett ha följts. Så har tidskriften i första hand haft till uppgift att ge kompanichefer och motsvarande chefer stoff för orientering av truppen i aktuella frågor. Härefter har givetvis legat, att även befälets behov av orientering i aktuella samhällsfrågor till icke oväsentlig del blivit fyllt, även om detta icke så starkt understrukits. I andra hand har tidskriften använts för meddelande av militära nyheter till befälet, varigenom man avsett att öka dessas kunskaper och skicklighet på det rent militära området. Tidskriften har, såsom enligt den ursprungliga planen förutsattes, i regel utkommit var fjortonde dag; vid några tillfällen ha dock dubbelnummer utgivits. I fråga om distributionen har den förändringen vidtagits, att tidskriften numera sändes icke blott till militära chefer ned till kompanichefer och motsvarande samt assistenter och ombud ned till bataljonsombud utan även till all hempermitterad personal med officers tjänsteställning samt till en del hempermitterad personal med underofficers tjänsteställning.

På olika sätt har anbefallts, att Aktuell Orientering skall användas för orientering av truppen. Så heter det exempelvis i Arméns utbildningsbestämmelser och exempel, Infanteriet och kavalleriet, Del 1, under rubriken »Soldatundervisning, Allmänna anvisningar»: »Såsom underlag för att höja soldatens militära och civila bildning, främst med tanke på de senaste krigserfarenheterna, bör kompanichef med ledning av serien 'Aktuell Orientering', 'Truppföredrag', behandla i tidskriften upptagna problem».

För att utröna värdet av Aktuell Orientering hänvände vi oss till försvarsstaben, som på vår begäran företog en enquête om tidskriften. Resultatet av denna enquête redovisas i en sammanställning, vilken vi låtit utarbeta och vilken ingår såsom bilaga till betänkandet (bilaga 2).

Av denna sammanställning framgår, hur värdet av Aktuell Orientering har bedömts av ett stort antal förbandschefer. Sammanfattningsvis torde kunna sägas, att den vanligen ansetts vara nödvändig för gemenförandet av en regelbunden orientering av manskapet samt att den i icke ringa utsträckning ansetts ha främjat befälets samhällsorientering och därvid icke minst varit av betydelse för åsiktsbildningen i politiska frågor.

Aktuell Orientering har emellertid främst betraktats som en beredskapsföreteelse. Några anslag för dess utgivande även i fredstid ha icke beräknats enligt 1942 års försvarsordning. Det kan emellertid ifrågasättas, om icke tidskriften är av ett så stort värde, att den även bör utgivas i fredstid.

Till en början må framhållas, att värdet av Aktuell Orientering torde vara obestridligt, så länge det utrikespolitiska läget kräver beredskapsstyrkornas hållande. Det följande resonemanget gäller därför blott i fredstid, då försvarsmaktens verksamhet i huvudsak är begränsad till utbildning av trupp.

Under fredstid måste givetvis en stor del av det nuvarande innehållet bortfalla eller ändra karaktär. Detta innehåll är nämligen i väsentlig grad på ett eller annat sätt anknutet till det pågående världskriget och därmed sammanhängande förhållanden: krigsöversikter, artiklar om den militära beredskapens problem och om vår andliga, ekonomiska och industriella beredskap.

Det har vidare visat sig, att den löpande orienteringen med tillhjälp av tidskriften främst uppskattats på beredskapsförbanden. Härför kunna flera orsaker anges. Truppen på dessa förband är sålunda i allmänhet äldre och mognare. Beredskapsinkallelsernas extraordinära karaktär medför ett speciellt behov av dylik upplysning, varjämte beredskapsförbanden ofta äro förlagda på avlägsna orter, där nyhetsförmedlingen är dålig och där isoleringen från samhället i övrigt är särskilt framträdande. Intresset för orienteringen kan väntas sjunka i fredstid. Rekryterna, vilkas utbildning i huvudsak torde bli förlagd till depåerna, ha nämligen ofta icke nått en ålder, då de problem, som beröras i Aktuell Orientering, väcka något större intresse. Nyhetsförmedlingen i övrigt och möjligheterna att nå kontakt med det civila samhället äro ofta goda på förläggningssorterna.

Det är sålunda uppenbart, att en tidskrift av Aktuell Orienterings typ har sina största uppgifter under beredskapsförhållanden och krig. Lik-

väl synes det oss, att viktiga uppgifter finnas även i fred. Vissa uppgifter äro av den art, att de falla utanför ramen för vårt utredningsuppdrag, såsom upplysning av trupp i samhällsfrågor och av befälet i militära frågor. Ett allsidigt bedömande av frågan, huruvida tidskriften bör utkomma även i fredstid, fordrar dock, att vi även beakta värdet av tidskriften med hänsyn till dessa uppgifter.

Efterkrigstiden kommer säkerligen att medföra problem av utrikespolitisk och måhända även av militärpolitisk art, som kräva en fortlöpande kommentar såväl för befäl som för trupp. Betydligt större utrymme än nu skulle dock kunna ägnas åt aktuella problem i det civila samhället, och tidskriften skulle därigenom på ett värdefullt sätt komplettera de åtgärder för ökad samhällsorientering, som vi tidigare föreslagit. De genom tidskriften erhållna kunskaperna komma med säkerhet att underlätta umgänget med truppen och med det civila livet i allmänhet. De böra också, när så befinnes lämpligt, meddelas vidare till truppen. Av särskilt stor betydelse blir tidskriften, om det ovan nämnda vid 1945 års riksdag motionsvis framföra förslaget om obligatorisk undervisning i medborgarkunskap under soldatutbildningen skulle bli allmänt genomfört under medverkan av bl. a. därför lämpade officerare.

Även i ett annat avseende anmäler sig särskilt starkt ett behov av en dylik tidskrift. Krigsmakten kommer nämligen att i fred behöva en förbindelselänk med sin icke i tjänst varande befälspersonal för att hålla denna personal orienterad om nyheter på det militära området, nya vapen, nya stridsmedel, ändrade reglementen o. s. v. En tidskrift som förbindelseorgan skulle kunna bli ett medel att höja tjänstbarheten hos den befälspersonal, som icke är på aktiv stat.

På detta sätt får tidskriften två huvuduppgifter. Den första är att ge inrikes- och utrikespolitisk orientering, avsedd såväl att tillgodose befälets eget behov som att i lämpliga delar meddelas vidare till truppen. Den andra uppgiften är att orientera om nyheter på det militära området, en orientering, som huvudsakligen riktar sig till befälspersonal, som icke regelbundet är i tjänst. Dessa uppgifter motivera väl, att tidskriften utges även i fredstid, och vi föreslå därför, att så sker och att särskilda anslag för detta ändamål beräknas (se sid. 116). Som redaktör för tidskriften kan lämpligen fungera den ovan nämnda chefen för detaljen för inåtriktad upplysning i försvarsstaben.

Utöver vad ovan anförts, må några allmänna synpunkter på tidskriftens innehåll och utformning m. m. särskilt framhållas. Tidskriften bör i lika mån tillgodose olika försvarsgrenars och vapenslags intressen. Sålunda bör större utrymme ägnas åt marinen — såväl flottan som kustartilleriet — och flygvapnet, varjämte nu nämnda försvarsgrenar

böra ägna större intresse åt att ställa material och artiklar till förfogande för tidskriften. I viss mån torde detta underlättas genom en ökning av anslaget till författararvoden, vilket f. n. är särdeles lågt. Sålunda honoreras icke artiklar av militära författare. Även arvodena till de civila författarna äro låga. Redigeringen skulle betydligt underlättas och en ytterligare höjning av innehållets standard vara möjlig, om författararvodena höjdes till belopp motsvarande sammanlagt ungefär 300 kronor per nummer.

I den ovan nämnda enquêten har från många håll föreslagits, att tidskriften skulle skrivas så, att artiklarna kunde läsas upp inför truppen utan särskild omarbetning. En sådan anordning skulle emellertid enligt vår mening vara olycklig, enär säkerligen en del av omedelbarheten i kontakten mellan trupp och manskap därigenom skulle gå förlorad. På kompanicheferna måste ställas det kravet — vilket måste betaktas under utbildningen — att de äro i stånd att giva en för truppen lämpad muntlig orientering på grundval av en på normalprosa avfattad framställning. Tidskriften bör alltså som hittills vara skriven med tanke på att den skall läsas och icke uppläsa av befäl. Trots detta kan den dock med fördel göras något mindre tungläst. Tidskriften skulle vidare te sig mera tilltalande genom ett ökat antal illustrationer och genom en i övrigt mera lockande utstyrelse, t. ex. färgat omslagsblad.

Av enquêten framgår, att vissa förbandschefer föreslagit, att i tidskriften skall angivas, vilka artiklar som äro avsedda att delgivas truppen och vilka som endast äro avsedda för befälet. Det är visserligen lämpligt, att högre chefer vid särskilda tillfällen anbefalla vissa artiklar för delgivning till manskapet. Det kan dock icke vara nödvändigt, att artiklarna särskilt klassificeras i tidskriften efter huruvida de böra meddelas vidare till manskapet eller ej. Förbandscheferna böra vara i stånd att själva göra ett dylikt urval.

Beteckningen »Endast för tjänstebruk» bör utgå. De skäl, vilka ansetts motivera beteckningen, förtjänar enligt vår mening intet avseende.

Under fred bör tidskriften icke utkomma oftare än en gång i månaden mot f. n. två gånger i månaden. Varje nummer bör med nuvarande format i regel icke överstiga 32 sidor. Av detta skäl och av hänsyn till att distributionen icke synes kunna ordnas så, att tidskriften vid ankomsten till adressorten kan göra skäl för benämningen aktuell, bör namnet »Aktuell Orientering» utbytas.

Distributionen har hittills i huvudsak tillgått så, att regementen och motsvarande förband haft hand om utsändningen till lägre förband. Härvid ha emellertid sällan särskilda åtgärder vidtagits för att tidskriften snabbt skulle nå adressaterna. Så har exempelvis sällan utskrivandet av adresser å kuvert påbörjats, förrän tidskriften anlant. En under-

sökning, som vidtagits av försvarsstaben, visar att en direkt distribution av tidskriften från försvarsstaben skulle ställa sig alltför dyr. Vi sakna anledning att i detalj ingå på denna fråga och önska endast framhålla, att ett oeftergivligt villkor för att tidskriften skall kunna fylla sin uppgift är, att distributionen sker med minsta möjliga tidsutdräkt och i varje fall långt snabbare än vad som nu är fallet.

Tidskriften bör helst nå en så stor del av befälskärerna som möjligt. Av ekonomiska skäl torde dock utsändandet tillsvidare få begränsas till samtlig personal med officers tjänsteställning samt underofficerare på stat. Nu nämnda befälspersoner, vare sig de äro i tjänst eller icke, böra erhålla tidskriften till sina bostadsadresser. Dessutom bör ett exemplar sändas till alla militära expeditioner.

Organisations- och kostnadsförslag

Försvarsstabens sektion III

Enligt 1942 års försvarsbeslut sortera personalvårdsavdelningen och press- och filmavdelningen direkt under försvarsstabschefen. Någon särskild avdelning för upplysning finnes icke. Det torde ha avsetts, att frågor rörande utåtriktad upplysning skulle handläggas inom press- och filmavdelningen och rörande inåtriktad upplysning inom personalvårdsavdelningen. Den föregående framställningen påkallar vissa, redan tidigare antydda förändringar i den hittillsvarande organisationen, vilka i det följande skola närmare motiveras.

Sektion III

I sitt till oss avgivna yttrande rörande erfarenheterna av presstjänsten inom högkvarteret anförde överbefälhavaren beträffande den framtida organisationen bl. a.: »Inom försvarsstaben torde personalvårdsavdelningen, pressavdelningen samt en avdelning för inåtriktad och övrig utåtriktad upplysning böra även fredsmässigt sammanföras i en särskild sektion, vari eventuellt krigshistoriska avdelningen även bör ingå».

Syftet med den nu gällande sektionsindelningen i försvarsstaben är att befria försvarsstabschefen och än mera överbefälhavaren från detaljarbete. Detta syfte uppnås på två sätt. Avgörandet av ärenden kan i större utsträckning delegeras till en sektionschef än till en avdelningschef. Vidare underlättas handläggningen av icke delegerade ärenden. En föregående föredragning inför sektionschefen minskar nämligen behovet av detaljgranskning från försvarsstabschefens eller överbefälhavarens sida vid det slutliga avgörandet.

De ärenden, som handläggas av försvarsstabschefen eller överbefälhavaren, äro i första hand sådana, som direkt ta sikte på militära operationer och krigsmaktens organisation för dessa. Vid sidan av dessa ärenden, för vilkas handläggning försvarsstaben i första rummet inrättats, förekommer dock ett stort antal ärenden av mycket växlande natur och stundom av mindre väsentlig art. En strävan har emellertid varit, att befria försvarsstabschefen och överbefälhavaren från befattning med ärenden, som icke ha omedelbart samband med förberedelserna för rikets försvar och att delegera sådana ärenden till sek-

tionschef. Detta gäller dock givetvis icke större frågor och frågor av principiell art, vilka även under fredsförhållanden böra vara förbehållna försvarsstabschefens eller överbefälhavarens avgörande.

Inom såväl press- och filmtjänsten och övrig upplysningsverksamhet som personalvården finnes ett stort antal ärenden, vilkas avgörande lämpligen kan delegeras till en sektionschef men mindre väl till en avdelningschef. Detta talar för inrättandet av en sektion III i fredssorganisationen likaväl som i krigsorganisationen.

Härför talar även ett annat skäl. Samtliga nyss nämnda verksamhetsgrenar äro på olika sätt inbördes förbundna, bl. a. därför att de samtidigt beröra militära och civila intressesfärer. Det är därför av vikt, att de på något sätt äro samordnade.

Särskilt gäller detta den utåtriktade upplysningsverksamheten, vilken i alla sina former riktar sig till allmänheten och därför bör bedrivas i inbördes samarbete och efter enhetliga linjer. En samordning av denna art skulle visserligen kunna ske inom en för presstjänst och övrig utåtriktad upplysning gemensam avdelning. En sådan avdelning skulle emellertid med den utvidgning av både press- och upplysningsverksamheten, som vi föreslagit, få en alltför stor omfattning för att organisationen skulle bli rationell. Särskilt gäller detta, om även den inåtriktade upplysningsverksamheten skulle föras till denna avdelning. Såsom av den föregående framställningen framgått, äga den utåtriktade och den inåtriktade upplysningsverksamheten — vilken senare f. n. handläggas inom personalvårdsavdelningen, till vilken den i flera avseenden äger anknytning — så många beröringspunkter, att de icke lämpligen böra föras till olika avdelningar.

Den naturliga lösningen är därför, att en särskild upplysningsavdelning tillskapas, vilken innefattar sådan upplysningsverksamhet, som icke utgör ren presstjänst eller personalvård — med personalvård menas här endast sådan verksamhet, som riktar sig till manskap inom krigsmakten. Avdelningen, som på detta sätt blir av lämplig storlek, bör bestå av tre detaljer, en för inåtriktad upplysning, en för utåtriktad upplysning och en för filmtjänst.

I och med att en upplysningsavdelning tillskapats, uppstår emellertid ett än större behov av en organisation, som även i fred sammanhåller verksamheten. Det vore orimligt, om försvarsstabschefen vid sidan av andra viktiga uppgifter, som åvila honom, skulle nödgas att upprätthålla den detaljerade kontakt med arbetet inom tre avdelningar, press-, upplysnings- och personalvårdsavdelningarna, som oundgängligen kräves, för att erforderlig överensstämmelse mellan dessa avdelningars verksamhet skall åstadkommas.

Av vikt är även, att fredssorganisationen så vitt möjligt överensstäm-

mer med krigsorganisationen. Endast om så är fallet, kan man vid övergång till krigsorganisation förfoga över en sektionschef, som äger för sin tjänsteutövning erforderlig erfarenhet rörande samtliga här avsedda tjänstegrenar. Införandet av en sektion III i fredsorganisationen är även av vikt för att vid övergång till krigsorganisation undvika onödiga rubbningar i ärendenas handläggning.

Vi föreslå därför, att en chef för sektion III ingår även i fredsorganisationen och att denne sektionschef i likhet med de nuvarande cheferna för sektion I och II placeras i lönegrad Oa 6.

Sektionschefens särskilda ställning i förhållande till pressavdelningen behandlas nedan.

I nu gällande fredsorganisation upptages en expeditionsofficer i arvodesbefattning med placering på press- och filmavdelningen. Vid införandet av sektion III torde denna tjänst böra avse samtliga sektionen åliggande uppgifter. Vissa skäl tala emellertid för att expeditionsofficeren bör ersättas med en kvalificerad kvinnlig arbetskraft. Även om högkvarteret skulle försättas på fältfot, torde sektion III icke i lika stor utsträckning som övriga sektioner behöva organiseras för fältförhållanden. En manlig expeditionsofficer är därför icke på samma sätt erforderlig inom denna sektion som inom övriga sektioner. En kvinnlig kansliskrivare torde med hänsyn till de ifrågavarande uppgifterna i många fall vara en mer effektiv arbetskraft, icke minst i förhållande till de avlöningsförmåner, som i respektive fall skola utgå.

Vi föreslå därför, att expeditionsofficeren utgår ur organisationen och att sektionschefen istället till sitt förfogande erhåller en kvinnlig kansliskrivare med lön enligt lönegrad Meo 11.

Pressavdelningen

Enligt det förslag, som vi tidigare i betänkandet framlagt, skola pressdetaljer för samtliga försvarsgrenar sammanföras inom försvarsstaben i en pressavdelning. En dylik organisation ställer särskilt stora krav på den samlade pressverksamhetens ledning.

Från denna synpunkt är det önskvärt, att ledningen utövas direkt av den mest kvalificerade kraft, som i detta sammanhang kan ifrågakomma, nämligen sektionschefen, vars arbetsbelastning i övrigt icke utesluter en dylik lösning. Härigenom främjas även den snabbhet i handläggningen, som pressärendena fordra. Denna organisation av presstjänsten innebär vidare i realiteten, att den hittillsvarande avdelningschefen ersättes med sektionschefen, varför någon ny befattning icke behöver inrättas. Kostnadsökningen blir således måttlig. Den före-

slagna anordningen har för övrigt prövats under de senaste åren och befunnits fungera väl.

Vi föreslå alltså, att ingen särskild avdelningschef upptages, utan att sektionschefen tillika skall fungera som chef för pressavdelningen.

Vid sidan av pressärenden, som endast beröra en försvarsgren, förekommer ett stort antal ärenden, som äro gemensamma för två eller samtliga försvarsgrenar. Dylika frågor avgörande bör i princip tillkomma sektionschefen, varemot han dock icke bör belastas med den förberedande handläggningen samt med mera rutinmässiga avgöranden. Det är därför nödvändigt, att vid sektionschefens sida inom pressavdelningen ställes en officer till förfogande. Upptagandet av officeren till förfogande i organisationen medför ingen personalökning i jämförelse med nuvarande organisation, då befattningen kan anses motsvara den nuvarande befattningen såsom chef för försvarsstabens pressdetalj.

Med hänsyn till betydelsen av presstjänsten och den därmed förenade kontakten med pressen, radion och allmänheten är det nödvändigt, att de inom pressavdelningarna tjänstgörande officerarna äro väl kvalificerade. Såväl pressdetaljcheferna som officeren till förfogande böra därför vara högskoleutbildade.

Pressdetaljchefernas förhållande till respektive försvarsgrensstab har tidigare behandlats (sid. 56).

I pressavdelningens föreslagna organisation ingå — liksom i den nuvarande — två stabsredaktörer. Erfarenheten har givit vid handen, att det är av synnerligen stor betydelse, att man inom pressavdelningen kan varaktigt förfoga över den särskilda journalistiska kunskap och skicklighet, som genom inrättandet av de två stabsredaktörtjänsterna tillförts försvarsstabens. Den differentiering i stabsredaktörernas löneställning, som vi föreslå, avser att underlätta rekryteringen. Till stabsredaktör bör nämligen utses en journalist, som nått en viss mogenhet inom sitt yrke. Detta medför, att en återgång till tidningstjänst efter ett antal år icke alltid synes vara genomförbar på för stabsredaktören acceptabla villkor, varför denne åtminstone ibland måste räkna med att kvarstå i tjänst vid försvarsstabens till dess pensionsåldern inträder. Med hänsyn härtill har det synts önskvärt, att en av stabsredaktörerna — den äldre — kan beredas en något högre löneställning än vad nuvarande organisation medger. Detta önskemål kan genomföras utan kostnadsökning därigenom, att den yngre stabsredaktörens löneställning i motsvarande grad sänkes.

I organisationsplanen har upptagits ett manligt kanslibitråde med uppgift att främst biträda med den fortsatta vården av det för försvaret gemensamma klipp- och bildarkiv, som är en nödvändig förutsättning för pressverksamhetens bedrivande. En stor del av vården om

detta arkiv är av sådan natur, att den lämpligen kan handhas av en dylik arbetskraft, som genom tidigare militär utbildning vunnit förtrogenhet med den militära organisationen och verksamheten. Då detta delvis manuella arbete dessutom är rätt tidsödande, har det icke synt oss lämpligt, att en officer eller stabsredaktör skall upptagas därmed till men för andra arbetsuppgifter, som kräva större kvalifikationer.

Upplysningsavdelningen

Såsom tidigare nämnts, föreslås tre detaljer ingå i upplysningsavdelningen, nämligen en detalj för inåtriktad upplysning, en detalj för utåtriktad upplysning och en filmdetalj. Någon annan personal än detaljchefer har icke upptagits inom avdelningen.

Detaljen för inåtriktad upplysning avses vara det sammanhållande organet för all inåtriktad upplysning inom krigsmakten, vare sig denna riktar sig till befälet eller till manskapet. De många olika arbetsuppgifter, som härvid komma ifråga, framgå av den tidigare framställningen (se särskilt sid. 87 och 91).

Detaljchefen bör — såsom tidigare framhållits — vara civil och ha stor erfarenhet rörande samhället och samhällsproblemen. Vid sidan av dessa kvalifikationer bör han dock äga — eller förskaffa sig — sådan kännedom om krigsmaktens organisation och verksamhet, som erfordras för ett rätt utövande av hans tjänst.

För att man till denna befattning skall kunna erhålla en kvalificerad kraft fordras förhållandevis förmånliga avlöningsvillkor. Vi ha föreslagit, att detaljchefens lön skall utgå enligt Meo 28. En direkt jämförelse med de militära detaljchefernas löneställning synes i ett fall som detta vara oriktig, enär för den civile befattningshavaren utsikt icke finnes till befordran, medan detta däremot torde vara fallet för de militära detaljcheferna. Dessa kunna därför också beräknas i regel vara yngre till åren.

Detaljen för utåtriktad upplysning skall, såsom tidigare nämnts, bl. a. tjänstgöra som kontaktorgan mellan försvarsstaben och folkrörelserna och härvid se till, att en kader goda militära föreläsare står till den enskilda föreläsningens verksamhets disposition. Ifråga om övriga ärenden, som avse utåtriktad upplysningsverksamhet, synes i många fall — särskilt i vad gäller frågor i samband med det av oss föreslagna anslaget om 18 000 kronor till kontaktkonferenser m. m. — ett intimt samarbete med detaljen för inåtriktad upplysning vara nödvändigt.

Detaljchefen bör i regel vara högskoleutbildad av samma skäl, som vi angivit beträffande de inom pressavdelningen tjänstgörande office-

rarna. Dock bör, undantagsvis, när särskilda omständigheter föreligga, annan lämplig kapten kunna utses.

Filmdetaljen består f. n. av en chef och två stabsfotografer. I enlighet med vad de filmsakkunniga och sedermera även försvarsstabschefen påyrkat, föreslå vi emellertid, att stabsfotograferna utgå ur organisationen.

Filmdetaljchefen bör vara kapten och helst högskoleutbildad med hänsyn till att han måste äga goda militära kunskaper vid fullgörandet av vissa nedan nämnda uppgifter, såsom exempelvis samordnande av försvarsgrenarnas framställning av undervisningsfilm. Han bör dessutom äga intresse för och helst även någon erfarenhet av filmverksamhet.

Filmdetaljchefen har att ta befattning med såväl upplysningsfilm som undervisningsfilm. Enligt vad tidigare nämnts, bör filmdetaljen i fortsättningen icke själv framställa upplysningsfilm. Produktionen av sådan film skall helt omhänderhas av de privata filmföretagen, även i de fall då statsbidrag utgår. Filmdetaljens främsta uppgift torde därför bli att träffa avtal med filmföretagen om framställningen av kortfilmer och journalfilmer och att därvid tillse, att kronans intressen bli behörigen tillvaratagna. Han bör vidare vid behov biträda vid produktionsledningen samt förmedla samarbetet med de militära myndigheterna. Utöver detta bör han dock exempelvis söka finna nya uppslag till filmer och intressera lämpliga personer för att utarbeta manuskript. Verksamhetens utformning blir för övrigt i stor utsträckning beroende på vilka initiativ han själv tager.

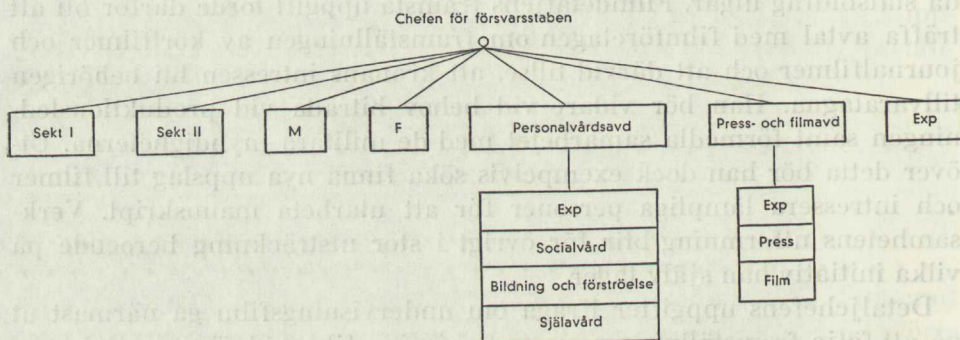
Detaljchefens uppgifter ifråga om undervisningsfilm gå närmast ut på att följa framställningen av undervisningsfilm vid försvarsgrenarna och att vid behov föreslå åtgärder för att denna verksamhet skall samordnas. Nu nämnda uppgifter bli givetvis betydligt mer omfattande, om filmdetaljen i enlighet med överbefälhavarens ovan (sid. 59) nämnda förslag kommer att överta den verksamhet, som f. n. bedrivs av föreningen Armé-, Marin- och Flygfilm. Ett genomförande av detta förslag kommer måhända att nödvändiggöra vissa organisatoriska förändringar inom filmdetaljen, en fråga, som vi dock icke anse oss ha anledning att närmare behandla i detta betänkande.

Upplysningsavdelningens omfattning kunde i och för sig motiveras, att en särskild chefsbefattning inrättades, men huvudsakligen av kostnads-skäl vilja vi förorda, att en av detaljcheferna samtidigt skall fungera som avdelningschef. Med hänsyn till sina allmänna kvalifikationer och i viss mån sin löneställning bör den nyssnämnde civile detaljchefen även kunna komma ifråga som avdelningschef. För en sådan lösning talar dessutom, att han kan förväntas vara mera varaktigt knuten till avdelningen än övriga detaljchefer, som föreslås vara aktiva officerare

och som därför i allmänhet komma att utbytas efter ett mindre antal år. Dock lär, när chefen för detaljen för inåtriktad upplysning i början av sin anställning icke äger erforderlig militär överblick, den militäre chefen för detaljen för utåtriktad upplysning eller eventuellt filmdetaljchefen böra utöva avdelningschefskapet. Även med hänsyn till speciella förhållanden, som kunna uppkomma, förefaller det lämpligt, att i detta avseende inga bestämda föreskrifter givas. Det bör alltså enligt vår mening endast föreskrivas, att en av detaljcheferna tillika skall vara avdelningschef.

Den närmare innebörden av vårt förslag framgår av efterföljande översikt.

I. 1942 års försvarsbeslut

Personalförteckning för press- och filmavdelningen (jämte personal för presstjänst i marin- och flygstaberna).

1. Försvarsstaben.

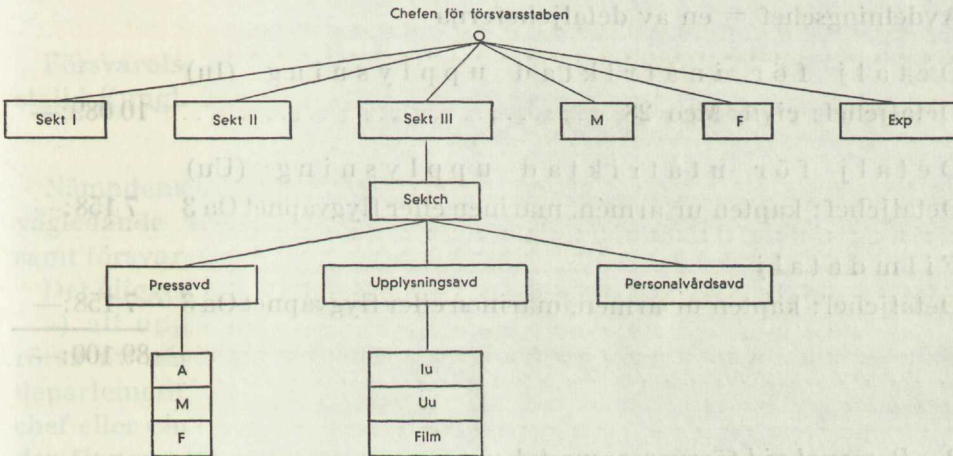
Ordinarie befattningshavare.

Chefen för press- och filmavdelningen, försvarsstabens stat,	Oa 5 eller Oa 4	9 909:—
Chefen för pressdetaljen, kapten ur generalstabskåren,	Oa 3	7 818:— ¹⁾
1 kompaniofficer ur armén,	Oa 3 eller Oa 2	6 925:50
1 » » marinen,	»	6 925:50
1 » » flygvapnet,	»	6 925:50
Expeditionsofficer, arvodesbefattning, löneklasse Oa 10		8 745:—

¹ Övergångsvis utgående s. k. generalstabsofficersarvode inräknat.

Extra ordinarie tjänstemän.

2 stabsredaktörer,	Meo 23 (7 839+7 839)	15 678:—
2 stabsfotografer,	Meo 15 (4 815+4 815)	9 630:—
2. <i>Marinstaben.</i>		
Pressofficer,	Oa 3 eller Oa 2	6 925:50
3. <i>Flygstaben.</i>		
Sektionschef,	Oa 3	7 158:—
Expeditionsofficer, arvodesbefattning, löneklasse Oa 10		8 745:—
		<hr/>
		95 385:—
<i>Summa avlöningskostnader</i>	c:a	95 000:—

II. *Utredningens förslag*

Personalförteckning för sektion III utom personalvårdsavdelningen
(jämfte personal för presstjänst i armé, marin- och flygstaberna).

1. *Försvarsstaben.*

Sektionsschef: regementsofficer ur armén, marinen eller flygvapnet (generalstabsofficer, motsvarande), Oa 6 ..	12 408:—
Kansliskrivare, kvinnlig, Meo 11	3 933:—

Försvarsstabens pressavdelning.

Avdelningschef = sektionschefen

Officer till förfogande: kapten, ur armén, marinen eller flygvapnet (generalstabskapten, motsvarande) Oa 3	7 878:— ¹⁾
2 stabsredaktörer Meo 24 och Meo 22 (8 292+7 398)	15 690:—
Kanslibiträde Meo 7	3 312:—

Armédetalj (A)

Detaljchef: kapten, Oa 3	7 158:—
------------------------------------	---------

Marindetalj (M)

Detaljchef: kapten, Oa 3	7 158:—
------------------------------------	---------

Flygdetalj (F)

Detaljchef: kapten, Oa 3	7 158:—
------------------------------------	---------

Försvarsstabens upplysningsavdelning.

Avdelningschef = en av detaljcheferna

Detalj för inåtriktad upplysning (Iu)

Detaljchef: civil, Meo 28	10 089:—
-------------------------------------	----------

Detalj för utåtriktad upplysning (Uu)

Detaljchef: kapten ur armén, marinen eller flygvapnet Oa 3	7 158:—
--	---------

Filmdetalj

Detaljchef: kapten ur armén, marinen eller flygvapnet Oa 3	7 158:—
--	---------

89 100:—

*2. Personal vid försvarsgrensstaberna.**Arméstaben.*

Informationsofficer, kommenderad	— — —
--	-------

Marinstaben.

Två informationsofficerare, en ur vardera flottan och kustartilleriet, kommenderade	— — —
---	-------

¹ Kompaniofficersarvode på 720 kronor inräknat.

Flygstaben.

Informationsofficer, kommenderad	— — — —
<i>Summa avlöningskostnader</i> ¹	c:a 89 000:—

Kostnaderna för utredningens förslag understiga alltså med c:a 6 000 kr. den nuvarande organisationens.

Försvarets upplysnings- och personalvårdsnämnd

Såsom av den tidigare framställningen framgår, ha vi funnit det lämpligt, att den nuvarande personalvårdsnämnden utbygges till en upplysnings- och personalvårdsnämnd. I anledning härav få vi framlägga följande

Förslag till Kungl. Maj:ts instruktion för försvarets upplysnings- och personalvårdsnämnd

1 §.

Försvarets upplysnings- och personalvårdsnämnd är direkt underställd Kungl. Maj:t.

2 §.

Nämndens uppgift är att huvudsakligen genom rådgivande och annan vägledande verksamhet främja upplysningen om och inom försvaret samt försvarets religiösa, kulturella och sociala personalvård.

Det åligger nämnden särskilt:

a) att uppmärksamt följa utvecklingen inom de områden, som beröras av nämndens verksamhet, och till Kungl. Maj:t, chef för statsdepartement, överbefälhavaren för rikets försvarskrafter, försvarsgrenschef eller chefen för försvarsstaben göra de framställningar, som nämnden finner påkallade;

b) att avgiva yttrande i ärenden, som underställas nämnden;

c) att till chefen för försvarsstaben avgiva yttranden, då civil detaljchefsbefattning samt stabsredaktörs- eller motsvarande befattning inom försvarsstabens press-, upplysnings- eller personalvårdsavdelningar skall tillsättas;

¹ Beräkningarna rörande personalkostnaderna ha beträffande såväl den nuvarande som den föreslagna organisationen verkställts i överensstämmelse med de i propositionen 1942:210 s. 44 f. angivna grunderna. Med avseende å ortsgrupp ha i enlighet med propositionen 1945:170, s. 277 genomgående räknats med F-ort. Rörliga tilläggsförmåner ha icke inräknats.

d) att efter samråd med vederbörande kyrkliga myndigheter till chefen för försvarsstaben avgiva yttrande, då befattningshavare för den religiösa vården i fred inom försvarsväsendet skall tillsättas;

e) att årligen biträda chefen för försvarsstaben vid avgivande av förslag å värnpliktig personal, lämplig för utbildning till stabsredaktör eller innehavare av annan befattning för religiös, kulturell och social verksamhet vid mobiliserade förband av krigsmakten;

f) att efter samråd med vederbörande myndigheter och organisationer till chefen för försvarsstaben avgiva förslag å civila ledamöter, suppleanter för dem och militärpastors suppleant i bildningsråd vid militära förband;

g) att följa bildningsrådets verksamhet och till dem förmedla vunna rön och erfarenheter rörande verksamhetens bedrivande; samt

h) att samarbeta med myndigheter, frivilliga organisationer och enskilda, som bedriva upplysningsverksamhet om och inom försvaret eller utöva religiös, kulturell eller social verksamhet bland försvarets personal, och därvid stödja särskilt soldathemsverksamheten och annan motsvarande verksamhet inom eller utanför de militära förläggningarna.

3 §.

Nämnden har att årligen inom därför bestämd tid till Kungl. Maj: t ingiva framställning rörande medelsbehovet för nämndens verksamhet och för understöd av soldathemsverksamheten. Nämnden skall på motsvarande sätt ingiva framställning rörande medelsbehovet för understöd av upplysningsverksamheten om försvaret samt avgiva förslag angående dylika medels fördelning.

Det åligger nämnden att varje år före den 15 augusti till chefen för försvarsdepartementet avgiva berättelse om nämndens verksamhet under nästföregående budgetår. Avskrift av berättelsen skall samtidigt tillställas chefen för försvarsstaben.

4 §.

Nämnden äger att av vederbörande myndigheter erhålla de upplysningar och det biträde, som för nämndens verksamhet erfordras och av myndigheterna kunna lämnas.

5 §.

Nämnden består av högst sexton ledamöter, bland vilka skola vara chefen för försvarsstabens sektion III, cheferna för försvarsstabens upplysnings- och personalvårdsavdelningar, två representanter för folkbild-

ningsverksamheten, av vilka en tillika bör vara representant för nykterhetsverksamheten och en förtrogen med föreläsningsverksamhet, två representanter för pressen, en representant för föreningar, som bedriva försvarsupplysning, en representant för den civila filmverksamheten, fältprosten, en präst i svenska kyrkan, en representant för frikyrkliga samarbetskommittén, en representant för försvarsväsendets underbefälsförbund samt en socialvårdskunnig ledamot.

Ersättare för cheferna för försvarsstabens upplysnings- och personalvårdsavdelningar äro de, som deras tjänst förrätta. Såsom ersättare för fältprosten inträda de krigsplacerade chefspastorerna för armén, marinen och flygvapnet i nu nämnd ordning. För envar av övriga ledamöter skall finnas en suppleant.

Icke självskrivna ledamöter jämte suppleanter utses av Kungl. Maj:t för viss tid, i regel tre år i sänder.

Kungl. Maj:t förordnar en av nämndens ordinarie ledamöter att vara ordförande och en annan ordinarie ledamot att vara ersättare för denne.

Kungl. Maj:t förordnar en av de prästerliga ledamöterna att vara verkställande prästerlig ledamot med uppgift att ombesörja den förberedande handläggningen av på nämnden ankommande ärenden, som avse religionsvården vid försvarsväsendet.

6 §.

Nämndens verksamhet fördelas i regel på två sektioner, en upplysningssektion och en personalvårdssektion.

I upplysningssektionen skola ingå ordföranden, chefen för försvarsstabens sektion III, chefen för försvarsstabens upplysningsavdelning samt de ledamöter, som representera folkbildningsverksamheten, pressen, föreningar, som bedriva försvarsupplysning, och filmverksamheten.

I personalvårdssektionen skola ingå ordföranden, chefen för försvarsstabens sektion III, chefen för försvarsstabens personalvårdsavdelning, fältprosten, den ledamot, som är präst i svenska kyrkan, de ledamöter, som representera frikyrkliga samarbetskommittén, folkbildningsverksamheten och försvarsväsendets underbefälsförbund samt den socialvårdskunnige ledamoten.

I övrigt fördelas ledamöterna på sektioner enligt nämndens beslut.

Hos nämnden skall finnes en av Kungl. Maj:t förordnad sekreterare, vilken är skyldig att jämväl tjänstgöra hos sektionerna.

7 §.

Nämnden och dess sektioner sammanträda på kallelse av ordföranden. Vid förfall för ledamot att deltaga i utsatt sammanträde åligger det

ledamoten att ofördröjligen därom underrätta ordföranden, vilken — såframt han ej med hänsyn till förekommande ärendens beskaffenhet finner det obehövt — låter till sammanträdet inkalla ledamotens suppleant eller, om jämväl denne skulle anmäla förfall, suppleant för annan ledamot, som företräder samma eller liknande intressen som förstnämnde ledamot.

För att delta i överläggning må suppleant även eljest kunna av ordföranden tillkallas. Till överläggning med nämnden eller sektion må även vid behov kallas särskild sakkunnig.

Annan detaljchef i försvarsstabens press-, upplysnings- och personalvårdsavdelningar än fältprosten äger, i den mån ordföranden så finner lämpligt, närvara vid sammanträde och delta i därvid förkommande överläggningar.

8 §.

Av nämnden i dess helhet skola avgöras ärenden, vilka ordföranden finner vara av den vikt, att de böra handläggas i sådan ordning. Annat ärende skall ävenledes avgöras av nämnden i dess helhet, om tre ledamöter av nämnden så påyrka. I övrigt äga sektionerna envar inom sitt område bereda och avgöra till nämnden hörande ärenden.

9 §.

Nämnden är beslutför, när minst sju, och sektion, när minst fem ledamöter äro närvarande, dock att för fattande av beslut i ärende, vari framställning eller utlåtande skall avgivas till Kungl. Maj:t, erfordras antingen att samtliga ledamöter äro närvarande eller ock vid sammanträde med nämnden i dess helhet att minst åtta ledamöter äro närvarande och minst sju av dem om beslutet ense samt vid sammanträde med sektion att sex ledamöter äro närvarande och minst fem av dem om beslutet ense.

I andra fall än det, varom i första stycken förmäles, fattas beslut med enkel majoritet. Vid lika röstetal äger ordföranden utslagsröst.

10 §.

Vid nämndens och dess sektioners sammanträden skola föras protokoll, angivande de närvarande, förhandlingarnas ämne samt besluten. Ledamot, som har från beslut avvikande mening, äger att få sin mening antecknad i protokollet samt i förekommande fall återgiven i eller fogad vid utgående expedition i ärende.

11 §.

Utgående expeditioner undertecknas av ordföranden och kontrasigneras av sekreteraren. I skrivelse eller utlåtande, som avlåtes till Kungl. Maj:t, chef för statsdepartement, överbefälhavaren för rikets försvarskrafter, försvarsgrenschef eller chefen för försvarsstaben, skall angivas vilka ledamöter, som deltagit i ärendets behandling.

12 §.

Ordförande, ledamot och suppleant, som är kallad att deltaga i sammanträde enligt § 7, samt tillkallad sakkunnig äga, i den mån till nämndens förfogande stående medel därtill lämna tillgång, åtnjuta dagarvode samt rese- och traktamentsersättning enligt de grunder, som angivas i kungörelsen den 29 augusti 1921 (nr 517) med vissa bestämmelser angående kommittéer.

13 §.

Beträffande redovisning av de för nämndens verksamhet anvisade medlen äger försvarets civilförvaltning utfärda erforderliga föreskrifter.

Denna instruktion länder till efterrättelse från och med den 1 juli 1946, från och med vilken dag instruktionen den 30 juni 1942 för försvarsväsendets personalvårdsnämnd skall upphöra att gälla.

Motivering.

Nämndens uppgift skulle, såsom tidigare angivits, vara dels att ha överinseende över upplysningsverksamheten om försvaret, dels att fungera som rådgivande och övervakande organ för försvarsstaben ifråga om samhällsupplysningen till befälskårerna på samma sätt som personalvårdsnämnden ifråga om personalvården (se sid. 59). Det visade sig emellertid, att en dylik »upplysningsnämnd» skulle beträffande vissa arbetsuppgifter, t. ex. samarbete med folkbildningsorganisationerna, komma in på samma områden som personalvårdsnämnden samt att personsammansättningen i flera fall skulle bli mycket likartad. Om dessa två nämnder skulle förekomma vid sidan av varandra, kunde därför dels icke önskvärda friktioner och kompetenstvister mellan nämnderna uppkomma, dels risk för överorganisation uppstå. Dessa svårigheter kunna däremot undgås, om en för upplysningsverksamhet och personalvård gemensam nämnd tillskapas. En dylik gemensam nämnd skulle emellertid, om alla berättigade intressen skulle representeras i nämnd-

den kunna bli alltför stor och tungrodd. För att undvika denna olägenhet, skulle man emellertid kunna låta nämnden i stor utsträckning arbeta på två sektioner, en upplysnings- och en personalvårdssektion.

Vi ha därför stannat vid förslaget, att den nuvarande försvarsväsendets personalvårdsnämnd ombildas till en »försvarets upplysnings- och personalvårdsnämnd», vilken vid behov skulle kunna arbeta på en »upplysningssektion» och en »personalvårdssektion». Samtidigt föreslås, att den nuvarande sektionsindelningen inom personalvårdsnämnden med en religionsvårdssektion och en kulturvårds- och socialvårdssektion slopas, en indelning, som för övrigt hittills icke kommit till praktisk användning. Förslag till instruktion för denna nämnd har utarbetats och återfinnes ovan.

Instruktionen bygger till största del på den hittillsvarande instruktionen för personalvårdsnämnden. Ändringarna äro huvudsakligen sådana, som äro betingade av den föreslagna utökningen av nämndens verksamhet. Ett fåtal andra ändringar i texten ha dock företagits.

Vi ge nu en närmare motivering till de föreslagna ändringarna av instruktionen.

I § 2 ha de uppgifter tillagts, som röra upplysningsverksamheten om och inom försvaret. Häri ingå bl. a. vissa uppgifter vid tillsättande av stabredaktörs- eller motsvarande befattning inom försvarsstaben samt vid uttagning av personal för utbildning till sådana befattningar vid mobiliserade förband.

Enligt nuvarande instruktion äger personalvårdsnämnden att göra framställningar inom området för nämndens verksamhet till Kungl. Maj:t, chef för statsdepartement samt chefen för försvarsstaben. Vi ha föreslagit, att sådan framställning skall kunna göras även till överbefälhavaren samt försvarsgrenschef. Härigenom underlättas för nämnden t. ex. att utan onödiga omvägar snabbt bringa något missförhållande till vederbörandes kännedom.

Tidigare har föreslagits (sid. 60), att nämnden årligen skall ingiva framställning till Kungl. Maj:t rörande medelsbehovet för understöd till upplysningsverksamheten om försvaret samt avgiva förslag angående dylika medels fördelning. En bestämmelse härom har inarbetats i § 3.

I personalvårdsnämndens instruktion § 4 andra stycket stadgas, att särskild sakkunnig må vid behov kallas till överläggning med nämnden. Denna bestämmelse har överflyttats till § 7, med vars övriga innehåll den har större sammanhang.

I § 5 redogöres såsom i personalvårdsnämndens instruktion för nämndens sammansättning. Personalvårdsnämnden består f. n. av åtta, eller om ordföranden utses utanför de särskilt nämnda representanterna, nio ledamöter. Det föreslås nu, att den nya nämnden skall bestå av högst

sexton ledamöter. Med ett större antal ledamöter, som hade kunnat vara önskvärdt för uppnående av en allsidig representation, torde nämnden bliva alltför stor. Därefter uppräknas representanter för olika myndigheter, organisationer o. s. v. till ett antal av fjorton. Härigenom ges möjlighet att som ledamöter i nämnden utse två personer, vilka kunna väljas efter friare grunder. Antalet fritt valda ledamöter kan utökas, om någon eller några av representanterna företräda flera av de nämnda myndigheterna, organisationerna o. s. v.

Den nuvarande personalvårdsnämnden föreslås i sin helhet ingå i den nya nämnden. Någon annan förändring i dess hittillsvarande sammansättning har icke vidtagits än att det föreskrivits, att en av de två representanterna för folkbildningsverksamheten tillika skall vara förtrogen med föreläsningsverksamheten. De ledamöter, som tillkomma, äro chefen för försvarsstabens sektion III, vilken enligt vårt tidigare nämnda förslag tillika skall vara chef för försvarsstabens pressavdelning; chefen för försvarsstabens upplysningsavdelning; två representanter för pressen, vilka böra företräda olika intressen, t. ex. tidningsutgivarna och de aktiva journalisterna; en representant för föreningar, som bedriva försvarsupplysning; en representant för den civila filmverksamheten. De fritt valda representanterna böra främst utses med hänsyn till behovet att få företrädare för intressen i samband med upplysningsverksamheten, som icke på annat sätt kunnat beredas plats inom nämnden.

För att icke ledamöternas antal skall kunna överskrida sexton, ha vi föreslagit, att ordföranden måste utses bland nämndens ordinarie ledamöter, vilket enligt nu gällande instruktion icke är nödvändigt.

Innehållet i övrigt i § 5 är oförändrat.

Fördelningen av ledamöterna på de båda sektionerna, vilken återfinnes i § 6, torde icke fordra någon särskild kommentar.

De i § 7 företagna ändringarna äro endast sådana, som äro betingade av tidigare beslutade förändringar i instruktionen.

I § 8 har en saklig ändring vidtagits. Enligt den nuvarande lydelsen skola av personalvårdsnämnden i dess helhet avgöras ärenden, som avses i § 3, ärenden, vari eljest framställning eller utlåtande skall avgivas till Kungl. Maj:t, chef för statsdepartement eller chefen för försvarsstabens, samt ärenden, vilka ordföranden finner vara av den vikt, att de böra handläggas i sådan ordning. För att främja ett smidigare arbets sätt ha vi i stället föreslagit den regeln, att nämnden i dess helhet skall avgöra ärenden, vilka ordföranden finner vara av den vikt, att de böra handläggas i sådan ordning. Annat ärende skall ävenledes avgöras av nämnden i dess helhet, om tre ledamöter av nämnden så påyrka.

Enligt en i nuvarande instruktion § 9 upptagen bestämmelse är perso-

nalvårdsnämnden beslutför, när minst fyra ledamöter äro närvarande, samt sektion, när minst tre ledamöter äro närvarande. Med hänsyn till det höjda ledamotsantalet ha dessa siffror höjts till sju respektive fem. I gällande instruktion stadgas vidare, att för fattande av beslut i ärenden, vari framställning eller utlåtande skall avgivas till Kungl. Maj:t, chef för statsdepartement eller chefen för försvarsstaben, erfordras antingen att samtliga ledamöter äro närvarande eller ock att minst fem ledamöter äro närvarande och minst fyra av dem om beslutet ense. Det har icke synts oss nödvändigt att fordra särskilda bestämmelser för beslutsmässighet annat än i de fall, då framställning skall avgivas till Kungl. Maj:t. För beslutsmässighet i sådana fall fordras, att åtta ledamöter äro närvarande och minst sju av dem om beslutet ense.

Då framställning till Kungl. Maj:t från sektion icke är utesluten, ha liknande bestämmelser om beslutsmässighet inom sektion införts.

§§ 10 och 11 i gällande instruktion ha sammanslagits, varvid § 11 något förenklats.

I § 11 (§ 12 i gällande instruktion) har en ändring vidtagits, som beaktats av innehållit i § 3.

§ 13 i personalvårdsnämndens instruktion stadgar, att ordförande och ledamöter i personalvårdsnämnden äga i den mån till nämndens förfogande stående medel därtill lämna tillgång åtnjuta dagarvode samt rese- och traktamentsersättning enligt de grunder, som angivas i kungörelsen den 29 augusti 1921 (nr 517) med vissa bestämmelser angående kommittéer. Hittills ha samma förmåner tillerkänts — förutom suppleant, som inkallats i ledamots ställe — även suppleant, som enligt § 7 tredje stycket tillkallats utan att förfall för ordinarie ledamot förelagat, samt sakkunnig. En bestämmelse i enlighet med denna praxis har inarbetats i § 12 (= § 13).

§ 1 och § 13 (= § 14) äro oförändrade.

Vi ha utgått från att förslag om inrättande av upplysnings- och personalvårdsnämnden skall föreläggas 1946 års riksdag och därför föreslagit, att den nya instruktionen skall träda i kraft den 1 juli 1946.

Slutligen skola kostnaderna för den nya nämnden beröras. Enligt Kungl. brev 2/6 1944 upptas för budgetåret 1944—1945 följande stat för personalvårdsnämnden:

	Kronor
1. Ordförande, årsarvode	400:—
2. Sekreteraren, årsarvode	1 000:—
3. Till den verkställande prästerlige ledamoten, årsarvode	1 500:—
4. Dagarovden, traktamentsersättningar samt reseersättningar	4 100:—
5. Expenser och oförutsedda utgifter	2 000:—

Summa kronor 9 000:—

Kostnaderna för den nya nämnden torde böra beräknas så, att ovan angivna poster med undantag av arvodet till den verkställande prästerlige ledamoten ökas med hälften av nu utgående belopp. I enlighet härmed skulle staten för upplysnings- och personalvårdsnämnden uppta en summa av 12 750 kronor.

Kostnadsberäkningar för upplysningsverksamheten

Under denna rubrik ha vi samlat ett antal kostnadsberäkningar, som föranletts av den föregående framställningen. Givetvis ha endast sådana kostnadsberäkningar utförts, som kunna och av oss lämpligen böra utföras. Ej heller ha kostnaderna behandlats i andra fall än då nya anslag eller förändring av tidigare anslag erfordrats. Vissa kostnader ha redan berörts, nämligen kostnaderna för den föreslagna organisationen av försvarsstabens sektion III samt för upplysnings- och personalvårdsnämnden (se sid. 100 f. och 110—111).

Kostnaderna för den utåtriktade och den inåtriktade verksamheten ha sammanförts under en rubrik. Såsom av det föregående framgått ha dessa två slag av upplysning många beröringspunkter. Framförallt gäller detta den s. k. kontaktverksamheten, vilken i de flesta fall innebär upplysning i någon form av både de civila medborgarna och befälspersonalen. Det är omöjligt att här dra en bestämd gräns mellan vad som är upplysning av den ena eller andra typen. Av praktiska skäl har emellertid kontaktverksamheten, såsom i inledningen anmärkts, i huvudsak förts in under den inåtriktade verksamheten. Detta gäller främst vid anslagsfördelningen. Härvid är att märka, att kontakten på den militära sidan kan och bör omfatta befälskårerna i sin helhet. På den civila sidan är något dylikt icke möjligt. Det är emellertid lättare för en bestämd och organiserad krets som befälspersonalen att inleda ett samarbete med en obestämd krets som den civila allmänheten än tvärtom. Vidare måste tillses, att icke någon försvarsgren, något vapenslag eller truppdrag eller någon garnisonsort kan komma att försummas. Skola exempelvis kontaktkonferenserna till övervägande del anordnas genom försvarsföreningarnas försorg, löper man risken, att kontakten blir sämre på de orter, där försvarsföreningarnas lokalorganisationer äro svaga. Det är därför naturligt, att befälskårerna ligga närmast till hands att ta de praktiska initiativen i frågan. De nu framförda synpunkterna ha varit vägledande vid bedömningen av i vilken proportion anslag för kontaktverksamhet och därmed sammanhängande verksamhet skola ges till civila organisationer och till militära myndigheter.

De kostnadsberäkningar för den rent utåtriktade upplysningen, som

här skola utföras, äro främst de, som beröra statsanslaget till den enskilt bedrivna försvarsupplysningen.

Detta anslag skulle enligt vårt förslag kunna användas såväl till ren försvarsupplysning som till sådan utrikespolitisk upplysning, som står försvarsfrågorna nära. Det skulle vidare utgå i första hand till föreläsningar, tidskrifter, böcker, broschyrer, utställningar, konferenser o. dyl. samt även i vissa fall till förvaltningskostnader, särskilt till samarbetsorganisationer.

Ifråga om anslag till förvaltningskostnader ha vi redan föreslagit ett bidrag om 35 400 kronor till C. F. F. (se sid. 66). Några ytterligare anslag av denna art ha vi för närvarande icke funnit påkallade.

Övriga anslagsbehov äro svårare att beräkna. Beträffande försvarsföreläsningar har man dock vissa hållpunkter genom den statistik, som R. S. F. fört över de av folkbildningsorganisationerna anordnade föreläsningar, till vilka R. S. F. givit ekonomiska bidrag. Under år 1944 ha sådana bidrag lämnats till omkring 170 föreläsningar med ett sammanlagt belopp av omkring 8 000 kronor. Bidrag ha även lämnats av Föreningen Sveriges Flotta.

Antalet föreläsningar kan komma att stiga något, dels på grund av att försvarsföreläsningar numera även upptagits i A. B. F:s föreläsningkatalog, dels på grund av att statsanslaget kan väntas öka intresset för anordnandet av försvarsföreläsningar såväl inom de organisationer, som redan tidigare anordnat sådana föreläsningar, som inom organisationer, där detta hittills icke skett. Vi ha därför ansett oss böra räkna med ett årligt antal försvarsföreläsningar av omkring 250.

Vi ha vidare utgått från att försvarsföreningarnas årliga bidrag även i fortsättningen komma att uppgå till ungefär samma belopp som för närvarande, d. v. s. lägst 8 000 kronor. Någon avsevärd höjning av dessa bidrag förefaller icke vara att vänta. Det synes då vara befogat, att statsbidrag utgår för att täcka åtminstone större delen av de kostnader, som återstå.

Enligt beräkningar på grundval av föreläsningföreningarnas statistik ha vi kommit fram till en genomsnittskostnad per föreläsning av 60—70 kronor. Vi ha härvid räknat med att s. k. serieföreläsningar, d. v. s. flera föreläsningar på samma plats, för vilka kostnaderna bli relativt låga, på grund av ämnets natur endast komma att kunna anordnas i mindre omfattning. Med hänsyn till tjänstgöringsförhållandena hos huvudparten av föreläsarna torde ej heller längre turnéer kunna anordnas, vid vilka eljest genomsnittskostnaderna likaledes bli relativt låga.

På grundval av nu anförda beräkningar ha vi stannat vid att statsbidrag är erforderligt med i medeltal 40 kronor per föreläsning. Om-

kring 10 000 kronor årligen borde därför beräknas som bidrag till föreläsningsverksamheten.

Än svårare är att uppskatta anslagsbehovet för övriga grenar av försvarsupplysningen. Med tillämpning av de principer, som ovan angivits, synes det emellertid vara lämpligt, att huvuddelen av den verksamhet, som har karaktär av kontaktverksamhet, understödes genom anslag till de militära myndigheterna. Detta bör dock på intet sätt hindra vare sig att anslag vid sidan härav utgå till enskilda organisationer eller att dessa medverka i kontaktverksamheten. Liknande synpunkter göra sig gällande beträffande anordnandet av försvarsutställningar. Även i detta fall torde det vara praktiskt, att arrangemangen i huvudsak handhas av de militära förbanden. Härigenom kan man erhålla en garanti för att alla delar av landet få del av dylika utställningar. Enskild verksamhet kan dock även här vara ett betydelsefullt komplement.

I stor utsträckning har utgivande av böcker, broschyrer och tidskrifter med försvarsinnehåll skett på enskilt initiativ. Denna verksamhet förtjänar i hög grad statligt understöd. Även andra former av enskilt bedriven försvarsupplysning kunna ifrågakomma till statsunderstöd.

För nu nämnd enskild verksamhet synes ett anslagsbelopp av 5 000 kronor vara skäligt. Det föreslagna beloppet till enskilt bedriven försvarsupplysning — förutom anslaget till C. F. F. — skulle därför uppgå till 15 000 kronor. Fördelningen 10 000 kronor till föreläsningar och 5 000 kronor till övrig upplysningsverksamhet bör dock endast utgöra en beräkningsgrund och icke på något sätt fastlåsas. Vi föreslå alltså ett sammanlagt anslagsbelopp om 50 400 kronor.

Anslag av denna art pläga vara obetecknade. Med hänsyn till att utgivandet av skrifter o. dyl. kan sträcka sig över en längre tidsperiod vore det dock en bestämd fördel, om anslaget finge formen av reservationsanslag.

De anslag till militära myndigheter, som ha samband med *såväl den utåtriktade som den inåtriktade verksamheten*, kunna lämpligen sammanföras. Till dessa höra anslag till verksamheten vid försvarsstabens pressavdelning, till *lokal* militär verksamhet av olika slag, såsom kontaktkonferenser, utställningar och demonstrationer (se närmare sid. 64), till *centralt* anordnade kontaktkonferenser samt till centralt anordnade kurser i samhällsfrågor, vilka senare ofta innefatta moment av kontakt med det civila livet i form av diskussioner och andra sammankomster.

För tidningsprenumeration, text- och bildtjänst, anordnande av pressbesök m. m., ha under krigsåren anslag av extra utgiftsmedel utgått till försvarsstabschefen och försvarsgrenscheferna ävensom vissa

kostnader bestritts å krigstitel med belopp, som sammanlagt torde kunna beräknas till inemot 20 000 kronor årligen. Vi föreslå, att anslag för dessa ändamål i fortsättningen skola utgå med 10 000 kronor årligen.

För anordnande av utställningar m. m. torde böra beräknas ett ungefärligt årligt belopp av 7 000 kronor. Härvid ha vi utgått från att en utställning borde anordnas vart tredje eller fjärde år i var garnisonsort. För kontaktkonferenser torde omkring 9 000 kronor vara erforderliga. Som beräkningsgrund har använts, att kontaktkonferenser böra kunna anordnas vartannat år i varje garnisonsort med omkring 20 civila deltagare, för vilka rese- och traktamentskostnader uppskattas till i genomsnitt 18 kronor. Det har härvid räknats med deltagande såväl från garnisonsorten som från orter på visst avstånd från denna. Summorna 7 000 och 9 000 kronor böra dock icke fixeras utan det sammanlagda beloppet, 16 000 kronor, bör kunna fördelas efter relativt fria grunder.

För centralt anordnade kurser och konferenser ha omkring 2 000 kronor beräknats.

Nu nämnda anslag, som sammanlagt skulle uppgå till 18 000 kronor, böra fördelas av försvarsstabschefen. Den förberedande handläggningen av dessa ärenden synes lämpligen kunna ske inom upplysningsavdelningen, där detaljer finnas för såväl utåtriktad som inåtriktad verksamhet.

Anslag, som enbart avse *inåtriktad* upplysningsverksamhet, ha i den föregående framställningen föreslagits utgå till utökad undervisning i samhällslära vid försvarets läroverk, till prenumeration på vissa tidskrifter genom försvarsstabens försorg, till korrespondenskurser i samhällsfrågor, till föreläsningar i inrikes- och utrikespolitiska frågor, till vistelse vid folkhögskolorna samt till fortsatt utgivande av tidskriften *Aktuell Orientering*.

Beträffande den utökade undervisningen i samhällslära vid försvarets läroverk (sid. 79) har rektor angivit kostnadssökningen till högst 11 500 kronor per år, varav 3 700 kronor skulle komma på lärarlöner, 6 800 kronor på studieresor och 1 000 kronor på anskaffande av kurslitteratur. Sistnämnda post å 1 000 kronor skulle dock endast krävas första året, varefter dessa kostnader skulle sjunka till omkring 100 kronor årligen. Vid beräkning av lärarlönerna har rektor utgått från att samtliga avdelningar äro så stora, att all samläsning blir omöjlig eller i varje fall olämplig. Beloppet till studieresor förutsätter hundraprocentigt deltagande i den frivilliga undervisningen. I praktiken torde emellertid knappast beloppen komma att tas i anspråk i full utsträckning. Anslaget bör därför enligt vår mening beräknas till 10 000 kronor för första året och 9 100 kronor för följande år. Av kostnaderna synas 3 000 kronor

böra beräknas å läroverkets anslag till avlöningar och 7 000 kronor å anslaget till omkostnader.

Kostnaderna för prenumeration på tidskrifter samt anordnande av föreläsningar böra sammanföras till ett gemensamt anslag, som fördelas av försvarsstabschefen. Den förberedande handläggningen av dessa ärenden bör ske inom detaljen för inåtriktad upplysning.

Prenumeration å tidskrifter i den utsträckning som ovan (sid. 82) angivits, torde fordra ett anslag om ungefär 4 600 kronor. Härvid har räknats med att den nuvarande rabatten å 50 % icke kan erhållas för framtiden, men att en rabatt å 25 % skall kunna utverkas.

Ifråga om anslaget till föreläsningar ha vi vid kostnadsberäkningarna utgått från att i medeltal två inrikespolitiska och två utrikespolitiska föreläsningar med kvalificerade och i många fall utanför garnisonsorten boende föreläsare böra kunna anordnas per år och garnisonsort. För de utrikespolitiska föreläsningarna torde en något högre summa böra beräknas än för de inrikespolitiska. Så är exempelvis ett belopp av 500 kronor erforderligt som ersättning till Utrikespolitiska institutet för dess befattning med verksamheten. Resekostnaderna torde genomsnittligt komma att bli något högre för de utrikespolitiska föreläsarna, liksom förmodligen även arvodena. För föreläsningsverksamheten bör skäligt beräknas 12 000 kronor, varav 5 000 kronor till inrikespolitiska och 7 000 kronor till utrikespolitiska föreläsningar. Anslaget till prenumeration å tidskrifter samt anordnande av föreläsningar bör således beräknas till sammanlagt 16 600 kronor.

För anordnande av korrespondenskurser få vi efter hörande av Arméns brevskola föreslå ett årligt anslag om 5 000 kronor, som bör inräknas i de medel, som kunna komma att ställas till brevskolans förfogande. För detta belopp torde första året två grundläggande och tre aktuella kurser och från och med andra året tre grundläggande samt minst tre aktuella kurser kunna ställas till förfogande i en upplaga av omkring 200 exemplar per år och kurs. De grundläggande kurserna beräknas kunna användas under tre, de aktuella under ett eller möjligen två år. I summan ingå även kostnaderna för granskning av svarsuppgifter. Även detta anslag bör få karaktären av reservationsanslag.

För vistelse vid folkhögskola torde ett sammanlagt belopp av 7 200 kronor vara erforderligt. Om 12 officerare per år deltaga, kunna statsverkets kostnader för officerarnas uppehälle under vistelsen uppskattas till ungefär 2 400 kronor, resekostnaderna till samma belopp, 2 400 kronor, samt traktamentkostnaderna ävenledes till omkring 2 400 kronor. Sistnämnda belopp har beräknats så, att hälften av deltagarna antagits ha fänriks och hälften löjnants lön. Dessa kostnader äro förhållandevis

obetydliga och någon höjning av försvarsgrenarnas anslag till »undervisning och övningar» torde därför icke vara nödvändig.

De försvarsgrensvis utgående anslagen för befälsutbildning torde inom ramen för nu utgående belopp i viss utsträckning kunna användas även för samhällsupplysning till befälspersonalen.

För utgivande av tidskriften *Aktuell Orientering* enligt de grunder vi tidigare föreslagit (sid. 91 f.) torde erfordras 35 000 kronor, varav 3 600 kronor för författararvoden och återstoden för tryckningskostnader. Dessutom tillkomma distributionskostnader, vilka dock icke synas behöva bli föremål för särskild uppskattning.

I enlighet med ovanstående få vi till upplysningsverksamhet om och inom försvaret föreslå följande anslag, vilka i viss utsträckning under beredskapstiden utgått på förskottsstaten:

	Kronor
Till försvarsupplysning genom enskilda organisationer m. fl., <i>reservationsanslag</i>	50 400:—
Till tidningsprenumeration, text- och bildtjänst, anordnande av pressbesök m. m.	10 000:—
Till kontaktverksamhet m. m. (fördelas av försvarsstabschefen)	18 000:—
Till utökad undervisning i samhällslära vid försvarets läroverk	10 000:—
Till föreläsningar, tidskrifter m. m. (fördelas av försvarsstabschefen)	16 600:—
Till anordnande av korrespondenskurser, <i>reservationsanslag</i>	5 000:—
Till utgivande av tidskriften <i>Aktuell Orientering</i>	35 000:—
Summa kronor	145 000:—

Sammanfattning av viktigare förslag

(För de grundläggande principiella frågorna hänvisas till inledningen »Samhället och försvaret».)

Uppllysning om försvaret

(Uppllysning om försvaret till allmänheten)

1. Försvarsupplysningen bör ge utrymme åt olika meningsriktningar. Statliga direktiv böra i görligaste mån undvikas. Inga andra inskränkningar böra gälla för en statsunderstödd försvarsupplysning än sådana, som stadgas för folkbildningsrörelsernas statsunderstödda föreläsningsverksamhet (sid. 35).

2. Offentlighetsprincipen bör i största möjliga utsträckning tillämpas beträffande försvarets angelägenheter (sid. 36).

3. Enär en av försvarsupplysningens viktigaste uppgifter är att klarlägga det intima sambandet mellan försvarspolitik och utrikespolitik, måste den utrikespolitiska upplysningen ägnas särskild omtanke av statsmakterna. Vad det därvid kommer an på är, dels att de allmänna sekretessbestämmelserna få en liberal utformning och tillämpning, dels att de personer, som på grund av sin tjänst eller annorledes ha tillgång till utrikespolitiska informationer, positivt medverka till upplysningen (sid. 36—37).

4. Allmänheten bör efter kriget i högre grad än nu ges en fortlöpande orientering om försvarets utveckling, om »vart försvarsmiljonerna ta vägen», samt göras förtrogen med den speciella svenska försvarstaktiken (sid. 37—38).

5. En förutsättningslös diskussion om försvaret under beredskapstiden kan göra betydande nytta, men det är viktigt att förekomma osaklighet i dessa frågor genom att en utförlig översikt över försvarets verksamhet under kriget publiceras, vari bland annat grundligt och öppen-

hjärtigt redogöras såväl för de svårigheter, som förelegat, som för de misstag och brister, som framkommit (sid. 38).

6. En ingående bearbetning av erfarenheterna från det senaste världskriget rörande den militära disciplinens former bör företagas under medverkan av såväl militära som civila utredningsmän, varvid man bör söka enas om riktlinjer för en yttre disciplin inom krigsmakten, anpassad såväl efter de militära behoven som efter svenska förhållanden och vårt folks kynne (sid. 39).

7. Staten bör bedriva försvarsupplysning på i huvudsak samma sätt som hittills och därutöver även direkt stödja den enskilt bedrivna upplysningsverksamheten (sid. 33—34).

8. Statsunderstöd till den enskilda upplysningsverksamheten bör ges i två former, dels genom att lämplig personal och materiel ställas till förfogande av militär myndigheter, dels genom direkta medelsanslag (sid. 40).

9. Militära föreläsare böra i princip få använda tjänstetid med bibehållen lön för medverkan i försvarsupplysningen. Eventuellt arvode samt rese- och traktamentsersättningar böra däremot utgå från de enskilda organisationerna. Inom försvarsstaben uppgöres årligen efter samråd med vederbörande försvarsgrenschef och enskilda organisationer en föreläsningsskatalog, upptagande militär personal, som kan ställas till förfogande som föreläsare (sid. 41).

10. Statsanslag skall efter ansökan kunna tilldelas folkbildningsorganisationer, försvarsföreningar och envar annan, organisation eller enskild, som bedriver försvarsupplysning genom föredrag, tidskrifter, böcker, broschyrer, utställningar, konferenser o. dyl., eller sådan utrikespolitisk upplysning, som står i nära samband med försvarsfrågorna. I vissa fall böra statsanslag kunna beviljas även för täckande av förvaltningskostnader, exempelvis till samarbetsorganisationer. Anslaget fördelas av Kungl. Maj:t efter förslag av upplysnings- och personalvårdsnämnden (se p. 14). Anslaget föreslås utgå med 50 400 kronor, varav 35 400 kronor beräknats till Centralkommittén för det frivilliga försvarsarbetet, omkring 10 000 kronor till försvarsföreläsningar och återstoden till övrig upplysningsverksamhet (sid. 42—43, 66, 111 f.).

11. De militära pressdetaljerna föreslås sammanförda inom försvarsstaben. Sådana organisatoriska åtgärder vidtagas, att snabbheten i nyhetsförmedlingen garanteras och den erforderliga nära kontakten mellan pressverksamheten och försvarsgrensstaberna bibehålles. Viss pressverksamhet bedrivs försvarsgrensvis genom särskilda informationsofficerare. För verksamheten vid försvarsstabens pressavdelning (anordnande av pressbesök, tidningsprenumeration, text- och bildtjänst m. m.) beräknas 10 000 kronor (sid. 54 f., 113—114).

12. I försvarsstaben skapas en särskild detalj för utåtriktad upplysning, vilken bl. a. har att tillse, att en kader av goda militära föreläsare finnes tillgänglig för exempelvis folkbildningsorganisationernas föreläsningssverksamhet. Den bör också på andra sätt vara ett kontaktorgan mellan försvarsstaben och folkrörelserna (sid. 58—59).

13. Försvarsstabens filmdetalj bibehålles med delvis andra uppgifter än hittills (sid. 59).

14. Den nuvarande »försvarsväsendets personalvårdsnämnd» ombildas till en »försvarets upplysnings- och personalvårdsnämnd» med uppgift bl. a. att på olika sätt främja och övervaka försvarsupplysningen (sid. 59—60).

15. Den fortsatta utbildningen av informationsofficerare bör intensifieras. Större uppmärksamhet måste ägnas åt rekryteringen, så att endast för tjänsten särskilt lämpade personer utses till informationsofficerare (sid. 60).

16. Särskilda bestämmelser böra utfärdas angående de former, under vilka militär personal och materiel få tas i anspråk för upptagning av radioreportage eller annan utsändning i radio. Bestämmelserna utformas på motsvarande sätt, som de för filminspelning gällande (sid. 61).

17. I enlighet med vad de filmsakkunniga föreslagit, bör produktionen av upplysningsfilm anförtros åt privata filmbolag. Det nuvarande årliga anslaget om 40 000 kronor bör utgå även i fortsättningen. Ett mindre antal kortfilmer av god kvalitet bör framställas vid sidan av journalfilmer (sid. 63).

18. Initiativ till kontakt med samhället böra tagas av befälspersonal från försvars- och försvarsgrensstaber. Sådana initiativ kunna få stor räckvidd och betydelse för framtiden (sid. 64).

19. Förbandscheferna böra genom förevisningsövningar, utställningar, demonstrationer av nya vapen m. m. hålla allmänheten orienterad om vad som händer inom försvaret samt ge myndigheter, press och organisationer av olika slag tillfälle att erhålla ett personligt intryck av den svenska försvarsmakten och dess befälspersonal. Kontakt bör sökas även med andra bygder och orter inom rekryteringsområdet än garnisonsorten med omnejd. För denna verksamhet avses särskilda medel enligt punkt 35 (sid. 64).

20. Beträffande försvarsfrågans behandling i läroböckerna uttalas, att särskilt följande tre frågor måste beaktas av läroboksförfattare och för skolväsendet ansvariga myndigheter, nämligen

1) att framställningen av krig och fred genom tiderna får en sådan utformning, att läroböckerna ge en efter nutida förhållanden anpassad bild av krigets förutsättningar och former,

2) att det svenska försvarets nuvarande organisation, uppgifter och problem beredas större utrymme i läroböckerna,

3) att framställningen om det senaste världskriget betonar det totala krigets olika aspekter och konsekvenser icke minst för civilbefolkningen (sid. 65).

21. Om Försvarsfrämjandet uttalas, att dess verksamhet — till skillnad från vad som gäller övriga i betänkandet nämnda försvarsföreningar — icke är ägnad att stärka försvaret och försvarsupplysningen hos vårt folk som helhet utan snarare verkar i motsatt riktning samt att de medel, vilka i form av medlemsavgifter eller eljest uppbäras av förbundet, icke i tillräcklig utsträckning eller under tillfredsställande kontroll från medlemmarnas sida komma försvarsupplysningen eller annan försvarsfrämjande verksamhet tillgodo (sid. 70).

Upplysning inom försvaret

(Upplysning i samhällsfrågor till försvarets fast anställda personal)

22. Undervisningen i stats- och samhällslära bör erhålla samma karaktär och omfattning vid marinens och flygvapnets officersskolor som vid arméns (sid. 77).

23. Ett av rektor vid försvarets läroverk framställt förslag om att undervisningen i samhällslära vid samtliga försvarsgrenars stamskolor skall omfatta 25 timmar, anses utgöra ett absolut minimum. Undervisningen bör förläggas till ett så sent stadium som möjligt, helst enbart till furirskolan. Det bör tillses, att undervisningen i samhällslära behandlas av kompetenta och av ämnet intresserade lärare (sid. 78).

24. Vid försvarets läroverk bör frivillig extra undervisning i samhällslära anordnas med en timme i vardera av realskolelinjens och allmänna linjens två klasser. Kostnaderna härför beräknas till 10 000 kronor för första året och 9 100 kronor för följande år (sid. 79, 114—115).

25. Samhällsupplysningen utanför de militära skolorna, som blir av kanske avgörande betydelse för att man på kort sikt skall kunna åstadkomma en förbättring av befälskårernas samhällsorientering, bör få en dubbel inriktning: dels att fylla bristerna i skolundervisningen, dels att därutöver ge sådan upplysning, som även med en utökad skolundervisning alltid måste meddelas utanför skolorna, t. ex. att behandla dagens aktuella stoff, att åskådliggöra och ge praktisk tillämpning av de på teoretisk väg förvärvade kunskaperna samt att orientera om lokala samhällsförhållanden (sid. 79—80).

26. Ansvar för upplysningen utanför skolorna bör främst åvila de chefer, som bära ansvaret för den fortsatta befälsutbildningen, alltså

huvudsakligen regementschefer och motsvarande. Förståelsen för denna verksamhets betydelse måste bli mer allmän än vad som för närvarar fallet. Vederbörande chefer böra på olika sätt planlägga, underlätta och uppmuntra såväl självstudier som direkt upplysningsverksamhet i form av föredrag, diskussioner och dylikt, utan att dock i otillbörlig grad trycka sin prägel på de underordnades insatser (sid. 81).

27. Ett belopp om 4 600 kronor föreslås utgå till försvarsstaben för prenumeration å vissa från samhällsupplysningens synpunkt viktiga tidskrifter, avsedda att sändas ut till regementschefer och motsvarande. Dessa tidskrifter skola av regementscheferna göras tillgängliga för läsning även av befälspersonalen i övrigt (sid. 82, 115).

28. Det föreslås, att korrespondenskurser i samhällsfrågor anordnas av Arméns brevskola i samarbete med civilt korrespondensinstitut. Några av befälspersonalen vid varje förband böra av chefen utses att delta i kurserna, som genomgås utan särskild kostnad för deltagarna. De årliga kostnaderna för kurserna, som beräknas till 5 000 kronor, föreslås täckta av statsmedel (sid. 83, 115).

29. I samband härmed tillstyrkes ett av överbefälhavaren framlagt förslag om omorganisation av Arméns brevskola till »Försvarets brevskola» (sid. 83).

30. Befälspersonalens deltagande i det civila studiecirkelarbetet bör främjas (sid. 84).

31. Föreläsningar i inrikespolitiska frågor böra anordnas vid de olika förbanden under medverkan av exempelvis företrädare för skilda politiska meningsriktningar och i orten verksamma civila krafter. Ett belopp om 5 000 kronor beräknas för denna verksamhet (sid. 84, 115).

32. Föreläsningar i utrikespolitiska frågor böra hållas antingen av högre militära chefer eller av utifrån tillkallade föreläsare, exempelvis tjänstemän i utrikesdepartementet. Härvid bör bl. a. Utrikespolitiska institutet anlitas. De årliga kostnaderna beräknas uppgå till omkring 7 000 kronor (sid. 84—85, 115).

33. Även centralt anordnade kontaktkonferenser och kurser med föreläsningar och diskussioner om utrikes- och inrikespolitiska frågor böra komma i fråga liksom centralt organiserade kontaktkonferenser. Här för bör beräknas ett belopp om 2 000 kronor (sid. 85, 114).

34. Samhällsupplysning i form av praktisk kontakt med samhället bör främjas. Förbandscheferna böra underlätta befälskårernas deltagande i skötseln av allmänna angelägenheter. I första hand kommer härvid det kommunala livet i fråga (sid. 85).

35. För lokala kontaktkonferenser med deltagande även från andra delar av förbandets rekryteringsområde än garnisonsorten böra särskilda

anslag utgå, som tillsammans med anslag till viss annan likartad verksamhet enligt punkt 19 beräknats till 16 000 kronor (sid. 85, 114).

36. Det föreslås, att 10 à 12 officerare årligen skola få tillfälle att besöka folkhögskola. Vistelsen skall vara omkring tre månader. Tre skolor skola besökas. I första hand bör samband sökas med rörelseskolorna. Kostnaderna, som beräknas uppgå till 7 200 kronor, anses kunna bestri-
das av nuvarande anslag till försvarsgrenarna för »undervisning och övningar». Härvid föreslås, att officerarna skola åtnjuta fri förläggning och fri förplägnad jämte ett mindre tjänstgöringstraktamente i enlighet med militära avlöningsreglementets tilläggsbestämmelser 6 kap. § 2, vari en ändring föreslås för att möjliggöra detta (sid. 86—87, 115—116).

37. Upplýsningen bör försiggå på tjänstetid i så stor utsträckning som möjligt utan att i otillbörlig grad inkräkta på den rent militära tjänsten (sid. 87).

38. Upplýsningsverksamheten bör på olika sätt lämnas ett verksamt stöd från den högsta militära ledningen. Frågorna böra lämpligen handläggas av en detalj för inåtriktad upplýsningsverksamhet i försvarsstaben. Upplýsnings- och personalvårdsnämnden bör fungera som rådgivande och övervakande organ i dessa frågor (sid. 87).

39. Tidskriften *Aktuell Orientering* bör i något förändrat skick utkomma även under fredstid och ha till uppgift, dels att ge inrikes- och utrikespolitisk orientering, avsedd såväl att tillgodose befällets eget behov som att i lämpliga delar meddelas vidare till truppen, dels att orientera befälspersonal, som icke regelbundet är i tjänst, om nyheter på det militära området. Tidskriften bör utsändas till alla militära expeditioner, till samtlig personal med officers tjänsteställning — även värnpliktiga officerare — samt till underofficerare på stat, vare sig vederbörande är i tjänst eller icke. Distributionen måste ske med minsta möjliga tidsutdräkt och i varje fall långt snabbare än vad som nu är fallet. Kostnaderna för att utge tidskriften beräknas uppgå till 35 000 kronor om året (sid. 90 f., 116).

Organisations- och kostnadsförslag

40. Inom försvarsstaben bör även i fred inrättas en sektion III, bestående av sektionschef och tre avdelningar, en press-, en upplýsnings- och en personalvårdsavdelning (sid. 94 f.).

41. Pressavdelningen, som till chef skulle ha sektionschefen, skall bestå — förutom av chefen — av bl. a. en officer till förfogande, två stabsredaktörer samt en armé-, en marin- och en flygdetalj (sid. 96 f.).

42. Upplysningsavdelningen skall bestå av en detalj för inåtriktad upplysning, vars chef skall vara civil, en detalj för utåtriktad upplysning samt en filmdetalj. En av detaljcheferna skall vara avdelningschef. Även den civile detaljchefen bör därvid kunna ifrågakomma (sid. 98 f.).

43. Kostnaderna för den föreslagna organisationen beräknas till omkring 89 000 kronor eller omkring 6 000 kronor mindre än vid nuvarande organisation (sid. 100 f.).

44. I samband med att personalvårdsnämnden ombildas till försvarets upplysnings- och personalvårdsnämnd, utökas den med följande företrädare för upplysningsverksamheten, nämligen chefen för försvarstabens sektion III, chefen för försvarstabens upplysningsavdelning, två representanter för pressen, en representant för föreningar, som bedriva försvarsupplysning, och en representant för den civila filmverksamheten. Av de nuvarande två representanterna för folkbildningsverksamheten bör en tillika vara förtrogen med föreläsningsverksamhet. I nämnden, som skall bestå av högst 16 ledamöter, kunna även minst två fritt valda ledamöter ingå. Nämndens verksamhet fördelas i regel på två sektioner, en upplysningssektion och en personalvårdssektion. Kostnaderna för den nya nämndens verksamhet beräknas till 12 700 kronor mot f. n. för personalvårdsnämnden 9 000 kronor (sid. 103 f.).

45. De sammanlagda nya anslag till upplysning om och inom försvaret, som föreslås, uppgå till 145 000 kronor. Dessa anslag ha dock i viss utsträckning under beredskapstiden utgått på förskottsstaten (sid. 116).

Försvarsfrågan i ungdomsskolornas läroböcker

En översikt

Av läroverksadjunkten *Vilhelm Scharp*

Inledning.

Utgångspunkten för föreliggande översikt har varit den nyligen förda diskussionen om problemet »folk och försvar» och det därunder framkomna önskemålet om en revision av undervisningen i högre och lägre skolor beträffande försvarets ställning och uppgifter i det svenska samhället under olika tider, och särskilt dess relation till samhällslivet i sin helhet i våra dagar. Genom det andra världskrigets erfarenheter har en perspektivisk förändring inträtt gentemot den ståndpunkt, som representeras t. ex. av 1933 års läroplaner och de på dem byggande »Metodiska anvisningar till undervisningsplanen för rikets allmänna läroverk» (1935) i vad de avse ämnet historia med samhällskunskap. I dessa anvisningar framföras i huvudsak följande synpunkter på historieundervisningens mål och metoder:

Undervisningen bör i *realskolan* ha övervägande episk karaktär, samtidigt som den skall ge fasta kunskaper om yttre fakta under betoning av de stora personligheternas insatser. På *gymnasiet* bör den eftersträva en verklig fördjupning av insikterna och vid sidan av de politiska förhållandena ta upp till behandling »de mer på djupet verkande krafterna, såsom idéer, kulturströmningar, massrörelser, ekonomiska och sociala faktorer». Undervisningen bör ge »näring åt fantasin», väcka »intresse för gångna tidens människor och samhällsförhållanden», främja elevernas förmåga att »förstå, sammanställa och pröva», samt låta »kännedom om det förflutna underlätta förståelsen av vår egen tid».

Beträffande lärostoffet betonas i »Metodiska anvisningar», att »statshistorien måste bli ryggraden i den historiska framställningen», medan »den förr dominerande historien om staternas yttre mellanhavanden (krig, freder, allianser, dynastiska förhållanden)» ävensom de ofta detaljrika redegörelserna för vissa revolutioners förlopp i senare tid med rätta allt mer beskuri till förmån för andra sidor av historien: »den inre samhällsutvecklingen samt den andliga och materiella kulturens historia». — Stoffet bör »avvägas med hänsyn till företelsernas betydelse för samtid och eftervärld, deras inbördes växelverkan och sammanhang». — Vid behandlingen

av den moderna tidens historia »bör ges en fyllig redogörelse för *Nationernas Förbund*, dess tillkomst och verksamhet», och i samband därmed för »strävandena att främja fredsvilja och samförstånd mellan folken».

Ehuru de här återgivna synpunkterna närmast avse realskolor och högre allmänna läroverk, återge de dock utan tvivel den allmänna tendensen även beträffande motsvarande undervisning i folkskolorna. Dessa synpunkter ha även genomgående beaktats i de läroböcker, — eller de nyare upplagor av äldre läroböcker — som numera äro i bruk vid folkskolor och läroverk. Ett betydande utrymme har tillmätts de kulturhistoriska och ekonomiska »tillståndsskildringarna», även på lågstadiet, medan i synnerhet de tidigare mycket detaljrika skildringarna av krigsförlopp och fältslag i varierande utsträckning beskrivits.

Det förändrade perspektivet.

De senare årens världspolitiska utveckling har i många avseenden givit anledning till en något ändrad syn på frågan om historieundervisningens och dess läroböckers stoffurval. I samband med den nu pågående läroverksutredningen har frågan om en nyorganisering av historielärokursen, i synnerhet på realskolestadiet, varit under diskussion och detsamma har gällt frågan om en revision av läroböckerna på alla stadier. Den senare frågan var exempelvis hösten 1944 föremål för en intressant debatt i historielärarnas förening i Stockholm, varvid nödvändigheten av en dylik revision på åtskilliga punkter betonades såväl av referenterna (lektor N. Forsell och docent E. Söderlund) som av diskussionsdeltagarna. Därvid omnämndes även, ehuru mera i förbigående, den nya syn på de krigshistoriska och militärpolitiska momenten i de statshistoriska sammanhangen, som de senaste årens händelser påtvingat oss.

Det torde vara ostridigt, att de ovan refererade avsnitten av Metodiska anvisningar i ljust av de senaste årens världspolitiska erfarenheter numera ej längre stå i samklang med varandra. För uppnåendet av de i det första avsnittet anbefallda undervisningsmålen är det i det senare avsnittet exemplifierade stoffurvalet ej tillräckligt omfattande. För »förståelsen av vår egen tid genom kunskapen om det förflutna» är kännedomen om krigets och krigföringens roll och växlande former under tidigare epoker, dess politiska, geografiska, strategiska, ekonomiska och psykologiska förutsättningar liksom dess samband med de fortlöpande förändringarna i samhällslivets inre struktur i minst lika hög grad av nöden som de kultur- och idéhistoriska momenten. Härmed avses ingalunda en återgång till en äldre tids ur vår synpunkt ofta naiva förhärlikande av egna krigiska bedrifter eller dess omedvetet förljugna slagfältromantik. Utgångspunkten bör fastmera vara uppfattningen av kriget som en i det moderna samhällslivet alltjämt bestående och alltmer ödesdigert och ödeläggande verksam sjukdomsföreteelse, vars bekämpande av flertalet människor och folk betraktas som en självklar framtidsuppgift. Krigets förutsättningar och funktionsformer måste därför sakligt klargöras. I detta avseende ha de mer eller mindre pacifistiskt präglade tendenserna under åren närmast efter förra världskriget uppenbarligen färgats av ett optimistiskt önsketänkande, som numera vederlagts av verkligheten.

Undersökningens uppgift.

Uppgiften för föreliggande undersökning har närmast varit att efter genomgång av några av de vanligast använda läroböckerna i historia och samhällskunskap för folkskolor, realskolor och gymnasier sammanfatta de synpunkter och önskemål beträffande deras framställning av den svenska försvarsfrågan i vidaste mening, alltså även i fråga om de krigshistoriska momenten under tidigare epoker, som betingas av den ökade aktualitet den vunnit för vår egen tid.

Speciella synpunkter på materialet.

Undersökningen har huvudsakligen begränsats till läroböckerna i svensk historia, men i vissa sammanhang ha även utblickar måst göras till de allmänhistoriska framställningarna.

Vid bedömningen av de olika läroböckerna ha vissa bestämda synpunkter och önskemål lagts till grund, vilka samtidigt innehålla antydningar om den riktning, i vilken en eventuell revision skulle kunna anbefallas. Någon detaljerad analys av de olika läroböckernas framställningar har ej ansetts nödvändig. Framställningen avser endast att ge en allmän sammanfattning efter en översiktlig granskning av materialet, varvid vissa generaliseringar äro oundvikliga.

1) *Framställningen av krigshändelser i allmänhet i äldre tider* (intill 1800-talets början).

Med få undantag äro i såväl allmän som svensk historia krigsförloppens tekniska — geografiska, organisatoriska, strategiska, vapentekniska, etc. — förutsättningar endast ofullständigt och osystematiskt behandlade. Detta gäller läroböckerna på såväl hög- som lågstadiet och medför svårigheter, då det gäller att förklara eller åskådliggöra vissa krigshändelsers förlopp, förutsättningar och följder. De enskilda fältslagens mer eller mindre avgörande betydelse kan ej inses utan antydningar om de i varje fall föreliggande krigsmålen och de förhandenvarande resurserna eller metoderna för deras förverkligande. Redan en summarisk redogörelse för några viktigare militära grundbegrepp, såsom anfall och försvar, genombrytning och omfattning, landkrig och sjökrig, förintelse- och utnöttningsstrategi, befästnings- och belägringskonst, etappväsen och försörjningsproblem, mobiliseringsformer m. m. skulle ge möjlighet till en mer pragmatisk syn på de krigshistoriska företeelserna och därmed även på vårt eget militärpolitiska problem i nutiden. Vår tids ungdom fordrar ofta en mer saklig och konkret motivering för det lärostoff, som förelägges den, än vad gångna tidens gjorde, och förhåller sig ofta kritisk mot allmänna och känslobetnade formler såsom »maktställning», »oberoende», »seger», o. s. v.

Denna liksom följande synpunkt är framför allt tillämplig på högstadiets (gymnasiets) läroböcker såväl i svensk som allmän historia. Såsom konkret önskemål kunde därjämte framhållas en mera kontinuerligt fortlöppande bild av krigskonstens utveckling genom tiderna och framför allt av dess sammanhang med geografiska, sociala och ekonomiska faktorer. Så kunde ske redan i fråga om den atenska hoplitorganisationen, den romerska hären, medeltidens feodalväsen, kondottiär- och landsknektsvä-

sendet under senmedeltiden i dess relation till penninghushållningens genombrott och den starka furstemaktens uppkomst, den franska arméorganisationen under Ludvig XIV, den preussiska under Fredrik Wilhelm I och slutligen franska revolutions- och Napoleonkrigens omvälvning inom krigföringen genom den allmänna värnpliktens idé.

Av särskild vikt vore härvid framhävandet av egenheterna i det svenska försvarssystemets utveckling alltifrån äldsta tiders metodiskt utbyggda kustförsvarssystem, ledung och folkuppåd, frälsehärens uppkomst i samband med befästandet av riksenheten men — i motsats till den kontinentala utvecklingen — utan avvärning av allmogen, dess successiva försvinnande under 1400- och 1500-talen samt de senare svenska härordningarna och särskilt indelningsverkets speciella förutsättningar i vårt lands ekonomiska struktur och deras samband med den lokala självstyrelsens traditioner — allt detta ställt i relation till den samtidiga utvecklingen på kontinenten.

För så vitt tillfredsställandet av dessa önskemål skulle anses i obehörig grad inkräkta på läroböckernas begränsade utrymme, kunde en dylik sammanfattande framställning tänkas få formen av en uppsats i en historisk läsebok, exempelvis i en kommande del av Söderlund-Jacobsons »Med plog och svärd». Otvivelaktigt skulle emellertid även läroböckerna själva vinna på en tillämpning av dylika enhetliga synpunkter beträffande det krigshistoriska stoffet.

Betydelsen av att krigshändelser och krigsanledningar såvitt möjligt framställas objektivt behöver ej betonas. I detta avseende torde de svenska läroböckerna numera fylla rätt höga anspråk, särskilt när det gäller relationerna med de nordiska grannländerna. Fråga är emellertid om icke vid framställningen av den skandinaviska unionens historia även det militärpolitiska syftet med detta statsförbund — hävdandet av Nordens gemensamma intressen gentemot de hanseatiska monopolkraven och andra störande ingrepp söderifrån, — kunde komma bättre till synes, under samtidigt betonande av de faktorer, som omintetgjorde tankens förverkligande. Därigenom skulle bland annat en bakgrund vinnas för de sedermera intermittert återkommande försöken till en interskandinavisk förbundspolitik såsom skydd mot utomskandinaviska makters hot eller försök till intrång.

Beträffande *lågstadiet* (real- och folkskola) kunna här anförda synpunkter givetvis tillämpas endast i begränsad omfattning. Den »episka framställningen» och framhävandet av personligheternas insatser måste där bli huvudsaken. I detta avseende synas de genomgångna läroböckerna väl fylla sin uppgift. I vissa fall märker man en tendens till patriotisk förenkling av utrikespolitiska konfliktlägen, så till exempel i Brandells och Grimbergs framställning av motiven till Gustav III:s ryska krig, som väl icke helt motsvarar den nutida forskningens resultat.

2) *Försvarsfrågans utveckling under 1800-talet.*

För detta avsnitt gälla i förstärkt grad de synpunkter och önskemål, som tillämpats i det föregående. De kunna nu i större utsträckning göras gällande även beträffande folk- och realskolans läroböcker, då 1800-talet i regel behandlas i dessa skolors avslutningsklasser, där högre anspråk kunna ställas på elevernas fattningsgävor.

Den reella bakgrunden för försvarsfrågans uppkomst och utveckling i Sverige under detta tidsavsnitt är dels den allmänna värnpliktstankens successiva genombrott i Europa under och efter Napoleonkrigen och dess samband med tidens demokratiska och nationella strömningar, dels den tekniska revolutionens, de nya trafikmedlens och de »vetenskapliga» krigsförberedelsernas omvälvande inflytande på krigföringens yttre former, dels slutligen industrialismens, imperialismens och den internationella arbetarrörelsens framträngande som dominerande faktorer i samhällslivet.

Något genomfört försök att ställa försvarsfrågan eller den militära utvecklingen över huvud i samband med dessa allmänna företeelser på samhällslivets område har emellertid ännu icke gjorts. Icke heller upptas den socialistiska arbetarrörelsens fredssträvanden eller den imperialistiska propagandans krigsförhärlikande till behandling.

Av de allmänhistoriska framställningarna för *läroverken*, behandlar den på gymnasiet mest använda, *Falk-Jacobsen-Söderlund*, i ett kort översiktsavsnitt »Den väpnade freden» summariskt hithörande frågor, medan den motsvarande läroboken för realskolan, *Jacobson-Erlandsson*, helt förbigår den. Av läroböckerna i *svensk historia* innehåller den för gymnasiet mest brukliga *Falk-Tunberg*, 2:a upplagan, en god men kortfattad sammanfattning på knappa en och en halv sida av »Grundskatte- och försvarsfrågorna» intill försvarsreformen 1901. Även realskolans motsvarande läroböcker *Odhner-Westman* och *Grimberg-Söderlund* innehålla dylika översikter, av vilka den senare också ger en utblick till utvecklingen i andra länder, medan den förra är synnerligen kortfattad. Nyare forskning på detta område borde emellertid utnyttjas i kommande läroböcker på dessa stadier. Beträffande *folkskolans* läroböcker måste slutligen sägas, att försvarsfrågan i allmänhet intar en ytterst undanskjuten plats i de vanligen systematiska och utförliga översikterna över olika politiska och kulturella frågor utveckling under denna tid och att de därigenom måste anses väcka föreställningen om försvarsfrågans underordnade betydelse.

En särställning bland läroböckerna i historia för folkskolan intar *Toldners* även ur andra synpunkter förtjänstfulla och utförliga framställning, som på två sidor ger en översiktlig men detaljrik bild av indelningsverkets avlösning genom allmänna värnplikten. Därjämte ges i en särskild översikt av allmänna historien en utmärkt bakgrund genom en utförlig skildring av den världspolitiska, tekniska och ekonomiska utvecklingen samt av det första världskriget, mellankrigstiden och det nu pågående kriget.

3) Försvarsfrågans utveckling under 1900-talet.

Vad i föregående avsnitt anförts om *folkskoleböckernas* framställning av den svenska försvarsfrågan under 1800-talet gäller i ökad grad om dess behandling under den följande epoken fram till närvarande tid. I de flesta fall avfärdas den med några få rader om »upprustningen» med anledning av världskriget 1914—1918 eller, såsom exempelvis *Hagnell-Olander* med några sammanfattande rader utan detaljuppgifter rörande utvecklingen från 1815—1940. I intet fall upptages till diskussion försvarsfrågans nya problematik efter indelningsverkets avskaffande, värnpliktstankens sammanknytning med kravet på allmän rösträtt, den antimilitaristiska agitationens framträdande och argument, pacifismen, det utrikespolitiska läget försämring o. s. v.

I visst avseende äro framställningarna i *gymnasiets* och *realskolans* ovan nämnda läroböcker utförligare. *Falk-Tunberg* ägnar en sida åt härordningsreformen 1914 och åtta rader åt utvecklingen 1920—1939, medan *Grimberg-Söderlund* i sitt avsnitt om försvarsfrågan för fram behandlingen i ett sammanhang från 1814 till 1939 på föga mer än en sida. *Odhner-Westmans* framställning är ännu mera summarisk. Ingendera av dessa tar upp de ovan nämnda problemen till debatt.

Beträffande de allmänhistoriska framställningarna för detta tidsavsnitt kommer i ett par fall en bristande objektivitet till synes genom att tyska argument okritiskt accepterats vid behandlingen av det tyska sammanbrottet 1918 liksom av förspelet till den nu pågående stormaktskonflikten. Särskilt krasst är detta märkbart hos *Wennström* (realskolan) och *Brandell* (folkskolan), men även de tidigare mest använda läroböckerna på gymnasiet (*Falk-Jacobson*) visa liknande tendenser. En dylik vilseledande framställning är ägnad att undanskymma betydelsefulla aspekter på den svenska försvarsfrågan under senaste tid.

Försvarsfrågans olika utveckling och lösning i våra nordiska grannländer Danmark, Finland och Norge samt dess betydelse för deras öden under det nuvarande kriget ha hittills icke fått något omnämnande i läroböckerna.

Man saknar även en framställning om det moderna krigets omfattande fysiska, materiella och moraliska skadegörelse.

Det måste alltså konstateras, att såväl läroverks- som folkskoleungdom genom de av dem använda läroböckerna i historia knappast kunna anses erhålla någon reell orientering över krigets och försvarsfrågans innebörd för den nu levande generationen och om de problem, som stått i förgrunden på senare tid: officerskårens demokratisering, solidariteten mellan folk och försvar, försvarsbördornas rättvisa fördelning o. s. v.

4) *Läroböckerna i samhällskunskap* för de tre olika skolstadierna innehålla alla översikter av försvarsväsendets nuvarande organisation. Av de på *gymnasiet* mest använda läroböckerna ger *Hildebrand-Kraft* en utförlig resonerande framställning (sju sidor) med kort historisk återblick och en schematisk översikt av soldat- och befälsutbildningen vid armén. Den ger också en kort resonerande motivering för soldatutbildningens nödvändighet. *Herlitz*: »Svensk samhällslära» innehåller i motsats till föregående lärobok en översikt över försvarsdiskussionen och dess argument. Däremot är *Herlitz* framställning av försvarsorganisationen något knapphändigare än *Hildebrand-Krafts*. *Herlitz* berör därjämte de speciella krav av psykisk och moralisk art, som uppstått genom den moderna »totala» krigföringen, och även de problem som kunna sammanfattas under rubriken »Folk och försvar».

Realskolans läroböcker i historia innehålla i regel översiktliga tilläggs-kapitel om samhällslära. Dessa äro i de båda här behandlade läroböckerna (*Odhner-Westman* och *Grimberg-Söderlund*) i fråga om försvarsorganisationen synnerligen kortfattade och översiktliga (resp. två och en sida) och innehålla ingen problemdiskussion.

Bland de för *folk- och fortsättningsskolor* avsedda läroböckerna i medborgarkunskap har försvarsväsendet fått en mycket växlande behandling. En bland de mest använda, *Rydén-Thomson*, ger på två sidor en kort men koncentrerad översikt med bifogade praktiska uppgifter såväl beträffande försvarsfrågans historia som organisationens praktiska tillämpning. Hänvisningar ges till »Svenska folkets underbara öden», »Medborgarboken om

folkförsvaret», m. fl. uppslagsböcker. *Bergström-Greiff's Medborgarkunskap* ger en ytterligt kortfattad översikt (en sida), medan *Nils Helgers* mycket anlitade *Medborgarbok* på sju sidor ger en utförlig och av en resonerande historik inledd framställning av försvarets uppgifter, organisation, utbildning, civilt försvaret och fredsplanen.

Toldners redogörelse för försvarsväsendet är relativt kortfattad men innehåller som arbetsuppgift hänvisning till »Medborgaren och försvaret» i »Ungdomens medborgarbok».

Sammanfattning: De i svenska skolor använda läroböckerna i historia och samhällslära ge trots utmärkta ansatser i enskilda punkter icke en efter nutida förhållanden avpassad bild av krigets förutsättningar och former. I synnerhet gäller detta för framställningen av utvecklingen från 1800-talets början och för den svenska försvarsfrågans utrikespolitiska och socialpsykologiska bakgrund. En komplettering i detta avseende vore önskvärd. En förutsättning härför synes vara utarbetandet av en objektiv, sociologiskt orienterad undersökning av problemets olika faktorer till ledning för lärare och allmänhet.

Följande läroböcker ha efter samråd med Statens läroboksnämnd lagts till grund för undersökningen:

I. F o l k s k o l a n.

a) Historia:

1) *Bergström — Greiff.*

Lärobok i svensk och allmän historia för folkskolan av Ola Bergström omarbetad av Mauritz Greiff. Sjätte upplagan, Stockholm 1940.

2) *Georg Brandell.*

Sveriges historia i berättelser och bilder för folkskolan av Georg Brandell. Tionde upplagan, 1940.

3) *Carl Grimberg*

Sveriges historia för folkskolan av Carl Grimberg under medverkan av Karl Nordlund, Anders Haglund, Anna Lessel, Jenny Wahlman. Tionde förkortade upplagan. Jämte den världshistoriska bakgrunden till Sveriges historia. Fjärde tryckningen, 1943.

4 a) *Hagnell — Olander.*

Sveriges historia för folkskolan av Axel Hagnell, överlärare vid Göteborgs folkskolor och Gunnar Olander, Fil. lic. lärare vid Göteborgs folkskolor. Gävle 1943.

4 b) Läsning till Sveriges historia av Axel Hagnell och Gunnar Olander. Andra upplagan. Gävle 1944.

5) *Jean Häggman.*

Sveriges historia för folkskolan av Jean Häggman, Lektor. Andra omarbetade upplagan. Tredje tryckningen 1941.

6) *F. W. Morén.*

Lärobok i historia för folkskolan av F. W. Morén, Fil. Dr. Fjärde oförändrade upplagan 1942.

7) *Odhner — Westman.*

C. T. Odhners lärobok i historia för folkskolan. Fäderneslandets historia. Tjugotredje upplagan. Utgiven av K. G. Westman, Stockholm 1941.

8) *B. Selander.*

Lärobok i historia för folkskolor av A.-formen av B. Selander, Del. II Svensk och Allmän Historia i bilder och skildringar (6. och 7. klassens kurs). Nionde omarbetade upplagan. Till denna lärobok hör en i anslutning till densamma utarbetad läsebok. Stockholm 1937.

9) *Ture Toldner.*

Ture Toldner. Historia och Samhällslära för Folkskolan, Del I Sveriges Historia. Stockholm 1943.

10) *Ture Toldner.*

Ture Toldner. Historia och Samhällslära för Folkskolan, Del II Allmän Historia och Samhällslära. 1943.

b) *Medborgarkunskap:*1) *Ola Bergström.*

Medborgarkunskap av Ola Bergström under medverkan av Mauritz Greiff. Trettonde upplagan. 1940.

2) *Nils Helger.*

Medborgarbok för Ungdomsskolor av Nils Helger. Trettiofjärde upplagan. (303—315 tusendet) under medverkan av: Bengt Helger, Fil. lic. förste aktuarie i Socialstyrelsen och Torsten Helger, Fil. mag. folkskollärare i Nacka. Uppsala 1944.

3) *E. Malmgren.*

Ernfrid Malmgren. Ungdomens Medborgarkunskap för Folk- och Fortsättningsskolor. Stockholm 1942.

4) *Arvid Rosén och Oskar Jonsson.*

Känn Ditt Samhälle. En skolornas medborgarbok av Arvid Rosén och Oskar Jonsson. Andra upplagan. Stockholm 1941.

5) *Rydén — Thomson.*

Medborgarkunskap för Fortsättnings- och andra Ungdomsskolor av Värner Rydén, utarbetad av A. Thomson. Nionde upplagan 1940.

6) *Thurén — Lindholm.*

Den Unge Medborgaren. Lärobok i Medborgarkunskap för Fortsättningsskolor och Studiecirkelklar av E. Thurén och E. Lindholm. Sjätte upplagan. Stockholm 1943.

II. *Realskolan.*a) *Allmän historia:*1) *Jacobson — Erlandson.*

Lärobok i Allmän historia för realskolan av Gustaf Jacobson och Simon Erlandson. Fjortonde upplagan. Stockholm 1941.

2) *Torsten Wennström.*

Lärobok i allmän historia för realskolan. Uppsala 1937.

b) *Svensk historia:*1) *Odhner — Westman.*

Fäderneslandets historia. Tjuguåttonde reviderade upplagan utg. av K. G. Westman. Stockholm 1942.

2) *Grimberg — Söderlund.*

Sveriges historia för realskolan av Carl Grimberg och Ernst Söderlund. Stockholm 1940.

III. Gymnasiet.

a) Allmän historia:

1) *Falk — Jacobson.*

Lärobok i allmän historia för gymnasiet av Erik Falk och Gustaf Jacobson. Andra upplagan. Stockholm 1935.

2) *Jacobson — Söderlund.*

— 4:e upplagan av ovanstående omarbetad av Ernst Söderlund. Stockholm 1944.

b) Svensk historia:

1) *Falk — Tunberg.*

Svensk historia för gymnasiet av Erik Falk och Sven Tunberg. Andra omarbetade upplagan. Stockholm 1942.

c) Svensk stats- och samhällskunskap:

1) *Hildebrand — Kraft.*

Svensk stats- och samhällskunskap för gymnasiet av Emil Hildebrand. Omarbetad av Salomon Kraft. Tofte upplagan. Stockholm 1943.

2) *Herlitz.*

Svensk samhällslära av Nils Herlitz. Under medverkan av Alf Johansson. Fjärde upplagan. Stockholm 1940.

Enquête om Aktuell orientering

(Sammanställning, utarbetad av utredningens sekreterare.)

På upplysningsutredningens begäran företog försvarsstaben på hösten 1944 en enquête om Aktuell Orientering. Enquêten omfattade samtliga förband vid II., III. och IV. militärområdena samt vissa förband vid marinen och flygvapnet. Sammanlagt inkommo omkring 1 150 särskilda enquêtesvar.

Det av försvarsstaben uppgjorda frågeformuläret innehåller till en början två frågor avsedda att besvaras av högre förbandschefer:

- 1) Har vid särskilda tillfällen genomgång inför manskapet av bestämda artiklar i Aktuell Orientering anbefallts?
- 2) Har vid särskilda tillfällen genomgång av bestämda artiklar i Aktuell Orientering ägt rum inför befälet eller inför någon eller några befälskategorier?

Vidare innehåller formuläret nio frågor avsedda att besvaras av kompanichefer och motsvarande:

- 1) Äger regelbunden muntlig orientering av manskapet rum?
- 2) Utnyttjas Aktuell Orientering för orientering av personalen?
- 3) Om fråga 2 besvaras nekande: Varför har Aktuell Orientering ej utnyttjats?
- 4) På vad sätt utnyttjas tidskriften?
- 5) Vem eller vilka ha vid förbandet lämnat orientering med stöd av Aktuell Orientering?
- 6) Om kompanichef som regel ej själv lämnat orienteringar: Varför har kompanichefen ej personligen deltagit i upplysningsverksamheten?
- 7) Vilka olika slag av artiklar i tidskriften ha utnyttjats?
- 8) Vilken har effekten varit av upplysning med stöd av:
 - a) Aktuell Orientering?
 - b) utsända truppföredrag?
 - c) dagspressen och andra liknande medel, som fritt utnyttjats?
- 9) Finnas önskemål ifråga om Aktuell Orientering?
 - a) innehåll
 - b) utsändning.

Önskvärt hade varit att med ledning av hittillsvarande erfarenheter även erhålla material för bedömning av i vilken mån Aktuell Orientering är av betydelse för orientering av befälskårerna i samhällsfrågor, samt huruvida Aktuell Orientering bör utkomma även efter kriget. Som synes förekommer emellertid ingen av dessa frågor direkt i formuläret, och det har därför varit svårt att draga några bestämda slutsatser rörande dessa problem.

Den bästa upplysningen i dessa hänseenden ge högre chefers samt kompanichefernas svar på frågorna 7—9, vid vilka därför huvudvikten lagts i denna undersökning.

Som en allmän karakteristik av svaren kan sägas, att de äro ganska ensartade och knapphändiga. Vissa frågor ha i ganska stor utsträckning överhoppats. En del chefer ha dock vinnlagt sig om att ge mer utförliga svar. Omkring 5 % av svaren visa oförmåga att fylla i formuläret. I några få fall har en extrem politisk åskådning kommit till uttryck i svaren.

Det torde i åtskilliga fall på goda grunder kunna ifrågasättas, om icke svaren varit för positiva och mera gett uttryck för den uppfattning, som officeren anser sig böra ha, än för den, som han i grund och botten hyser.

I det följande behandlas frågeformuläret punkt för punkt. Först redogöres för de två första frågorna, vilka besvarats av ett åttiotal högre chefer.

1) *Har vid särskilda tillfällen genomgång inför manskapet av bestämda artiklar i Aktuell Orientering anbefallts?*

2) *Har vid särskilda tillfällen genomgång av bestämda artiklar i Aktuell Orientering ägt rum inför befälet eller inför någon eller några befälskategorier?*

I övervägande antalet fall ha dessa frågor besvarats med ja. Som belysande exempel citeras följande ur det svar, som chefen för P 3 avgett: »Vid P 3 depå kungöres av försvarsstaben översända broschyrer, truppforedrag, orienteringsblad och tidskriften Aktuell Orientering vid varje tillfälle på depåorder och anbefalles därvid orientering av truppen på sätt bataljonscheferna äger bestämma. Denna orientering äger rum kompani- eller bataljonsvis, varvid *befälet närvara*. Artiklar berörande utvecklingen i världskriget genomgås i anslutning till vid kompanierna i allmänhet förda krigslägeskartor. Vissa artiklar, som ha aktuellt intresse upptages till behandling under 'regementsrapporten' (en gång varje vecka) vid vilken personalvårdsofficeren och övriga direkt underställda chefer närvara. Härvid har genomgång av vissa artiklar inför manskapet anbefallts.»

När frågorna besvarats nekande har motiveringen vanligen varit ungefär den, som kommer till uttryck i sekundchefens för K 1 svar: »Genomgång inför manskapet av bestämda artiklar i Aktuell Orientering har inte anbefallts, eftersom i anvisningarna för distributionen uttryckligen anges, att Aktuell Orientering tillställs samtliga skvch för att utgöra ett underlag för orientering av trupp. Ej heller har vid särskilda tillfällen genomgång av bestämda artiklar ägt rum inför befälet, eftersom förut nämnda anvisningar anbefalla varje chef, att låta underställda off, uoff och med dem likställda taga del av innehållet i Aktuell Orientering.»

Materialet visar ganska tydligt, att i de fall då högre chefer icke vidtagit några särskilda åtgärder för att stimulera upplysningsverksamheten, har denna på lägre förband vanligen varit av mindre omfattning än eljest.

Härefter behandlas de nio frågor, som ställts till kompanichefer och motsvarande.

1) *Äger regelbunden orientering av manskapet rum?*

Avsikten med denna fråga torde ha varit att efterhöra, huruvida löpande orientering äger rum, men formuleringen, särskilt ordet »regelbunden», har ofta gett anledning till missförstånd.

De flesta ha besvarat frågan jakande och t. o. m. meddelat, hur ofta

orientering har skett. Det vanligaste tycks ha varit var vecka eller var fjortonde dag.

Bland de omkring 12 %, som avgivit nekande svar, kan man särskilja två grupper. Den ena har framhållit, att orientering endast ägt rum vid särskilt anmärkningsvärda tillfällen eller med anledning av någon artikel, som just varit aktuell för truppen. Om »regelbunden orientering» tages i betydelsen »löpande orientering» kunna även dessa svar räknas som jakande.

Den andra gruppen, som dock endast omfattar ett fåtal, har anfört något av följande motiv. Många ha ej varit medvetna om att de utan särskild order från högre chef äro skyldiga att meddela orientering. Somliga ha t. o. m. anfört rent principiella betänkligheter mot sådan orientering och därvid hänvisat till en bestämmelse om att politiska parti- eller stridsfrågor ej få avhandlas inför truppen. Några ha undvikit upplysning i aktuella politiska frågor med den motiveringen, att de »med säkerhet inte ha samma politiska uppfattning som flertalet värnpliktiga».

Endast i undantagsfall förekommer en så bestämt negativ inställning till orienteringen, som den, vilken kommer till synes hos en ryttmästare i K 1:s reserv: »Allt prat framför fronten onödigt. — Så snart skvadronen går i bivack eller kvarter, uppsättes vid vaktens slutna del Livregementets fälttecken — halmkransen från Lund. Ytterligare politisk orientering har ännu ej synt av behovet påkallad.»

Andra motiveringar äro: 1) Brist på befäl och brist på tid både hos trupp och befäl. 2) Förbandet är splittrat eller har ej varit inkallat. 3) Svårigheten att få lokaler. Detta gäller i hög grad för beredskapsförband och för förband ur flottan, där det visat sig svårt att samla fartygens personal till gemensamma föreläsningar. 4) Truppen har ansetts stå på en sådan intellektuell nivå, att den själv kan orientera sig med hjälp av dagliga tidningar och tidskrifter.

2) *Utnyttjas Aktuell Orientering för orientering av personalen?*

Frågan har besvarats till ungefär 90 % med ja. Uttalandena visa, att Aktuell Orientering är värdefull för de officerare, som skola lämna truppen orientering. En politisk upplysning grundad på de dagliga tidningarna är vanskelig för officerarna, som i många fall kan ha svårt att i pressen skilja på rykten och fakta. Aktuell Orienterings objektiva artiklar äro därför en god ledning för oerfaren befälspersonal och bidrager till att skapa förtroende mellan befäl och trupp.

»Aktuell Orientering fyller för officeraren ett behov» (kompanichef I 21). »Dagspressen och liknande källor ha icke fritt utnyttjats, då jag funnit all anledning att i dessa ofta ömtåliga spörsmål följa en auktoriserad uppläggning» (kompanichef vid I 1).

Direkta uttryck för vederbörandes politiska inställning framkomma någon gång i svaren. Aktuell Orientering användes då »det fria studiet av dagspressen med dess i mitt tycke missvisande inställning gentemot bolsjevismen icke kan hava varit av godo» (bataljonschef K 3).

»Aktuell Orientering medför fördömande av quislingarna och deras metoder, ofta uttalad förvåning över svenska nazistsympatisörer» (kompanichef på försvarsområdesförband).

3) *Om fråga 2) besvaras nekande: Varför har Aktuell Orientering ej använts?*

Den främsta orsaken till att Aktuell Orientering ej använts synes ha varit, att den ej är aktuell, och att det ansetts vara lämpligare att hämta stoff till orientering av truppen i dagstidningarna. Att denna sammanställning dock såsom ovan nämnts är svår att göra, torde vara huvudskälet till att så många ändå begagna sig av Aktuell Orientering.

Ett annat viktigt skäl, som anförts, är att man icke ansett sig ha tid att göra den omarbetning av språket i tidskriftens artiklar, som kräves, för att dessa skola kunna förstås av truppen.

En kategori har särskilt fäst sig vid att Aktuell Orientering försetts med stämpeln »Endast för tjänstebruk», och därför hyst den uppfattningen, att endast befälet bör taga del av publikationen.

De skäl mot orientering överhuvudtaget, vilka anfördes vid besvarande av fråga 1), ha givetvis återopats även här. »Då truppföredrag och artiklar i Aktuell Orientering helt eller delvis behandlat politiska spörsmål, och enär jag förbundet mig att med trupp ej behandla dylika frågor, har jag ej personligen kunnat delta i upplysningsverksamheten. Av samma skäl har Aktuell Orientering ej utnyttjats» (kompanichef I 14).

4) På vad sätt utnyttjas tidskriften?

Av svaren framgår, att tidskriften huvudsakligast utnyttjats så, att officerarna ur Aktuell Orientering hämtat stoff till orientering av truppen. Artiklarnas ämnen och fakta ha lagts till grund för föredrag, som sammanställts av föredragshållaren.

I några fall meddelas, att artiklarna lästs upp för truppen utan omarbetning. Vanligen förklaras dock denna metod vara olämplig, då tidskriftens språk ofta förstås mindre väl av truppen. Vid en del förband förekommer även, att Aktuell Orientering fått cirkulera bland truppen, varvid manskapet självt fått taga del av innehållet. När de två sist beskrivna metoderna använts, torde orsaken ha varit bristande tid hos officerarna.

5) Vem eller vilka ha vid förbandet lämnat orientering med stöd av Aktuell Orientering?

6) Om kompanichefen som regel ej själv lämnat orienteringen: Varför har kompanichefen ej personligen deltagit i upplysningsverksamheten?

Orienteringen har i de allra flesta fall lämnats av förbandschefen.

Om assistenten eller annat befäl på grund av sin civila sysselsättning ansetts mer lämplig som föredragshållare, har han fått överta arbetet. Även om förbandschefen skött den övriga upplysningen, har assistenten stundom ändå ansetts vara mest kompetent att handha orienteringen i sociala frågor.

Plutoncheferna ha övertagit uppgiften, då kompanichefen varit förhindrad av bristande tid eller befunnit sig på annan plats.

7) Vilka olika slag av artiklar i tidskriften ha utnyttjats?

Svaren ge vid handen, att de utrikespolitiska redogörelserna tilldragit sig det största intresset, främst de rent militärpolitiska artiklarna och de som behandla Sveriges läge. Artiklar om samhällsfrågor, som rent personligt kunnat beröra truppen, ha i första hand utnyttjats. Framför allt ha artiklar om personalvårds- och beredskapsförhållanden delgivits truppen.

Notiserna är en av officerarna mycket uppskattad avdelning i Aktuell Orientering. Dess innehåll är endast undantagsvis avsett för truppen.

Ö.B:s uttalanden ha återgivits i Aktuell Orientering och i mycket stor utsträckning förts vidare till truppen.

I många svar ha även de särskilda artiklar angivits, som använts för orientering. De mest använda artiklarna ha behandlat »kommissanda — soldatanda», riksdagsmannavalen, maskering, Finlands läge samt sparsamhet.

8) Vilken har effekten varit av upplysning med stöd av

a) Aktuell Orientering?

b) utsända truppföredrag?

c) dagspressen och andra liknande källor, som fritt utnyttjats?

Denna fråga har i många fall lämnats obesvarad, vilket i hög grad försvårar bedömningen av materialet. Att svaren uteblivit, har ofta berott på att förbandet varit nyuppsatt eller att större förändringar skett i befäl eller manskap. I åtskilliga fall, då sådana speciella omständigheter icke förelegat, måste orsaken ha varit, att förbandscheferna icke varit intresserade av enquêten eller icke haft möjlighet att bedöma truppens reaktion. Några efterforskningar om den direkta effekten synas sällan ha företagits. Vanligen har man nöjt sig med att registrera den grad av *intresse* truppen visat vid orienteringens meddelande. På grund av detta framkommer det mera sällan, huruvida Aktuell Orientering, truppföredragen eller dagspressen gett den största effekten. Svaren beträffande den inbördes ordningen äro ytterst skiftande och tillåta knappast några bestämda slutsatser, men en tendens till att truppföredragen anses vara bättre än Aktuell Orientering kan förmärkas. — Frågorna b) och c) torde blott ha tagits med i frågeformuläret för att ge jämförelsematerial. Fråga c) har dessutom ofta missuppfattats av förbandscheferna. När svar lämnats, att orientering med dagspressen givit gott resultat, har nämligen ofta avsetts den upplysning, som manskapet skaffat sig självt genom läsning av dagstidningarna och icke en av förbandschefen med hjälp av dagspressen lämnad orientering.

I det följande behandlas de fall, då en verklig bedömning av effekten gjorts. I flertalet svar har effekten angivits såsom tillfredsställande, i ett ringa antal svar som mycket god. En kompanichef vid P 4 gör följande troligen ganska karakteristiska uttalande: »Man får hoppas, att de små korn, som utspritts, i de flesta fall ha fallit i god jordmån och grott».

I icke så få fall har det direkt utsagts, att effekten varit dålig, och samma förhållande har förmodligen förelegat i många av de fall, då frågan lämnats obesvarad.

Effekten synes främst vara beroende av ämnesvalet, föredragets längd samt truppens fysiska och psykiska tillstånd. Det är svårt att få uttröttad personal intresserad av truppföredrag och genomgångar. Dessa måste göras korta och populära. Vad beträffar ämnet tycks orientering i manskapets aktuella militärsociala förhållanden lättast kunna fåga truppens uppmärksamhet.

I de fall, då förbandschefen aktivt intresserat sig för utformningen av orienteringen, synes också effekten ha blivit god. Anmärkningsvärt är också, dels att äldre värnpliktiga vid beredskapsförband varit mera mottagliga för orienteringen än yngre värnpliktiga under rekryttjänstgöringen, dels att stadsbefolkningen visat något större intresse för aktuell upplysning än lantbefolkningen vid beredskapstjänstgöring i avlägsna trakter.

Många förbandschefer ha även mer utförligt redogjort för vilka följder

upplysningen har medfört. Man har kunnat förmärka »en allmän intellektuell upptryckning hos truppen», som bland annat yttrat sig i att föredragen väckt diskussion och gett anledning till frågor från åhörarna. Man har vidare ansett sig kunna konstatera en stegrad försvarsvilja och ökad förståelse för beredskapens nödvändighet och även i viss mån för disciplinens betydelse. Sparsamhetspropagandan tycks även haft god inverkan på truppen.

Det har slutligen framhållits, att befälets auktoritet ökats på grund av de kunskafer, som det visat sig sitta inne med, och på grund av objektivitetens i den meddelade orienteringen.

9) *Finnas önskemål ifråga om Aktuell Orientering?*

a) *innehåll?*

Många ha svarat, att Aktuell Orientering utgör ett gott komplement till dagspressen, men åtskilliga ha även framhållit, att Aktuell Orientering i sitt nuvarande skick är onödig för dem, som studera dagstidningarna. Som skäl härför anföres främst, att stoffet icke uppfyller de krav på aktualitet, som namnet på tidskriften antyder. Detta är den allmännaste kritik, som riktats mot Aktuell Orientering, och den återkommer nästan ständigt.

Krigsöversikterna i radion har ofta ansetts vara bättre lämpade för en aktuell orientering, och från ett luftvärnsförband har föreslagits, att Aktuell Orienterings militärpolitiska översikter helt skola ersättas av särskilda militärpolitiska radioprogram för krigsmakten.

De, som ansett aktualitetsvärdet vara litet, ha framställt en rad önskemål beträffande Aktuell Orienterings innehåll. Tidskriften borde lägga an på rent politiska artiklar i stället för redogörelser för krigsläget. »Klarläggande av ekonomiska, etnologiska, historiska och politiska bakgrunder till händelseförloppet bättre än försenade redogörelser för krigshändelser» (försvarsområdesbefälhavare). »Det synes önskvärt, att flera artiklar av principiell innebörd eller med upplysning om förhållanden utomlands inflyta, även om detta sker på bekostnad av krigslägesorienteringarna, vilka kunna göras mer summariska» (försvarsområdesbefälhavare). »Kanske en del populärt skrivna berättelser grundade på händelser, som verkligen inträffat i de stridande arméerna. Dagspressen innehåller relativt sällan sådana historier. Avsikten skulle vara att med verkliga exempel kunna påvisa för okomplicerade naturer nyttan av disciplin, exercis, självverksamhet» (skvadronchef, K 3).

Eftersom man anser dagspressen tillräcklig för aktuell upplysning i militärpolitiska frågor, önskar man i stället fler artiklar, som behandla ekonomiska och sociala spörsmål och personalvårdsärenden. Man efterlyser också redogörelser för planer om återuppbyggnadsarbetet samt artiklar i nordiska frågor.

Ganska vanligt är, att man vill bereda ökad plats i Aktuell Orientering för frågor, som äro av nytta för officerarna i den militära utbildningen av truppen, såsom artiklar om nya vapen och nya stridsmetoder, redogörelser för större manövrar och högre chefs kritik samt frågor rörande den inre tjänsten.

Utöver detta förekommer blott mindre viktiga önskemål beträffande innehåll. Från marinhall har föreslagits, att artiklar, som endast beröra lantförsvaret måtte för flottans räkning utbytas mot artiklar rörande sjökriget. — »Marinpress» tycks bättre ha fångat intresset hos flottans man-

skap. Flygvapnet önskar också mer artiklar rörande det egna vapenslaget.

Ifråga om formen ha önskemål framställts om enklare språk, då vederbörande officerare icke anse sig kunna eller ha tid att omarbete artiklarna till ett för truppen lämpligt språk.

I samband därmed har föreslagits, att Aktuell Orientering skulle utkomma med en upplaga för officerare och en för manskap.

Dessutom anses tidskriften vara en smula för tungläst och tråkig. Man önskar, att innehållet lättas upp med rikligare bildmaterial och att även kartor bifogas i större utsträckning än förut. Man föreslår också, att personal ute vid förbanden i högre grad skall medverka med artiklar.

Vidare föreslås vissa åtgärder för att underlätta kompanichefernas användning av Aktuell Orientering. »Det torde vara lämpligt att i häftet angiva vilka artiklar, som böra delgivas truppen och vilka som böra delgivas befälet. De artiklar, som skola delgivas befälet kunna skrivas på 'vanlig svenska'. De artiklar, som skola delgivas truppen böra skrivas så att de kunna delgivas truppen direkt (bataljonschef, 121).

Andra önska, att högre chefer måtte anbefalla vissa artiklar till genomgång med truppen.

Man föreslår också att stämpeln »Endast för tjänstebruk» tages bort. Den har tydligen gett upphov till missförstånd, och en del förbandschefer ha ansett sig förhindrade att lägga ut tidskriften i mässar och dagrum eller låta den cirkulera bland truppen.

Med undantag för anmärkningen att Aktuell Orientering är inaktuell, framgår av enquêten, att Aktuell Orienterings redigering *under nuvarande förhållanden* anses vara tillfredsställande och att nästan samtliga artiklar uppskattas av befäl och trupp.

9) *Finnas önskemål ifråga om Aktuell Orientering?*

b) *Utsändning?*

Beträffande Aktuell Orienterings utsändning har allmänt framställts krav på snabbare distribution. Aktuell Orientering anländer sällan till förbanden förrän efter 2—3 veckor, då artiklarna torde ha mist sin aktualitet.

För att åstadkomma snabbare utsändning föreslår man, att Aktuell Orientering skall skickas direkt till förbanden och inte som nu över regementen, försvarsområdesstaber o. dyl. Vid flottan önskar man också få den skickad direkt hem till olika fartyg.

Förbanden önska i allmänhet fler exemplar av tidskriften, vilka skola utläggas i mässar och dagrum för självstudium. Dessutom föreslås ofta, att Aktuell Orientering skickas till hempermitterade officerare, även värnpliktiga, vilket dock redan nu skall ske. Detta krav torde i viss mån ha sin grund i att distributionen till hempermitterad personal icke varit tillfredsställande.

Som avslutning skall ett försök göras att med ledning av enquêtematerialet besvara de två ytterligare frågor av intresse för utredningen, varom i det föregående talats.

1) *I vilken mån är Aktuell Orientering av betydelse för orientering av befälskåreerna i samhällsfrågor?*

Av materialet torde man kunna utläsa, att Aktuell Orientering är av icke ringa betydelse för samhällsorienteringen bl. a. därigenom att befälet tvingas att sätta sig in i de frågor, som tidskriften behandlar. Icke minst har den varit av betydelse för åsiktsbildningen i politiska frågor.

I många svar framhålles dock, att Aktuell Orientering knappast har något större värde för befälspersonalens egen information vid sidan av dagspressen.

2) *Bör Aktuell Orientering utkomma även efter kriget?*

Här nedan följer en uppräknig av vissa i de olika svaren anförda argument, vilka tala för eller emot Aktuell Orienterings fortsatta utgivande efter kriget. Några bestämda slutsatser om befälskårernas ståndpunkt i denna fråga har dock icke kunnat dragas, enär frågeställningen, såsom förut angivits, på grund av formulärets avfattning ej varit aktuell för dem, som besvarat enquëten.

En negativ inställning motiveras huvudsakligen på följande sätt.

Upplysningsverksamheten inkräktar i allt för hög grad på trupp utbildningen. Orientering bör kunna ske — särskilt efter kriget — helt utom tjänsten. En bataljonschef vid K 3 skriver: »... får jag härmed äran föreslå att såväl Aktuell Orientering som trupp föredragen upphöra till båtnad för trupp utbildningen.»

En annan motivering är, att en viss »orienteringsleda» har börjat förmärkas, beroende på den alltför rikliga militära pappersfloden. »Därutöver är det min uppfattning», skriver chefen för en flygflottilj, »att en centralisering av den talrika militära tryckalsterfloran — t. ex. Ny militär tidskrift, Folk och försvar, personalsammanslutningarnas alla tidskrifter, trupp slagstidningar, regementstidningar samt slutligen Aktuell Orientering med trupp föredrag — skulle förbilliga omkostnaderna i högsta grad och underlätta ett urval av det värdefullaste, som lämpar sig för truppens orientering. Förbanden äro f. n. övermättade med tryck av detta slag, vilket medför att läslusten sjunker.» Önskemålet om en koncentrerig av de militära tidskrifterna framskymtar även på andra håll.

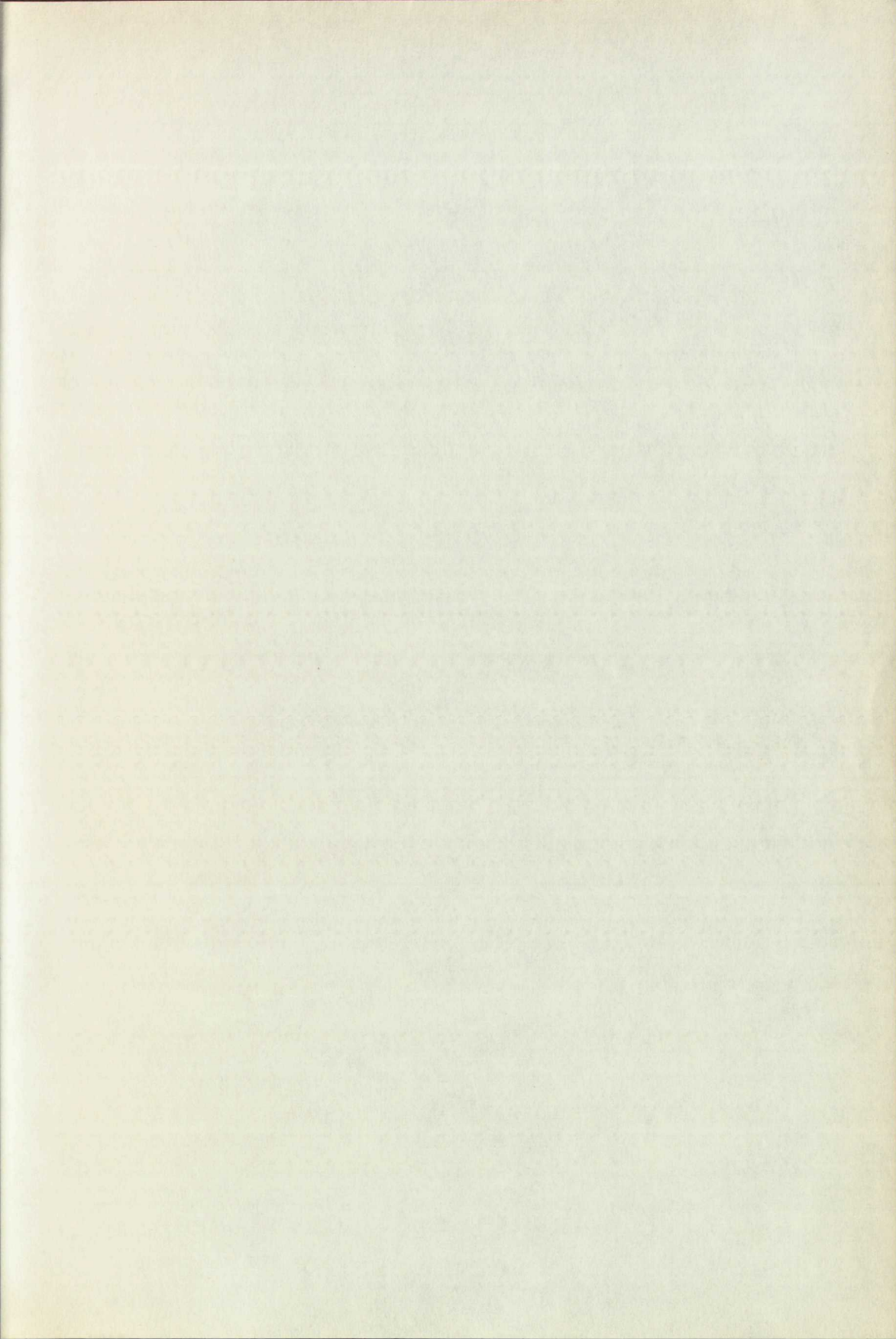
Ett tredje skäl mot ett bibehållande av tidskriften är att i framtiden kanske icke kommer att finnas material nog att motivera en särskild tidskrift av Aktuell Orienterings typ. Som framgår av redogörelsen för fråga 7 ha de artiklar, som haft att göra med det pågående kriget, tilldragit sig det ojämförligt största intresset trots deras brist på aktualitet. Härav följer att tidskriften efter kriget, om den överhuvudtaget skall utkomma, måste få en annan inriktning såvida icke utrikespolitiska spänningar göra militär- och utrikespolitiska redogörelser behövliga på ungefär samma sätt som för närvarande. Hur en sådan omläggning av tidskriften anses böra göras, framgår i viss mån av redogörelsen för fråga 9.

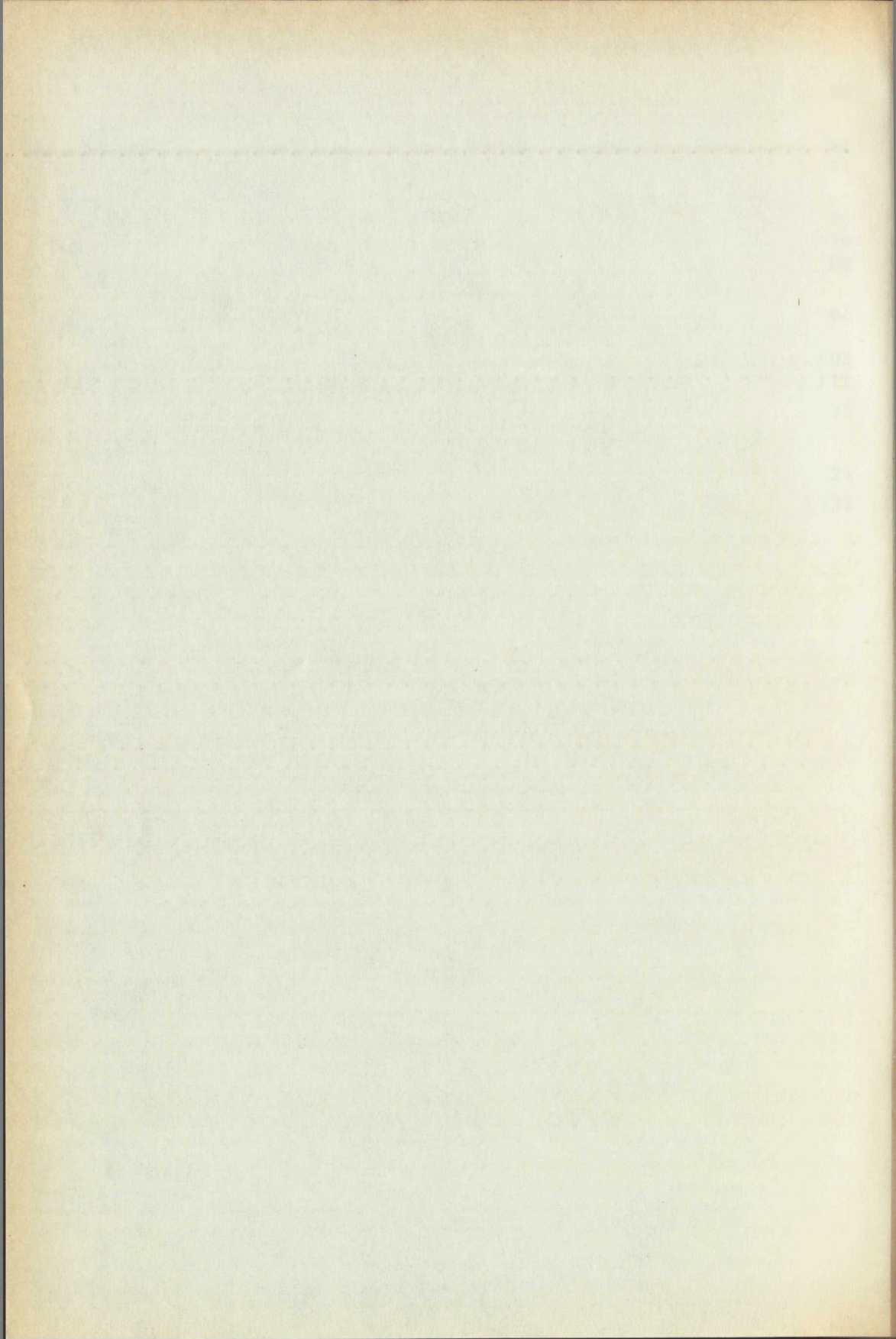
Argument för bibehållande av tidskriften kunna hämtas ur den i betänkandets huvuddel (sid. 88—89) citerade promemorian av överbefälhavaren. Ett argument, som särskilt tar sikte på fredstidens speciella förhållanden, framföres av en kompanichef vid I 5. »Jag tror att det skulle vara värdefullt att utnyttja denna publikation (Aktuell Orientering) även i propagandasyn för stärkande och befastande av en i djupare mening 'ovillkorlig' försvarsvilja. Försvarsviljan av i dag är alltför beroende av tillfälliga politiska faktorer, och efter kriget kunna stora framgångar för antimilitarism och höggradig leda vid militärlivet väntas. En försvarsvilja måste därför uppbyggas, som bygger på känslor och egenskaper, vilka äro oberoende av dagspolitiskt betingade stämningar och åsikter.» Aktuell Orientering skulle alltså enligt denna uppfattning ge stoffet och inriktningen åt den försvarsupplysning, som efter kriget skall riktas inte blott till truppen utan även indirekt till den civila allmänheten.

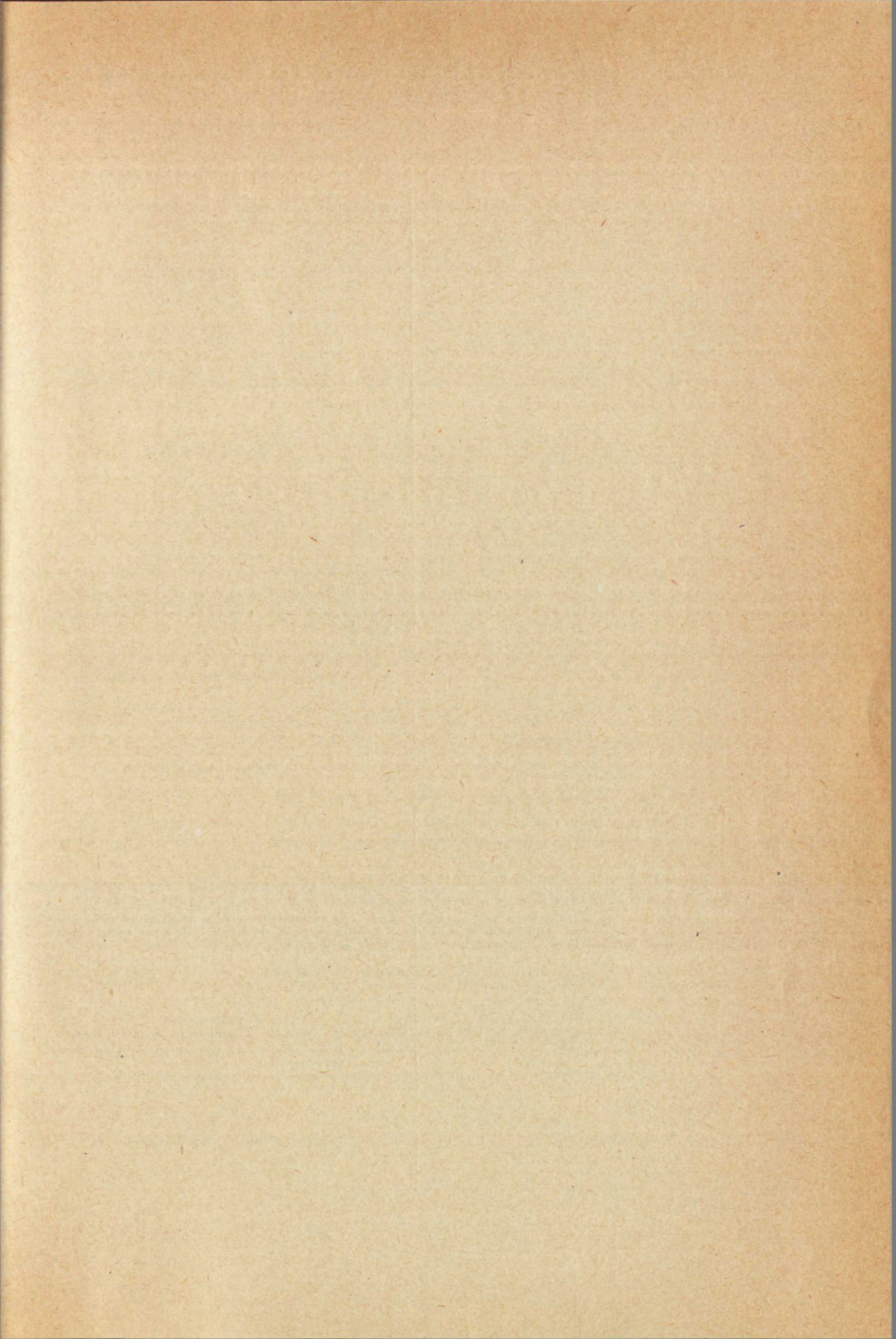
INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<i>Skrivelse till Statsrådet och Chefen för Kungl. Förvarsdepartementet</i>	3
<i>Direktiven</i>	5
SAMHÄLLET OCH FÖRSVARET	9
UPPLYSNING OM FÖRSVARET	
Den hittillsvarande upplysningsverksamheten	15
Militära upplysningsorgan	15
Press	17
Radio	19
Film	20
Övrig militär upplysningsverksamhet	21
Statens informationsstyrelse (Folkberedskapen)	24
Skolor	24
Försvarsföreningar	25
Centralkommittén för det frivilliga försvarsarbetet (C. F. F.)	26
Riksförbundet för Sveriges försvar (R. S. F.)	27
Allmänna försvarsföreningen	28
Föreningen Sveriges flotta	29
Folkbildningsorganisationer m. fl.	31
Politiska organisationer	32
Den fortsatta upplysningsverksamheten	33
Riktlinjer för den statliga och statsunderstödda upplysningsverksamheten	35
Formerna för statligt understöd åt den enskilda upplysningsverksamheten	40
Upplysningsverksamhetens bedrivande	43
De militära upplysningsorganens utformning	43
Press	60
Radio	61
Film	61
Övrig militär upplysningsverksamhet	64
Skolor	64
Försvarsföreningar	65
Försvarsfrämjandet	67
Folkbildningsorganisationer m. fl.	70

UPPLYSNING INOM FÖRSVARET	72
Den hittillsvarande upplysningsverksamheten	
Militära skolor	72
Övrig upplysning	74
Den fortsatta upplysningsverksamheten	
Militära skolor	76
Övrig upplysning	79
Aktuell orientering	88
ORGANISATIONS- OCH KOSTNADSFÖRSLAG	
Försvarsstabens sektion III	94
Försvarets upplysnings- och personalvårdsnämnd (<i>jämte förslag till instruktion</i>)	103
Kostnadsberäkningar för upplysningsverksamheten	111
<i>Sammanfattning av viktigare förslag</i>	117
Bilagor:	
1. Försvarsfrågan i ungdomsskolornas läroböcker. En översikt	124
2. Enquête om Aktuell orientering	133

Statens offentliga utredningar 1945

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Betänkande med förslag till utlänningslag och lag angående omhändertagande av utlänning i anstalt eller förläggning. [1]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Stadsplaneutredningen 1942. 3. Förslag till byggnadslag m. m. [15]

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Normalbrandordning för städer, köpingar och municipalsamhällen. [18]
Normalbrandordning för landskommuner. Alternativ 1. [19] Alternativ 2. [20]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Betänkande ang. den husliga utbildningen. [4]
Betänkande och förslag rörande effektivisering av skyddshemselevernas eftervård m. m. [10]
Utredningar ang. ekonomisk efterkrigsplanering. 8. [11]
Investeringsutredningens betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1945/46 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. [12] Bilagor. [13]
Socialpolitikens ekonomiska verkningar. [14]
Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 5. Tiden juli 1943—juni 1944. [17]

Hälsa- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Promemoria med förslag till arrendebestämmelser för kommunal jord. [9]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Utredning rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande. 7. Förslag till åtgärder för livsmedelsforskningens ordnande. [6]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Betänkande med förslag till organisation av en luftfartstyrelse m. m. [2]
Betänkande rörande Sveriges smalspåriga järnvägar. Del 1. Allmänna synpunkter. [7] Del 2. Blekingenätaets järnvägar. [8]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Betänkande med utredning och förslag ang. yrkesutbildning av sjöfolk av manskapsgrad samt åtgärder till höjande av sjöfolkets allmänna och medborgerliga bildning. [5]
Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 1. [16]

Försvarsväsen.

Betänkande rörande särskilda åtgärder vid återförandet till civil verksamhet av till beredskapstjänstgöring inkallad personal. [3]
Betänkande och förslag rörande upplysningsverksamhet om och inom försvaret. [21]

Utrikes ärenden. Internationell rät